

OVIDIU POPESCU

ARDEALUL

Editura CĂLĂUZA v.b.

OVIDIU POPESCU

ARDEALUL

ARDEALUL

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
POPESCU, OVIDIU S.
Ardealul : studiu Popescu Ovidiu. - Deva : Călăuza, 2007.
Bibliogr.
ISBN 973-8438-03-8

24(198 f.)

Ediția CĂLĂUZA v.b.

Coperta: Cristina Moruz

ARDEALUL

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
POPESCU, OVIDIU S.

Ardealul : studii/ Popescu Ovidiu. - Deva : Călăuza, 2003
Bibliogr.

ISBN 973-8438-09-8

94(498.4)

OVIDIU POPESCU

CUVANTUL EDITORULUI

Blăjeștii au rădăcini atareci fiind scotea Ardealul țara cea mai
presă de țară. Au trecut secole, au trecut milceni, și brazda Ardealului a
rămăsat tot cea limbeușă lăută de Dumnezeu, cu glorie apasă și alta sporită,
contemporană. **ARDEALUL** este un garm să
aport boala și...

Și-a convins că pământul românesc este un tot, dar cercetând atent
activitatea editorială de dinainte de război, am constatat că și atunci au
existat oameni care și-au sacrificat timpul și banii pentru a facilita poporului
românesc să-și ceară secerile pentru a fi mai stăruie pe sine, îndreptându-se
liber între popoarele unei Europe apăsă la sărăcie de rila catolicism
atârta creștin-papalitate dinamică, că să mi-i sponen dintr-o agresivă.

După ce Editura noastră și-a făcut detoria editării „Jurnalul de
război și în Ardeal lașar”, „România - Vatican - relații diplomatice 1920-
1940”, „Topografia haiducărească de la daci la români”, „Mișcarea
Antipapală din Transilvania dintre cele două războaie mondiale”,
am mândrit să lăstău liberă ochilor mulțimii de români, lucrarea de o viață
a profesorului și îndrăgitorului de generații Ovidiu Popescu. În căderea
măreții căreia nuși ne-am desțornat în perioada culturii și ideologiei
drinse.

Editorul și autorul mulțimesc consilierilor municipali din
Haiducara (le-nalțura 2000-2004) și primarului ec. Remus Mariș, oameni
destinici care au ajutat la finanțarea acestei lucrări, precum și căminetului
liturgic ec. Ioan Măchis, om de o cultură aleasă, care și-a oferit să scrie
scrierile prezentații. Fără prin călăușul său individual de consiliere și
experize economice. Nouă ingine, editori, nu se conține să ne mulțumim
pentru contribuția noastră la sporirea și aștinuțului de excepție într-o
perioadă extremă de

Editura CĂLĂUZA v.b.

Valeria BĂRGĂU

CUVÂNTUL EDITORULUI

Bălcescu avea dreptate atunci când socotea Ardealul țara cea mai presus de toate. Au trecut secole, au trecut milenii, și brazda Ardealului a rămas tot cea binecuvântată de Dumnezeu, cu glorie apusă și alta sporită, contemporană. Aceleași guri hâde cărora li s-au alăturat altele stau gata să apuce boțul acela de piatră de pe creștetul unei Români ortodoxe.

Sunt convins că puterea banului hotărăște totul, dar cercetând atent activitatea editorială de dinainte de război, am constatat că și atunci au existat editori care și-au sacrificat timpul și banii pentru a facilita poporului cunoașterea de care are nevoie pentru a fi mai stăpân pe sine, îndeajuns de liber între popoarele unei Europe ajunsă la sațietate de atâta catolicism orbitor printr-o papalitate dinamică, ca să nu-i spunem direct – agresivă.

După ce Editura noastră și-a făcut datoria editând „Jurnalul de război al lui Avram Iancu”, „România - Vatican - relații diplomatice 1920-1940”, „Toponimie hunedoreană de la daci la români”, „Mișcarea Antirevizionistă din Transilvania dintre cele două războaie mondiale”, ne mândrim să lăsăm liberă ochilor mulțimii de români, lucrarea de o viață a profesorului și îndrumătorului de generații Ovidiu Popescu, la căldura ideilor căruia mulți ne-am dezmoșit în perioada culturii și ideologiei dirijate.

Editorul și autorul mulțumesc consilierilor municipali din Hunedoara (legislatura 2000-2004) și primarului ec. Remus Mariș, oameni destoinici care au ajutat la finanțarea acestei lucrări, precum și eminentului finanțist ec. Ioan Marchiș, om de o cultură aleasă, care s-a oferit să sprijine apariția prezentului volum prin cabinetul său individual de consiliere și expertize economice. Nouă înșine, editorii, nu se cuvine să ne mulțumim pentru contribuția noastră la apariția acestui volum de excepție într-o perioadă extrem de necesară.

Valeriu BĂRGĂU

INTRODUCERE

Pentru poporul român, Ardealul este ca inima în trupul unui om. România ca țară nu poate supraviețui fără acest teritoriu așa cum un om moare fără inimă. Ardealul este un teritoriu în care s-au plămădit românii și națiunea lor. Aici s-au scris primele texte românești, s-au tipărit primele cărți în limba română, de aceea reputatul istoric ieșean G. Platon numește Ardealul drept laboratorul neamului românesc.

Ardealul a fost, este și va fi o țară românească, chiar dacă vremelnici a trebuit să suporte jugul străinilor, aroganța și sîdarea „baronilor”, a nobililor maghiari, care nu au avut țară, iar atunci când totuși au atins strălucirea regatului făurit de Matia Corvinul, l-au trădat, căzând în 1526 pradă otomanilor, fiind transformată într-un pașalâc, condus de o pașală instalat în cetatea de la Buda. Ardealul a supraviețuit dezastrului în care a fost împins de către stăpînitorii vremelnici.

Abordarea acestei probleme a Ardealului prezintă importanță și din punct de vedere metodologic. A vorbi despre Ardeal ca despre o țară ungurească ar constitui un fals științific. Înseamnă a nega prezența românilor, a accepta că noi, băștinașii, suntem aici niște venetici și deci trebuie să plecăm. Unde? Poate ne vor spune Paul Lendvai, L. Makai, B. Kopeczy și strămoșii lor R. Rösler, Engel și alții ca ei. Ardealul a adăpostit neamuri de multe feluri care, au conviețuit pașnic cu românii, într-un stat românesc, pe pământ românesc. Românii, ca și înaintașii lor au fost și sunt toleranți, respectuoși și cu frica lui Dumnezeu, iartă dar nu uită martirajul minilor de semeni, culminând cu Horea, Cloșca și Crișan, Avram Iancu și eroii de la Ip, Trăznea și Moisei. Prețuiesc deopotrivă și pe eroii altor neamuri, dar cer de fiecare dată dreptate și adevăr. Lucrarea prezintă își propune să aducă la lumină noi adevăruri despre oamenii acestor pămînturi, păstrând în sufletul lor iubirea de aproape și ca buni creștini ce sunt și-au apărât cultura și civilizația, au apărat Europa, creștinismul.

1. NUMELE ȚĂRII

Oamenii și pământul acestei țări reprezintă din totdeauna bogăția românilor.

La începuturi, acest ținut a fost consemnat de istoricii greci și latini sub numele de *DACIA*. Aici, în Ardeal, a fost inima statului condus de Burebista și apoi de Decebal. Aici a fost în inima munților Orăștiei locul sfânt al celor pe care antichitatea i-a numit *NEMURITORII*, Kogaionul, capitala religioasă, militară și politică a *DACIEI*. După cucerirea ei de către Ulpius Traianus în 106 d. Hristos, a devenit provincie romană cu numele de „*DACIA ROMANĂ*”. Această situație și numele de *DACIA* a persistat până în 117-118 d. Hr. când succesorul împăratului *NERVA TRAIAN*, împăratul Hadrian, în urma unor războaie, împarte *DACIA ROMANĂ* în două, respectiv: *Dacia Superior* și *Dacia Inferior* cu capitala la Appulum și respectiv Drobeta.

Dacia Romană, cuprindea Ardealul fără Banat și Oltenia până la Jiu. *Dacia Superior* cuprindea Ardealul și Banatul cu capitala la Ulpia Traiana. În vremea împăratului Marcus Aurelius, din necesități militare în urma războaielor cu marcomanii (168/169), *Dacia* va fi reorganizată în trei părți: *Dacia Porolissensis* cu capitala la Napoca, aceasta cuprinde o parte din *Dacia Superior*, teritoriu care mai târziu va intra în componența Ardealului; *Dacia Apulensis*, cu capitala la Apulum și *Dacia Malvensis* cu capitala la Malva. În acest spațiu va avea loc o intensă romanizare a dacilor, concomitent cu creștinarea noii populații, daco-romane. După unii a avut loc o creștinare chiar a dacilor, astfel că pe bună dreptate se spune că românii s-au născut creștini. S-au descoperit urme ale creștinismului încă din sec. III d. Hr. la Napoca, Porolissum, Biertam și în alte părți.

După retragerea aureliană (271-275) s-a păstrat și pe mai departe o populație latinofonă, respectiv daco-romană, lucru consemnat de Salvianus, Iordanes, Procopius din Cesarea care consemnează: „... cum au văzut gepizii că goșii sunt izgoniți din întreaga DACIE le-au luat locul”¹. Același lucru l-a consemnat în sec. V și Iordanes, care în Getica spune că „hunii au pus stăpânire pe tot teritoriul Daciei”². Fapte similare care ne interesează privind numele țării (adică DACIA) consemnează și Mauricius în Strategicon și Moise Choroneon în „Geografia”, vorbind de slavi pomenește cum aceștia s-au așezat în Dacia.

Din cele de mai sus se desprinde o concluzie interesantă, cum că până în sec. IX actualului teritoriu al Ardealului i se spunea DACIA și că retragerea aureliană a facilitat refacerea unității teritoriale, unde trăiau protoromânii care sunt amintiți în izvoarele vremii, e drept mai sărace, dar existente totuși. Ei au avut aceleași condiții materiale, spirituale, sociale, lingvistice și etnice. Aici au existat în sec. IX-XII toate condițiile formării unui stat, poate chiar centralizat. O altă concluzie care se desprinde din aceste izvoare, dar și din cele arheologice este aceea că DACIA a fost mamă bună și pentru barbari, goți, huni, gepizi, slavi care vremelnic au trăit aici, și bineînțeles „Cum veniră se făcură toți o apă și un pământ”.

Numele de Transilvania este dat acestei DACII de cronistica maghiaro-latină. Românii nu i-au spus așa niciodată. El a urmat unor alte denumiri, avându-și originea în repetatele folosiri în documente, de-a lungul anilor. Este o creație a cancelariei maghiare. De la Ultrasilva, Ultra Silvam, Ultra Silvae, Ultrasilvana, Transilva, Transilvenia, Transilvania³. În actul de donație al regelui Geza din 1075 numele de „Ultrasilvan” nu are o simplă indicație geografică „peste pădure” după cum termenul Ultrasilvanus menționat într-un document din 1111 nu are decât funcțiunea de supranume (cât din teritoriul de dincolo de pădure-transilvăneanu) determinant al numelor proprii. Ca toponim, Transilvania apare în sistemul de relații al regatului maghiar, nepătrunzând niciodată în stratul popular al limbii⁴. Acest nume s-a format în perioada în care granița cu Ungaria a fost zona mării păduri ce separă Crișana de regiunile intracarpătice⁵. Țara stăpânită de unguri era dincoace de marea pădure, iar aceea era peste sau dincolo de (ultra-trans) păduri era un loc deocamdată nerecunoscut. De aceea acest loc unde domnia o avusese românul Gelu a

fost numit de unguri Erdelw mai apoi Erdely – adică peste pădure sau țara de peste pădure și acest nume a rămas consacrat atât la maghiari cât și în latină fiind sinonime⁶.

Anonymus este de părere, pomenind de pădurea Iqfon că „*Jacet ad Erdevlev*” nu poate fi echivalat cu termenul de Erdelen cu o Transilvanie (o țară de dincolo de pădure). El nu traducea în maghiară expresia „*ultrasilvan*” deoarece arată A. Riza, „*o silva que iacet ad ultra silvamux*” nu este cu puțință⁷.

După colonizarea populațiilor germanofone, falamanzii, luxemburghezii sau sașii și teutonii, iar teritoriul s-a organizat în voevodat, la sfârșitul sec. XIII a mai fost numită, „*Septem Castra*”, nume preluat de sași în forma germană de Siebenburgen, însemnând șapte cetăți. Termenul pare legat de rolul important atribuit în evul mediu cifrei șapte și de modul cum acest rol s-a reflectat chiar în realitățile din Ardeal și Ungaria, șapte conducători unguri, șapte triburi maghiare, șapte comitate (la început), șapte cetăți etc.⁸

Numele de „*Voievodatul Transilvaniei*” în mod oficial se păstrează până la 1541, când devine „*Principatul Transilvaniei*” iar din 1765 devine „*Marele Principat al Transilvaniei*”.

Formele existente la Anonymus, Simon de Keza și apoi în cronicile veacului al XIV-lea: Erduleu, Erdelu, Erdeleew, Erdeelen, Erdereb, Herdewel, Herdewebum, Erdeweru, Erdelon, Erdelow nu ne restituie o tendință de trecere a unui Erdo-elu spre Erdel formă întâlnită pentru prima dată în 1390 „*Ne găsim mai degrabă în fața unor ezitări caracteristice în transcrierea unui toponim străin, fără sens în limba maghiară*”⁹.

În paralel cu denumirea de Transilvania, călătorii străini care au străbătut acest spațiu românesc întâlnind aici pe români aveau să denumească țara lor iarăși DACIA. Ei sunt de acord cu realitățile întâlnite. Stephan Tuarinus (1485-1519) scria în „*Index abecedarius*” că: „*DACIA odinioară, acum Transilvania*” era o țară puternică în război, orientată spre răsărit și care a fost condusă dărz de regele Decebal, atât mulțumită armelor cât și banului, nervul războiului¹⁰. Ștefan Brodarics, în „*Descrierea Transilvaniei*” scrie: „*Dincolo de Carpați se află DACIA, din care face parte Transilvania, capitala ei fiind Alba-Iulia. Transilvania împreună cu Țara Românească și Moldova ocupă astăzi acea parte a*

Europei care fusese pe vremuri DACIA". El privește Dacia ca pe un tot unitar, separat de Ungaria, legată în cele trei țări române.

Referindu-se la același aspect al teritoriului pe care-l ocupă Dacia, Antonio Bonfinius avea să scrie că: „*Transilvania este încinsă de cele două Valahii, adică Țara Românească și Moldova și împreună formează DACIA*". Laonic Chalcocondilas avea să-i spună și „*Peono-Dacia*” adică DACIA subjugată de UNGARIA.

Numele acestei țări este cunoscut în straturile sociale inferioare, în spațiul și mediul românesc de pe întreg cuprinsul DACIEI sub numele de ARDEAL.

Când spunem păturile inferioare avem în vedere masa mare de locuitori din întreg spațiul românesc, din întreaga DACIE. De asemenea ne îndoiim de faptul că numele străin dat țării provine de la niște străini cotropitori, care nu au fost agreați de băștinași. Stolnicul Constantin Cantacuzino în *Istoria Țării Românești* referitor la acest lucru consemna că: „...și ungerii au stat vrăjmași și pizmași românilor și atât cât ar fi putut, ar fi supus pe toți sub jugul lor pe mai multă parte de câte se afla acum în Ardeal, i-au supus și i-au făcut iobași cum le zic ei”¹³.

Când consemnăm acest lucru avem în vedere și faptul că muntenii, moldovenii, oltenii și ardelenii spun în unanimitate Ardeal.

Majoritatea cronicarilor moldoveni și munteni vor numi acea parte a DACIEI cu apelativul de Ardeal, (vezi Grigore Ureche, Radu Popescu, Radu Greceanu și alții). Grigore Ureche aduce explicații în plus că „*Țara Ardealului nu iaste numai o țară ia însăși, ci Ardealul se cheamă mijlocul țării care multe cuprinde în toate părțile... Iar pe la marginea ei sântu alte țări mai mici care toate de dânsa se țin și suptu ascultarea ei suntu alte țări (Maramureșu, Țara Săcuiască... Țara Oltului, Țara Bârsei, Țara Hațegului, Țara Aoașului...) toate ascultă de Crăia Ungurească*”¹⁴.

Comentând acest text se desprind câteva concluzii: că în vremea aceea termenul de Ardeal acoperă teritorial o suprafață mare care nu se confundă cu Transilvania. Numele de Ardeal în viziunea lui Grigore Ureche apare ca un ecou al unui stat centralizat.

În cronicile slavo-române se folosește pentru a denumi această țară, termenul de ARDEALSKOI ZEMLI¹⁵. Cele două letopiseșe de la Putna (nr. 1 și nr. 2) nu se deosebesc cu nimic în ceea ce privește grafirea numelui

ARDEALUL ARDEALUL

(anul Croniclei moldo-polonă și moldo-sârbă grafiează sub forma de *ARDENSKY ZEMLY* și respectiv *Vlasikoi Zemly*)¹⁶.

Călătorii străini ca și cei turco-bizantini receptează forma de *DACIA* dar și pe cea de *HERDELIA* cum face Felix Petancic (1445-1517)¹⁷. El spune despre Sibiu că acest oraș este capitala Ardealului, regiune care scrie că „*Ladislau împăratul peonilor pornind așadar din ARDELIA (ARDEAL) peste Istru și trecându-și armata, a ajuns în țara împăratului și și-a așezat aici tabăra pe la marginea Mării Negre*”¹⁸.

Recent a apărut o lucrare nouă de toponomie hunedoreană a reputaților Dr. Mircea Valea, Dr. Rudeanu N. Mihai și prof. Nistor Anghel, care contestă originea maghiară a denumirii *ARDEALULUI*, demonstrând că originea acestui apelativ vine din substratul traco-dacic. Numele de Ardeal deriva din *ARGEA* și trece prin forma populară *ARGEAL*. De asemenea B.P. Hașdeu, I.I. Rusu și I. Iordan, sunt de acord că se referă la ceva din mediu rural. Autorii acestei lucrări susțin că „*Apropierea întâmplătoare ca formă a vreunui cuvânt românesc cu unul maghiar a dus, nu o dată, în decursul veacurilor la asimilarea prin etimologie birocratică a denumirilor populare cu termeni maghiari*”. Astfel, denumiri românești *Argel (Argeal)*, fără sens în limba maghiară i s-a modificat consoana *g* cu *d*, în acest fel numele ținutului intracarpatic putând fi socotit ca fiind în raport direct cu maghiarul *erdő* „pădure”. Utilizarea frecventă în actele oficiale maghaire a lui *Erdely*, paralel cu Transilvania a avut influență așa cum am arătat, influență asupra documentelor slavo-române. Toponimul *Argeal* exprimă forma masculină a apelativului feminin corespunzător *arge(a)*, diftongarea lui e din *Argel* datorându-se influenței formei feminine articulate *argeaua*¹⁹.

Numele este românesc, vine de departe dintr-o antichitate ca și pământul Ardealului, dar și dacă nu ar fi românesc, Ardealul tot românesc rămâne.

2. ȚARA, TERITORIU, ÎNTINDERE, DE LA VOEVODAT LA PRINCIPAT

Teritoriul țării variază de la o etapă la alta, de la vovodată la principat în funcție de numele pe care îl poartă din antichitate și până la Marea Unire de la 1 Decembrie 1918.

În antichitate această țară cuprindea o parte din „*Dacia Superior*” până în vremea lui Marcus Aurelius când au apărut cele trei Dacii. Țara de care ne ocupăm și care cuprindea așa cum am mai scris o parte din Dacia Superior, acum acoperă Dacia Porolissensis cu capitala la Napoca.

După retragerea lui Aurelian (271-275) s-a refăcut unitatea Daciei și s-a eliberat de sub ocupația Romei, urmând o dezvoltare unitară și sincronă, păstrând trăsăturile esențiale ale antichității, atât teritorial, cât și economic, spiritual, etno-cultural și lingvistic. Aici apar formațiuni politice, vovodate, cnezate și țări așa cum ne comunică cronică latinomaghiară a epocii. Recente descoperiri par a arăta existența unui stat centralizat la sfârșitul mileniului I d. Hr. și începutul celui de-al doilea. Rămâne ca cercetarea ulterioară să confirme sau să infirme acest lucru.

Ungurii după înfrângerea suferită pe râul Lech (955) din partea lui Otto cel Mare și-au îndreptat cuceririle spre spațiul românesc, unde Anonymus pomenește trei formațiuni politice, trei vovodate; unul în Crișana, condus de ducele Menumorut, care cuprindea teritoriul dintre râurile Someș și Mureș, avându-și centrul în cetatea Biharea; al doilea în Banat, între Mureș și Dunăre, condus de ducele Glad care-și avea centrul probabil în cetatea Cugin (Keve) dintre Timiș și Dunăre și al treilea în Transilvania propriu-zisă, care se întinde de la Porțile Meseșului până la izvoarele Someșurilor, condus de ducele Gelu care-și avea centrul în

apropierea Clujului²⁰ cu axa pe Someșuri-Mureș-Târnave. În acest voevodat, la moartea lui Gelu, puterea a fost preluată în Ultrasilvania, cu învoirea locuitorilor țării, români și slavi de către Tuhutem „*El nu a luat conducerea acelei țări pentru ducele Arpad ci pentru sine și pentru urmașii săi*” cum spunea Anonimus. Prin urmare, Tuhutum a creat în „țara de peste pădure” un „dominium” propriu și o dinastie „*Jar Tuhutum din ziua aceea a stăpânit țara în pace și fericire și urmașii lui au stăpânit-o până în timpul lui Ștefan cel Sfânt*”²¹.

După moartea lui Gelu, de-a lungul aceluși „*seculum obscurum*” Transilvania nu a mai fost condusă de români, dar și-a păstrat statutul de independență și, datorită numărului mare de creștini de rit răsăritean, români și slavi, a găzduit începând cu jumătatea veacului X o episcopie dependentă de Constantinopol²².

Pătrunderea comunităților tribale maghiare în Ardeal trebuie socotită mai degrabă niște incursiuni de jaf ale acestora la începutul sec. X după care se retrăgeau în Câmpia Panonică. Au rămas puțini unguri în aceste locuri, conviețuind cu populația românească. De aceea, din această perioadă nu s-au găsit urme în Ardeal ale triburilor maghiare decât arheologic în foarte puține locuri ca: Biharia-Oradea, Cluj, Simeria²³, Șiclău-Arad, la Gîmbaș și eventual Lopadea lângă Aiud. S-au descoperit urme și obiecte mărunte de călăreți nomazi și arme²⁴. Toate acestea nu dovedesc o stăpânire a acestor teritorii de către triburile maghiare, deoarece călăreții se deplasează pe distanțe mari de locurile unde s-a așezat masa populației ungurești din care făceau parte²⁵.

În secolele XI-XIII se va desfășura acțiunea violentă de cucerire a ținuturilor românești, iar în acest context vor întregi voevodatul lui Gelu fără ca regatul Ungariei să reușească a-l integra în sistemul său economic, religios, cultural, etnic, spiritual și politico-administrativ. Ardealul, va rămâne VOEVODAT românesc, cu structuri economice, culturale, religioase și politice românești, strâns legate de cele din Moldova și Țara Românească.

„*Statul maghiar întemeiat în a doua jumătate a sec. X și consolidat abia în urma creștinării populației ungurești de după anul 1000, spune I.A.Pop, nu a avut capacitatea militară să cucerească și mai ales, să domine Ardealul decât într-o perioadă mai târzie*”²⁶.

Cucerirea maghiară

Ungurii au cucerit la început părțile de câmpie ale Crișanei și ale Banatului. Le-a fost mai ușor; popoarele nomade se fereau de pădure și munte unde băștinașii se refugiau, fiindu-le teamă de duhurile rele, și unde puteau fi înfrânate mai ușor.

Cucerirea propriu-zisă a Ardealului a început în a doua jumătate a sec. XI. În 1068 o parte din Ardeal a întreprins chiar o incursiune pe teritoriul Ungariei, scrie M. Rusu în lucrarea sa, *Les Formations* (p. 381), evidențiind acest lucru. Regele maghiar Solomon (1063-1074) cu principii Geza și Ladislau trece cu trupele sale prin Porțile Meseșului înfrângându-i pe pecenegi, marcând începutul cuceririi maghiare în Ardeal. La sfârșitul sec. XI apar și uzii și cumanii care atacă Ungaria și Bizanțul. Regele Solomon se aliază cu Kute împotriva lui Ladislau, promițându-i Ardealul. Numai după numeroase lupte ale lui Ladislau I cu cumanii, dominația ungarilor asupra unei părți a Ardealului începe să se consolideze. „Este vremea când în Transilvania se îngroapă o serie de tezaurе monetare și când cancelaria regală nu mai emite nici un document referitor în mod direct la această țară”¹²⁷.

Secolul XII și începutul celui de al XIII-lea marchează ultima etapă a cuceririi teritoriului intracarpatic de către regalitatea maghiară. O dovadă a acestui proces de cucerire este înființarea de comitate, instituții administrativ politice, aduse de cuceritorii maghiari peste cele românești, vevodate și cnezate. Dacă studiem apariția comitatelor constatăm că procesul de cucerire maghiară nu s-a încheiat. În jurul anului 1200 existau doar trei: Solnocuri (Exterior, Interior și Mijlociu). În 1177 exista Comitatul Clujului format din partea centrală a vevodatului lui Gelu. A existat, și comitatul Alba, cu centrul la Bălgrad (sau Alba Iulia) ce cuprindea nucleul fostei formațiuni politice a lui Gyla-Iula atestat în scris tot în 1177. În fine comitatul Târnova, situat în centrul Ardealului nu apare în documente înainte de 1214, iar comitatul Hunedoarei apare consemnat doar în 1276. De asemenea, se încearcă și introducerea unei noi forme de organizare, respectiv principatul²⁸ dar fără succes. Mercurius și episcopul Simion (catolic) al Ultrasilvaniei purtau titlurile de „*principe și episcop în partibus*”. În 1176 apare și titlul de vevod (Leustachius) ceea ce dovedește

că instituția românească s-a impus și se va păstra în tot evul mediu (până în 1451). Acest lucru mai dovedește că Ardealul nu a fost integrat în regatul Ungariei.

Aria de cuprindere a Ardealului de la „ducatul lui Gelu” se mărește concomitent cu creșterea cuceririlor maghiare, care se vor adăuga, păstrând forma de organizare românească a **VOEVODATULUI**. Lui i se adaugă și țara lui Menumorut. Paralel cu încercarea de cucerire a „ducatalui lui Salanus”, unghurii atacă și unele teritorii ale ducatului lui Menumorut, care era între: Tisa, Mureș și Porțile Meseșului. Centrul lui Menumorut era lui Biharea lângă Oradea. Arpad, în urma sfaturilor primite de la căpeteniile sale apropiate, a trimis o solie la Menumorut prin care i-a solicitat acestuia să-i cedeze țara. Răspunsul lui Menumorut a fost plin de demnitate și reflectă cetezanța acestuia de a înfrunța agresiunea maghiară. Din acest răspuns rezultă și faptul că exista legături cu Bizanțul. În urma soliei, Arpad a trimis armata împotriva lui Menumorut. Armata condusă de Zobolsu și Thosu. La cererea poporului, supus a fost ridicat un târg între Nir și Tisa. Armata condusă de Zobolsu și Thosu a ajuns la cetatea Zâtmar, iar aici după o luptă aprigă au reușit să pătrundă în cetate.

Tuhutum și fiul său Horca aflați în fruntea celei de a doua armate „a supus mult popor până la râu Er” și au ajuns la Zaláu. Cucerirea țării lui Menumorut s-a făcut în trei etape spune A. I. Pop și au participat și secui. Agresiunea maghiară s-a îndreptat și asupra teritoriului dintre Tisa (spre apus), Dunăre (spre sud) și Criș (spre nord), până în Țara Hațegului, teritoriu ce-i aparținea lui Glad și mai apoi lui Ahtum (trădat de Chanadinus) cu capitala la Cenad. Voevodatul Ardealului stăpânit de Gylas-Gyula era cu mult mai mare decât fusese voevodatul lui Gelu.

În afara acestor formațiuni politice în Ardeal, care nu trebuie confundat cu Transilvania, există numeroase țări (voevodate și cnezate) „mai mici care toate de dânsa se țin și suptu ascultarea și suntu alte țări... Maramureșu, Țara Secuiască... Țara Oltului, Țara Bârsei, Țara Hațegului, Țara Almașului...”³¹. Așa cum scrie Grigore Ureche răzbate un ecou îndepărtat al unei țări mari și întinse. El spune: „Țara Ardealului nu iaște numai o țară ia însuși, ci Ardealul se chiamă mijlocul țării care multe cuprinde în toate părțile... iar pe la marginea ei sântu alte țări mai mici care de dânsa se țin”³². În afara acestor țări mai sunt districtele, care

cuprindeau un număr mare de cnezate și voievodate. Ele continuau să asigure autonomia instituțiilor și a obștilor românești. Erau districte în apropiere de cetățile regale (Hunedoara, Dobra, Strei, Deva și a Hațegului), și districtele bănățene de la Ilidia, Almăj, Sebeș, Crașova, Bârzava, Comiat, Lugoj, Mehadia. De asemenea erau districte în cadrul unor comitate ca: Timiș și Caraș. Mai erau districte în Zărand și Bihor, pe domeniile regale Crasna, Satu Mare, Cluj, Solnoc și Dăbâca.

În cercetarea românească (I.A.Pop, Viorica Enăchiuc și A. Deac) se acreditează tot mai mult ideea continuității unui stat, a unor formațiuni politice, care au supraviețuit retragerii aureliene și până la statul românesc care s-a născut din unirea acelor formațiuni în fruntea cărora se afla un conducător sau un domn (care provine din latinescul *DOMINUS*). I.A.Pop afirma că: „... întinse regiuni din Banat, Oltenia și Muntenia, adică de la nord de Dunăre au continuat prin sec. VI, să facă parte oficial, cu intermitențe, din imperiu. Spre acesta, spre imperiu, a continuat să graviteze intens și permanent populația romanizată de la nord de Dunăre. Imperiul a rămas chiar și pentru romanicii abandonaji, un model de organizare politică și este de presupus că în forme adaptate, unele instituții politice romane au continuat să existe”³³. N. Iorga a sesizat nuclee de continuitate politică³⁴ care erau opuse aceluși „*barbaricumului*”. Acestea erau fragmente organizate sutoom, spune I.A.Pop. De asemenea el precizează că ȚARA cea MARE este împărțită în țări mai mici. Procopius din Caesarea (Războiul cu goții) menționează că gepizii stăpânesc aproape toate cetățile Daciei. „*Priviți! Spune el – Goții stăpâneau mai înainte țara dacilor care plăteau tribut, iar gepizii sălășuiau dintr-un început cu toți de cealaltă parte a Istrului*”³⁵. De asemenea, el spune că gepizii se laudă că în curând vor cuceri toată întreaga Dacie. Deci există o țară a Daciei peste Dunăre, care plătea tribut, confirmând intuiția istoricului clujean I. A. Pop.

Teritorial, Ardealul, căci la el ne-am referit, are această întindere până când devine *PRINCIPAT* (1541), iar în 1765 *MARE PRINCIPAT* al *TRANSILVANIEI*, care cuprinde următoarele comitate: Alba, Cluj, Crasna, Dăbâca, Hunedoara, Solnocul de Mijloc, Solnocul Interior, Târnava, Turda, Zărand, care ținea din punct de vedere administrativ de *PRINCIPAT*. Mai erau comitatele din Banat ca: Timiș, Torantal și Caraș. Banatul care a fost

cucerit de către regatul maghiar încă pe vremea lui Ahtum își va păstra autonomia care se va transforma în vremea lui Iancu de Hunedoara asemeni Zarandului într-o *CONGREGAȚIE*. Banatul de Severin este numit de către Giovanni Andrea Gromo, în *Scurta descriere a Transilvaniei* (la 1564), *VALAHIA CISTERIANA*³⁷. De asemenea, erau și comitatele din vestul Transilvaniei cunoscute sub denumirea de *PARTIUM*, ca: Arad, Bihor, Satu Mare și Maramureș³⁸.

Se vor produce în timp și alte reorganizări ajungând ca la *MAREA UNIRE* din Decembrie 1918 să se constituie în *ARDEAL* țările: *TRANSILVANIA, CRIȘANA, MARAMUREȘ, PARTIUM* și *BANAT*. Principatul Ardealului cuprinde – după Toader Nicoară – următoarele: Alba, Cluj, Crasna, Dăbâca, Hunedoara, Solnocul de Mijloc, Solnocul Interior, Târnava, Turda și Zărand, în total 11 comitate, scaune săsești ca: Cincu Mediaș, Miercurea, Nocrich, Orăștie, Rupea, Sebeș, Sibiu și Sighișoara. De asemenea erau și cinci scaune secuiești, respectiv: Arieș, Ciuc, Mureș, Trei Scaune și Odorhei.

Pe lângă scaune și comitate mai erau și orașe libere regești ca: Alba Iulia, Bistrița, Brașov, Cluj, Gherla, Dumbrăveni (din 1786), Mediaș, Sebeș, Sibiu, Sighișoara și Târgu Mureș³⁸. Lor li se adaugă și orașele românești ca: Hațeg, Lipova, Caransebeș etc precum și districtele Chioar, Brașov, Făgăraș și Bistrița. E bine să facem și o precizare privind teritoriile principatului Transilvaniei, că nu cuprinde unele teritorii ca: Pașalâcul de Oradea și Pașalâcul de Timișoara (până în 1718), ele făcând parte din Imperiul Otoman. De asemenea, Banatul Timișoarei după 1718 făcea parte din Imperiul Austriei³⁹.

Teza continuității vieții statale în Dacia, și după părăsirea aureliană, câștigă tot mai mult teren. Istoricul A. Deac a adus sub forma unui microfilm de la Biblioteca Academiei de Științe Ungare din Budapesta, o cronică română înregistrată sub denumirea de *CODEX ROHONCZY*, consemnând în 446 pagini, scrisă într-o limbă română arhaică (A. Deac, „Documente care demolează „mitul” întâietății maghiarilor”, în *Românul*

nr. 35 (385) an VIII, 1-7 sept. 1977) și descifrată de către Viorica Enăchiuc, în care se consemnează existența în perioada secolelor XI-XII a unui stat român (BLAK), în care se vorbește despre: organizarea statului, armatei, a bisericii ortodoxe, a artelor plastice, a muzicii și literaturii. (O arhivă diplomatică a statului (BLAK) din anii 1064-1101). Dacă trebuie să dăm crezare celor doi istorici: Viorica Enăchiuc și A. Deac, atunci ne apare clar de ce ungarilor le-au trebuit peste 250 de ani ca să cucerească Ardealul în cinci etape; care după A. Deac sunt în timpul regelui Ștefan I cel Sfânt (1017-1038). Acesta și-a extins dominația asupra râurilor Someșului până spre Cluj, a doua etapă este din timpul regelui Sf. Ladislau (1077-1096), când regalitatea ungară își supune teritoriile dintre albiile râurilor Mureș și a celor două Târnave. A treia etapă corespunde domniei regelui Geza al II-lea (1142-1162) când în jurul anului 1150, acesta își subordonează regiunea Sibiului. A patra etapă a fost în timpul regelui Andrei al III-lea (1205-1236), căci după 1211 acesta își subordonează regiunea Brașovului și județele Trei Scaune și Ciuc și în fine cea de a cincea etapă din secolul al XIV-lea, când regalitatea ungară își subordonează regiunea Brașovului și județele Trei Scaune și Ciuc și în fine cea de a cincea etapă din secolul al XIV-lea, când regalitatea ungară își subordonează și Maramureșul (C.A. Deac, Documente care demontează mitul întâietății ungarilor I; Romanul nr. 35, 1-7 sept. 1977).

Acordând credit acestui *CODEX ROHONCZY* începem a înțelege mai clar persecuțiile etnice și ura oficialităților asupra românilor ortodocși precum și de ce a stagnat procesul de formare a statului centralizat românesc.

3. POPULAȚIA

În abordarea acestei probleme pornim de la teza emisă încă din 1937 de către G. Vâlsan care scria că: „... *poporul român este un produs al Carpaților, iar primele capitale ale statelor românești au apărut în vecinătatea munților de unde apoi s-au mutat în locuri deschise*”. Sunt toponime care vorbesc de conviețuirea și mediul geografic ca: Țara Codrului, Silvania, Pădurea Craiului, Transilvania și altele. Simion Mehedinți, încă din 1939 afirmă că „*Statul este expresia geografică, etnografică și istorică a voinței unui neam*”.

Un loc aparte în păstrarea identității, a etniei (naționale), revine marilor ctitorii religioase ale domnilor munteni, ardeleni și moldoveni.

Poporul român s-a legat organic de natura în mijlocul căreia a trăit. A plâns ca pădurea iarna, implorând cerul cu brațele copacilor pentru ocrotirea în fața păgânilor. Românii stau lipiți de munți asemenea străbunilor lor, daco-geți și daco-romani. În acest fel vedem că este ceva etno-genetic. Păstrând această idee, a legăturilor pe care le aveau românii cu natura este explicabilă vigoarea și trăinicia lor spre viitor.

Populația Daciei la sfârșitul secolului al III-lea d. Hr. arăta istoricul D. Protase, în lucrarea sa „*Autohtonii*” se ridica la aproximativ 800.000 locuitori⁴¹.

Ardealul a fost o zonă căreia autoritățile romane i-au acordat atenție specială. De aceea a fost plasată capitala noii provincii, Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Aici au rezidat cele mai multe legiuni și trupe auxiliare (Leg. a XIII-a Gemina și a V-a Macedonica), singurele care au staționat cvasipermanent în Dacia, și-au avut garnizoanele la Apulum și respectiv la Potaisa. Aici au funcționat, raportat la teritorii, cele mai multe colonii și municipii cu cea mai numeroasă populație, faptul atestând

existența în zona intracarpatică a celor mai active vieți urbane din provincie⁴².

În această perioadă a antichității trăiau într-o înțelegere tolerantă, daco-geții care formau grosul populației majoritare cu etnii pasagere ca: celții, sarmații, sciții, iar pe litoral grecii, care așa cum spune M. Eminescu: „... *Cum veniră se făcură/ Toți o apă și un pământ*”.

Între părăsirea *Daciei Romane* de către Imperiul Roman și apariția pe scena istoriei a poporului român s-au produs mutații demografice și etnice. Daco-romanii rezultați din simbioza băștinașilor cu lumea romană, a fost completată de către carpi (seminție daco-geță), care în contact cu latinofonii s-au romanizat. Odată cu ei au venit și goții în Dacia (neam germanic) care în urma înfrângerii suferite din partea hunilor în 375 – le-a făcut loc acestor neamuri asiatică care au dominat aproape trei sferturi de veac; între 375-453. După această dată, locul hunilor a fost luat de gepizi, pe la mijlocul sec. al V-lea, care așa cum am mai arătat se lăudau că vor cuceri toate orașele și cetățile Daciei. Aceștia cuprind toată Dacia, până la hotarul estic al Oltului, respectiv Crișana și Câmpia Tisei.

Sucesiunea dominației nominale asupra Daciei (Transilvania și Banatul) trece oarecum automat asupra învingătorilor avari, al căror teritoriu de locuire și centru e, însă, bine stabilit, în Panonia și pusta ungară⁴³. Descoperirile arheologice, privind urmele avarilor în Banat și Ardeal sunt destul de rare, ceea ce înseamnă că dominația lor a fost doar nominală asupra acestor teritorii. Totuși pentru populația de aici stăpânirea, fie ea și efemeră a însemnat o perioadă de cumplite frământări, de lupte între semințiile migratoare ce-și disputau stăpânirea, jafurile și prădăciunile asupra localnicilor. Această stăpânire a barbarilor nu a însemnat însă nimicirea băștinașilor. Nimeni nu avea nevoie de întinderi pustii fără oameni. Pătrunderea slavilor în ținuturile spațiului românesc s-a produs înainte de trecerea Dunării, în prima jumătate a sec. VI. La început au venit anții și sclavinii. În Ardeal slavii se așează în a doua jumătate a sec. VII. Ei au fost semnalati cronistic de notarul anonim al regelui Bela, atunci când vorbește de voevodatul lui Gelu. Urme arheologice ale slavilor au fost semnalate la Someșeni (lângă Cluj), la Blandiana și Ciumbrud (jud. Alba). Aceștia au fost asimilați, influențând prin sedentarismul lor procesul de desăvârșire al formării culturii.

Ungurii. Aceștia sunt de neam ugro-finic și pătrund în părțile noastre prin sec. X. Despre ei ne vorbește Anonimus. Penetrația lor între Dunăre, Tisa și Panonia a avut loc peste Carpații Păduroși. Teza celei de-a doua descălecări susținute de Paul Lendvai, cum că avarii ar fi proto-unguri⁴⁴, teză susținută și de către Bela Kopeczy și Ladislau Makay, în *Istoria Transilvaniei*, nu se justifică. Ea este infirmată de către izvoarele maghiare și descoperirile arheologice din Ardeal.

Ungurii încep cucerirea Ardealului în sec. XI-XIII când sunt înfrunțați de către Gelu, Menumorut și Glad.

Bulgarii își fac simțită prezența în Banat fără a juca un rol important în destinele ținuturilor respective.

Proporțiile acestor populații mici chiar procentual nu pot fi stabilite. Un lucru este sigur, românii au fost, sunt și vor fi majoritari. Ei au avut, au și vor avea o superioritate culturală cu o vocație civilizatoare. Au fost sunt și vor fi toleranți, au iertat multe nelegiuri, dar n-au uitat și nici nu le vor uita. Din cel puțin aceste motive și încă multe altele au biruit timpul și nedreptățile vremurilor. Ei s-au născut aici și aici vor muri, aparțin acestor meleaguri străbune. Nu au vânturat lumea cătându-și o patrie. Acest lucru l-au știut și străinii care au rămas impresionați de aceste valori care aveau conștiința originii lor. Anton Verancsics în *Descrierea Transilvaniei, Moldovei și a Țării Românești* scria că: „Dar chiar și în vremea noastră acest stat (DACIA) se deosebește printr-o întreită împărțire, în Transilvania, Țara Românească și Moldova. Și locuitorii acestora se numesc români... că această împărțire a rămas de la tradiția, aceea străveche a geților sau dacilor până în vremurile noastre... valahii își trag originea de la romani... valahii te întrebă Oare știi românește? Iar când vor să știe dacă ești valah ei spun: Ești român?... despre români se crede că sunt cu mult mai vechi și decât ungurii”⁴⁵. Același lucru îl spune și Iohan Honterus, Giovanni Andrea Gromo, în *Descrierea Transilvaniei*, unde scria că: „Limba lor se numește romanza sau romanesca și este un fel de latină... Se socotesc urmașii ai colonilor romani. Legea și religia lor este greacă”⁴⁶. Românii au avut impresia că trăiesc într-un stat românesc și s-au comportat ca atare.

În perioada feudalismului dezvoltat ca urmare a dezvoltării economice, bazată pe marile resurse umane și materiale, au introdus

tehnologii moderne în agricultură, ce au condus la ameliorarea nivelului de trai, la sporirea condițiilor de sănătate în special la sate, unde sunt în majoritatea lor români, ceea ce a făcut să crească numărul populației, în special a românilor care trăiau în mediul rural. Sporește și populația de la orașe care se ridică la câteva mii în secolele XV-XVI. De exemplu: Bistrița avea circa 3500 de locuitori, Sibiuul circa 4000, Clujul între 4000-5000, Brașovul peste 5000 locuitori. Târgurile își sporesc și ele populația ca și satele. Orăștia avea circa 1700 de locuitori, Ighiul vreo 1200, Cricăul și Romosul aveau circa 1000 de locuitori. Pe la mijlocul secolului XIV existau atestate documentar cel puțin 2600 de așezări. Trebuie să avem în vedere și faptul că multe sate nu sunt evidențiate mai ales cele din ținuturile de munte. În cele vreo 2600 de așezări rurale trăiau deci peste 500.000 de locuitori. La sfârșitul sec. XIV numărul așezărilor ajunge pe la 3200, aproximativ 780.000 locuitori, ceea ce înseamnă 7 locuitori pe 1 km².

Pe baza socotelilor de dijmă s-a evaluat populația voevodatului. Numai fără Banat, Crișana și Maramureș pe la sfârșitul sec. al XV-lea erau 425.000 de țărani fără orășeni. Adăugându-i și pe aceștia, populația voevodatului se putea ridica la circa 500.000 locuitori, la care, dacă adăugăm și populația din Banat, Crișana și Maramureș, vom constata o foarte bine populată țară⁴⁷.

Transformările politice care au loc după 1526, vor influența și situația demografică a principatului. Vor apărea pașalâcuri așa cum am mai arătat (de la Buda, Oradea, Timișoara), unele teritorii vor fi incluse în Imperiul Habsburgic. De asemenea s-au produs emigrări, în special ale românilor în Moldova și Țara Românească. Aceste emigrări au fost consemnate însă prin sporul natural al populației, în special al celei românești. *Ardealul*, spune C.C.Giurăscu, *a fost dintotdeauna un adevărat bazin etnic din care prisosul de populație al regiunilor muntoase s-a revărsat pe margini în toate direcțiile, dar mai cu seamă înspre răsărit și miazăzi; de asemenea păstoritul prin transhumanță, dinspre Ardeal spre Moldova până peste Nistru și până în Dobrogea, a constituit un mijloc de armonie, de cunoaștere, de legătură între românii ardeleni și cei de peste munte, de uniformizare a obiceiurilor și tradițiilor de păstrarea credinței și a libertății*". Această transhumanță se făcea nu numai cu oile, ci și cu vitele mari (bovine și cai), fiind cunoscută din vremuri străvechi, din sec.

XIII și este atestată documentar în vremea lui Mircea cel Bătrân. Este atestată în 1524/ 3 iunie, din 22 iulie 1583, 1675, 1695, 1700, 1813 și încă multe alte documente fac referiri la aceste transhumanțe^{55a}.

Migrările din Ardeal spre Moldova și Țara Românească s-au înregistrat din vremea daco-românilor, așa cum a fost aceea a dacilor liberi (a carpilor) în zonele romanizate.

În epoca medievală știm exact de migrarea elitelor, a lui Negru Vodă din Țara Oltului în Țara Românească și din Maramureș a lui Dragoș și Bogdan, întemeind alt stat. Astfel de migrări s-au înregistrat într-o scrisoare papală din 1234 adresată de papă prințului de Coroană al Ungariei, Bela al IV-lea, ca și în *Diploma Cavalerilor Ioaniți* din 1247. La fel se întâmplă și în 1420, 1432 și 1460, când din cauza persecuțiilor religioase românii ardeleni trec munții la Trotuș, Bacău, Roman și Huși. Pe lângă români au venit și sași husiți. În sec. XIII-XIV pământurile ortodocșilor din Ardeal le-au fost răpite. (E cazul mănăstirii din Cârța) din vremea lui Ludovic cel Mare. În 1366 regele Ungariei ordonă arestarea tuturor preoților schismatici din comitatele Caraș, Cuvin și Sebeș. Analizând această migrație din Ardeal spre Țara Românească și Moldova se constată trei valuri: 1) între 1438-1478 s-a migrat spre Polonia unde s-au întemeiat 71 de sate; 2) între anii 1492-1500 când s-au întemeiat 14 așezări; 3) al treilea val este cuprins între 1509-1550 când s-au întemeiat 123 de sate. Țăranii români proveneau din comitatele Bistrița Năsăud, Maramureș, Sătmar, Sălaj, Bihor, Ugocea și Bereg^{55b}.

Atracția țăranilor români spre Moldova și Țara Românească se explică prin statutul de toleranță al românilor în țara lor, Ardealul, după 1437 ca și atragerea lor, a emigranților de către domnitori este oglindită într-o scrisoare din 26 aprilie 1635 în care se arată că un căpitan moldovean cu numele de Ignat, zăbovește aici și „*încredințează... oamenii să meargă acolo cu fângăduință că voevodul le dă slobozenie de zece ani tuturor celor care se duc*”. De asemenea în 1662 Mihai Apaffy recomandă bistrițenilor să păzească bine granițele cu Moldova: „*Așa auzim că sărăcimea a început să treacă de-a binelea în Moldova din pricina lipsei de grâne*”. Documentele înregistrează migrări masive. În 1726 s-au înregistrat numai din Făgăraș aproape de 900 de emigranți.

S-a ajuns să se spună că vine tot Ardealul la noi (*Tota Transilvania, ad nos venit*)^{55c}. G. Reicherisdorff, Anton Verancsics, G.A. Gromo, buni cunoscători ai problemelor ardelenilor confirmă situația demografică a principatului. Teodor Nicoară, în lucrarea sa *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800)* prezintă o situație statistică privind dinamica demografică pe ani și etnii.

Anul	Români	Maghiari	Germani	Sași	Secui
1690	600.000	150.000	-	100.000	120.000
1721	230.000	172.000	74.000	130.000	-
1766	677.000	590.000	95.000	-	-
1794	729.000	350.000	-	-	-
1800	758.800	161.000	-	-	-

Pentru Banat situația demografică se prezintă după cum urmează⁴⁸:

Anul	Români	Maghiari	Sârbi	Bulgari	Germani
1764	250.000	-	101.000	-	-
1772	280.000	-	110.000	-	-
1797	394.000	-	147.000	-	-

Folosind o altă sursă constatăm că potrivit conscripției din 1773 numărul românilor era de 578.382⁴⁹.

Conscripția de la 1760-1762 ne arată că atunci erau 66,46% români, 21,62% unguri și secui împreună și 11,72% sași⁵⁰.

Un comentariu la cifrele de mai sus este de prisos. Diferențele sunt mai mici; depinde și de sursele folosite de autori. O concluzie este sigură. Românii au fost dintotdeauna majoritari, în timp ce populațiile de alte etnii sunt minoritare, care nu pot da Ardealului decât o culoare

românească, nu a unei minorități, fie ea chiar și maghiară. Pentru a integra aceste ținuturi românești în lumea maghiară, regatul apostolic al Sf. Ștefan a folosit diferite metode și procedee care sunt de-a dreptul supărătoare ca: persecuțiile etnice, catolicizarea, colonizarea și fără dubii, cele săvârșite de către hortyști, crimele de la Ip, Trăsnea, Moisei și din alte părți.

4. COLONIZAREA

Colonizarea cu elemente aliege a unor părți din ARDEAL s-a făcut cu scopul bine definit de către regatul maghiar, dar care nu întotdeauna a avut succesele scontate. Regii maghiari au căutat sprijin militar în ocuparea acestei țări care a avut o existență de peste 300 de ani. Feudalitatea maghiară a fost un exemplu alături de care pentru a păstra identitatea popoarelor cucerite a colonizat teritoriile supuse și a obligat pe cucerii să-și vorbească în limba și să poarte pășănișul de limbă latină, nu altele pentru aceasta coloniști din țările imperiului roman (lex: „Lex ordo romanus” - cum avea să scrie Hunyadi), astfel că pe lângă civilizația și cultura învingătorilor superioară celei de autohtonilor - s-a impus și limba - care este un factor esențial pentru identitatea etnică a unui popor. Aceste colonizări timpurii au făcut ca în Ardeal, unde se aflau și numeroase poștii (am. argint, fier, sare etc) concentrate în statele în Dacia Superior.

Regii maghiari au intrat în țară în scopul de a coloniza și civilizația. Așa s-au format în stat de tip feudal. Așa în jurul numeroase elemente occidentale pe care au înlocuit și înlocuind pe cele băștinașe, pe care acestea le-au păstrat cu discreție. Anonymus ca și Simon de Keta, episcopul German din Buzău au rămas numeroase așezări și rezistențe românești în țările armateilor cucerite. În toate acestea se adună și rezistența religioasă, românii fiind creștini de tip răsăritic, în conflictul de patrilial de Constantinopol, ca și de împăratul sau papa. Monumentul amintit cănd călătorii se aflau în Ardeal.

Nu doar Ardealul de est, cu excepția ținuturilor Maramureș, Târnava Mare și Maramureș Ciuc și părți din Dacia Superior, Bistrița și

4. COLONIZAREA

1690 Colonizarea cu elemente alogene a unor părți din ARDEAL s-a făcut cu scopuri bine definite de către regatul maghiar, dar care nu întotdeauna a avut succesele scontate.

1794 Regii maghiari au căutat sprijin militar în cucerirea acestei țări care a opus o rezistență de peste 200 de ani. Feudalitatea maghiară a luat exemplul statului roman care pentru a pierde identitatea popoarelor cucerite a colonizat teritoriile supuse, i-a obligat pe cucerii să-și piardă limba, înlocuind-o pe cea a băștinașilor cu limba latină, au adus pentru aceasta coloniști din întreg imperiul roman (Ex: „*tot orbe romano*” – cum avea să scrie Eutropius), astfel că pe lângă civilizația și cultura învingătorilor, superioară celei ale autohtonilor – s-a impus și limba – care este un factor esențial pentru identitatea etnică a unui popor.

Aceste colonizări romane s-au făcut cu precădere în Ardeal, unde se aflau și numeroase bogății (aur, argint, fier, sare etc) concentrate în mare parte în Dacia Superior.

Regii arpadieni au uitat un lucru. Ei, cotropitorii, erau inferiori în ce privește cultura și civilizația. Abia s-au format în stat de tip feudal. Au împrumutat numeroase elemente occidentale pe care au încercat să le suprapună peste cele băștinașe, pe care acestea le-au apărut cu dârzenie. Anonymus ca și Simon de Keza, episcopul Gerard din Banat au relevat numeroase aspecte ale rezistenței românilor în fața armatelor cuceritoare. La toate acestea se adaugă și rezistența religioasă. Românii fiind creștini de rit răsăritean, au ascultat de patriarhul de Constantinopol, ca și de împărat așa cum spunea Menumorut atunci când refuză a se supune lui Arpad.

Zona Ardealului de est, cu excepția izvoarelor Mureșului, Toplița, Gheorgheni și Miercurea Ciuc a făcut parte din Dacia Superior. Bogată și

renumită prin dezvoltarea ei. Teritoriile cucerite și pământurile uzurpate obștilor, au devenit proprietatea regelui în mare parte.

Din nevoia de a consolida stăpânirea maghiară a regilor arpadieni ca și a pazei granițelor de sud, regalitatea neputând face față autohtonilor, atacurilor frecvente ale tătarilor, pecenegilor și cumaniilor, ungurii fiind inferiori numericeste au apelat la populații de alte etnii din alte părți ale Europei. Scopul colonizării Ardealului cu alte populații decât maghiare, secui, germanofone, pecenge și chiar cumane au fost:

- a) organizarea și consolidarea stăpânirii maghiare;
- b) catolicizarea românilor, a altor necatolici;
- c) o dominație eficientă a maghiarilor, a regalităților arpadiene în teritoriile cucerite;
- d) integrarea Ardealului în structurile statului maghiar;
- e) extinderea stăpânirii maghiare la est și sud de Carpați.

Pentru aceștia coloniștii trebuiau să aibe multiple roluri: militare, economice și demografice. În acest context, românii primejduiți s-au retras pe cursul văilor, spre deal și munte rezistând politiciii de maghiarizare.

Ei nu se încredeau în românii pe care i-au subjugat, și datorită credinței lor în creștinismul de rit răsăritean, împotriva deizei regelui Sf. Ștefan care spunea: „... *regnum unius linguae imbecille est*”⁵¹.

La începutul secolului X din populația care a locuit teritoriile ocupate, peste 50% avea nume nemaghiare, purta nume slave, armene, evreiești, germanofone, românești ș.m.d. Primii coloniști aduși în spațiul românesc aflat în stăpânirea maghiară au fost SECUII.

Despre obârșia secuilor se cunosc date contradictorii. O parte din istoriografia maghiară (materialist-șovină) susținea că erau protomaghiari. O altă parte a istoriografiei maghiare inclusiv Simon de Keza susține că sunt diferiți de unguri. Secuii sunt o populație rezultată din asimilarea unor populații (turce), în urma conviețuirii lor laolaltă. Numele de secui vine de la cuvântul turc „SKIL” care înseamnă „NEAM ALES”⁵². Izvoarele istorice arată că secuii se găseau în părțile nord-vestice ale Ardealului, înainte de așezarea ungarilor în Panonia. La trecerea triburilor maghiare peste Carpații nordici, secuii le-au ieșit în cale și au cucerit împreună Panonia. Au luptat în avangarda ungarilor, potrivit obiceiurilor popoarelor nomade⁵³. Simon de Keza scrie prin 1282, vorbind,

după o cronică despre o legendară descendență hunică a secuilor. El arată că aceștia și-au stabilit în răsăritul țării „*la hotare în munți, împreună cu românii, pe care i au găsit aici*” și s-au amestecat cu ei, împrumutând și scrierea acestora. Au mai rămas dintre huni circa 3000 de bărbați care au scăpat cu fuga din războiul *CRIMHILDIN* (cu Crimhilda – Căutarea Nibelungilor) și care, de teama popoarelor apusene au rămas tot timpul în Chigla până în vremea lui Arpad.

Aceștia s-au chemat *ZACULI*, căci acești *ZACULI* sunt rămășițele hunilor care, aflând că ungurii vin din nou în Panonia, le ieșiră în cale când se întorceau din Ruthenia, și după ce cuceriră împreună Panonia au dobândit o parte din acestea, dar nu Câmpia Panoniei, ci în munții de margine ai țării împreună cu *BLACKII* și se spunea că se foloseau de literele lor⁵⁴.

Așezați în mai multe etape în locurile de azi, în mijlocul romanilor cu care s-au amestecat, secuii au fost organizați în șapte scaune. Acestea erau: 1) Odorhei și Cristur; 2) Ciuc și Gurghiu; 3) Mureș; 4) Chezd; 5) Seps; Orboi și 7) Arieș. Ei se bucurau de privilegiile economice (erau scutiți de unele taxe și impozite); aveau o autonomie militară (voevodul Ardealului era și comite al secuilor), ceea ce românii nu aveau, astfel de funcții.

COLONIZAREA GERMANOFONILOR

Venirea sașilor în Ungaria este înregistrată înainte de anul 1000 când nu se încheiase nici procesul de creștinare al ungarilor. Colonizarea reală a sașilor este marcată de secolul XII⁵⁵, ei au luat locul secuilor. Colonizarea lor este în timpul domniei regelui Geza al II-lea (1141-1162). În Panonia colonizarea sașilor a început în sec. XI, în vremea lui Ladislau cel Sfânt (1077-1095). În legile regelui Coloman (1095-1116) ei sunt numiți *LIBERI ȘI OASPEȚI*⁵⁶.

Înlocuirea secuilor cu sași în sudul Transilvaniei a avut loc treptat. Această colonizare a fost un flux continuu, începând cu sec. XI și până în sec. XIV. Sașii din zona Orăștiei primesc și „*terra syculorum terrae Sebius*”. Locuirea secuilor în sudul Transilvaniei, în nordul munților Sebeșului și Cibinului a durat doar cincizeci de ani (1100-1150) când regele Geza al

II-lea îi va înlocui cu sași în etape succesive. Secuții s-au așezat pe cursurile superioare ale Oltului și Mureșului în afara de Țara Bârsei⁵⁷. Colonizarea sașilor s-a făcut cu scopul întăririi autorității maghiare în Transilvania; s-a făcut în cinci etape: a) pe la anul 900 până la Someșul Mic; b) cea de-a doua etapă pe la anul 1000, de-a lungul văii Someșului Mic și cursul mijlociu al Mureșului; c) cea de-a treia etapă, pe la 1100 pe valea Târnavei Mari; d) a patra etapă pe la 1150 pe linia Oltului, e) iar a cincea etapă, pe la anul 1200 pe linia Carpaților⁵⁸. Colonizarea sașilor în Ardeal a avut loc în etapa finală a pătrunderii feudale maghiare.

Populația germană a fost chemată de puterea centrală maghiară. În Ardeal sașii au venit din *LOTHARINGIA* (vor veni și voiloni). Această colonizare nu a fost inițiată de statul german. În 1191 documentele de cancelarie menționează o „...*ecclesia Theutonicarum Ultrasilvanorum*”, iar între anii 1192-1196 sunt menționate „*omnes FLANDRENSES și abii FLANDRENSES, iar în privilegiul acordat de Andrei al II-lea în 1206 coloniștilor din Cricău, Ighiu (jud. Alba) și Romos (jud. Hunedoara) sunt amintite abii Saxones*”⁵⁹.

Prin filiera ordinului *CISTERIAN* au fost aduși și coloniști francezi, în Ardeal. În 1202 a luat naștere mănăstirea cisteriana de la Cârța, creată din mănăstirea din Igrăș dieceza *CENAD*⁶⁰.

Drumul parcurs de sași în părțile răsăritene precizează specialistul Thomas Nagler a urmat drumul Dunării în Panonia. Au ajuns în Slovacia și Croația, iar alții au traversat Tisa și s-au îndreptat pe Mureș în sus, iar cei ce urmau să se așeze în nord au urcat pe valea Someșului, și s-au așezat la Satu Mare.

În diploma acordată în 1230 de către Andrei al II-lea, oaspeților din Satu Mare, se arată că ei au fost aduși de regina Gisela care i-a ocrotit (deci în timpul lui Ștefan cel Sfânt).

Gustav Wenzel, spune că primii veniți în sudul Ardealului au fost saxonii care s-au stabilit aici. Documentele înregistrează și prezintă unor germanofoni veniți din *BRABANTUL* belgian, la Bărbant (jud. Alba) care se leagă de numele provinciei de unde au venit. Într-o diplomă din 1206 a regelui Andrei al II-lea ei sunt numiți „*premi hespites regni*”⁶¹.

Există sași veniți și din Luxemburg, de pe teritoriul Germaniei până pe cursul mijlociu al Elbei. În secolul XII, masa coloniștilor a venit

din stânga Rinului, iar în sec. XIII, epicentrul emigrării s-a mutat din teritoriile francone în Germania centrală și de sud.

Cea mai mare zonă colonizată în Ardeal cu sași a fost *provincia Sibiului*. Acest teritoriu este amintit pentru prima dată într-un document datat din 1192-1196. În același scop al consolidării autorității maghiare au fost colonizați în 1211 cavalerii teutoni în Țara Bârsei, de către regele Andrei al II-lea. Aceștia nu au respectat autoritatea maghiară și nici demersurile papalității de a se înțelege cu regele Ungariei. Ei voiau un stat teutonic independent de autoritatea regală, care i-a adus, printre altele, ca să lupte împotriva cumanilor. În final regele în 1225 i-a izgonit din Ardeal, aceștia așezându-se în Polonia.

Împotriva Ungariei au luptat și pecenegii care amenințau împreună cu românii autoritatea de stăpâni a feudalilor maghiari.

Populația germanofonă cunoscută sub denumirea de sași a găsit în locurile unde s-au așezat pe români. Cercetările arheologice de la Boarta, Bratei, Mediaș, Ocna Sibiului și Gușterița a confirmat populația din sec. VIII. Sașii au găsit numeroase cetăți de pământ la Bolgrad (Alba Iulia), Țeligrad, Hunedoara etc. Venirea acestei populații germanofone formate din țărani, negustori și meșteșugari s-a bucurat de numeroase privilegii economice, sociale și politice. Toate privilegiile sunt înscrise în *DIPLOMA ANDREANUM* din 1224 (sau *BULA DE AUR*)⁶².

În 1247 au fost aduși și colonizați cavalerii ioaniți, pe baza unui contract încheiat de regele Bela IV și magistrul cavalerilor ioaniți (sau ospitalieri), cu scopul de a asigura apărarea aceluiași zone sudice (Banat și sud-vestul Ardealului) în fața marii primejdii tătare.

Cavalerii ioaniți sunt a doua forță organizată a cruciadei, adusă pe teritoriul românesc, după teutoni. Ei aveau un rol defensiv, de apărare a regatului, de o nouă incursiune tătară și ofensiv de readucerea „*Cumamiei*” sub dependența ungară și de presiune asupra Peninsulei Balcanice, în sprijinul Imperiului Latin de Răsărit. Acești cavaleri ioaniți stăpâneau Țara Severinului care în 1232 a fost transformat în *BANAT* de către regatul maghiar și adusă sub ascultarea acestuia. Ioaniții au avut roluri militare, economice, demografice și politice. S-a urmărit și prin ioaniți integrarea Ardealului în regatul Ungariei, dar și extinderea dominației maghiare în spațiul dintre Carpați și Dunăre, în părțile Moldovei⁶³.

Sintetizând problema colonizării sașilor trebuie să arătăm că ei stăpâneau pământurile cuprinse între Orăștie și până la Baraolt, între văile Târnavelor și Valea Oltului, Țara Bârsei și regiunea Bistriței. Ei, sașii, au fost organizați în șapte scaune. Primele scaune săsești au fost menționate în secolul XIV: Sibiu, Sebeș, Mediaș, Șeica Mare, Șeica Mică, Cincu și Sighișoara; numărul de șapte a fost depășit prin adăugarea de noi scaune ca cele de la Orăștie, Nocrich, Rupea, Brașov și Bistrița.

Ei – adică sașii – s-au organizat după model propriu: zece gospodării de sași dintr-un sat formau *ZECIME* sau *ZEHNER*, iar o sută de sate alcătuiau o unitate *HUNDERSCHATT* după care urma *SCAUNUL*.

Sașii au avut o episcopie proprie, neascultând de episcopul catolic de la Alba Iulia.

Urmărilor colonizării sașilor în spațiul Ardealului cu centrul la Sibiu, sau cum îi spuneau sașii, Siebenburgen, care ar deriva de la cele șapte orașe săsești ca: Sibiu, Sighișoara, Mediaș, Sebeș, Orăștie, Brașov și Cluj. În realitate, numele de Sibiu vine de la autohtonul *CIBINUM*.

Nu putem trece cu vederea nici faptul că ei nu au procedat la germanizarea autohtonilor așa cum a făcut autoritatea maghiară care a ridicat la rang de politică de stat, acest fenomen.

Colonizarea sașilor a contribuit la stimularea dezvoltării feudalismului, la stimularea și dezvoltarea urbanistică, la dezvoltarea arhitecturii, stimularea dezvoltării economice a Ardealului, (agricultură, meșteșuguri, negoț etc), a stimulat dezvoltarea culturii românești, a procesului de formare a conștiinței naționale.

5. UNGARIA ȘI ARDEALUL, ȚĂRI DIFERITE

Ungaria și Ardealul au fost în toată istoria lor țări diferite cu structuri economice, sociale, etnice, demografice, politice, militare, culturale și confesionale diferite. Comun n-au avut decât stăpânirea otomană dar și aceasta a fost diferită. În timp ce Ardealul era vasal Porții, Ungaria dispărea ca stat de pe harta Europei, devenind „pașalâc” turcesc, iar o altă parte a ei este integrată Imperiului Habsburgic.

Ființa deosebită a *ARDEALULUI* de Ungaria a fost recunoscută de alții și de geografi și de istorici, care și-au întemeiat lucrările lor pe o cercetare științifică erudită, așa cum au procedat geograful Jenő Cholnoky, istoricii Laszlo Kovary și Alex. Szilagy. Ei spun că Transilvania era îndreptată spre răsărit, majoritatea populației ei aparținând bisericii răsăritene, ortodoxe, iar A. Szilgyi precizează că Ardealul și Ungaria nu au fost niciodată contopite... ele au rămas țări deosebite.

Spre deosebire de aceștia sunt istorici, ca cei care au scris sub auspiciile Academiei de Științe a Ungariei, o Istorie a Transilvaniei în mai multe volume care falsifică pur și simplu adevărul istoric așa cum procedează Bella Kopeczy și Laszlo Makay, care fac confuzii grosolane. Acestei suite i se poate adăuga și „opera” lui Paul Lendvai „*Existența. ba chiar supraviețuirea poporului ungar și a statului său național în bazinul Carpaților este un miracol al istoriei europene*”⁶⁴.

Nimic mai aberant. Ungurii sunt popor de pustă. Acolo și-au întemeiat noua lor patrie după ce au venit din părțile UIGURIEI, în goana cailor nebuni, după jaf și pradă. Ei, ungurii din triburile maghiare au vrut să cucerească această țară a Ardealului, fără să reușească a o integra regatului maghiar. Ardealul este parte componentă a vechii *DACII* și într-un fel sau

altul prin „descălecatul” din Moldova și Țara Românească, a participat la formarea statelor feudale românești. Această țară s-a născut din antichitatea daco-romană, ca țară valahă. Dacă trebuie să dăm crezare Vioricăi Enăchiuc privind conținutul celebrului „CODEX ROHONCZCY” adus de la Budapesta sub forma de microfilm (ce conține 446 pagini) de către Dr. Augustin Deac, atunci suntem obligați să acceptăm existența unui stat românesc (BLAK) din anii 1046-1091 condus de Vlad. Din acest Codex rezultă că în secolul XI românii aveau un stat organizat, armată, biserică creștină organizată, o viață literară, artă plastică, muzică ș.a.m.d. Acest manuscris prin conținutul său spulberă tezele aberante ale istoriografiei maghiare iredentiste reprezentate și de Santho Pal Vilmos din Miercurea Ciuc.

Țara blakilor se numea DACIA și se întindea de la Tisa până la Nistru și de la Istru până aproape de izvoarele Nistrului, iar locuitorii după locul unde se aflau, se numeau geți, daci și cumi.

În lucrările lor, călătorii străini numesc teritoriul arcului carpato-danubiano-pontic, Dacia, care nu este altceva decât ecoul statului cu același nume din antichitate, reîmprospătat de către statul lui Vlad (al blakilor). Anton Verancsics, în „Descrierea Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești” vorbind despre populație spune că: „Jordani, apoi dacii se numesc ardeleni (transilvăneni) și munteni, dintre care aceștia ajung la miazăzi până la Istru, iar aceia se îndreaptă către apus spre Ungaria și se întind până la Tisa care era odinioară marginea întărită a DACIEI, ... iar ei își zic români”.

Receptarea de către Occident a spațiului românesc este ca fiind diferit de cel maghiar. Alți călători străini, ca de exemplu, Michael Bocignoli, din Raguza, scrie că: „Această Valahie se mărginește dinspre răsărit cu cealaltă Valahie, care e numită de unguri Moldova și a fost odinioară numită de cei vechi Dacia, dinspre apus cu ungurii și cetatea Severinului așezată pe malul Dunării și ținând de unguri; dinspre nord cu munții care despart... Transilvania de Țara Românească, dinspre miazăzi cu Dunărea”. Remarcăm reflectarea Daciei ca un tot unitar, iar Ardealul ca parte componentă a acesteia. Raportul cu Ungaria fiind de „supușenie” nu de parte componentă a acesteia. Sunt țări distincte, popoare diferite. Acest aspect se reflectă și în operele lui A. Bonfinius, Eneas S.

Piccolomini, Blaise de Vigenere, Iohan Honterus, Reicherstorffer Georg, Giovanni Andrea Gromo, este mult mai categoric. El avea să scrie „*Așadar statul Transilvaniei e înconjurat spre răsărit de un lanț de munți înalți de la care începe Moldova și se întinde spre nord de-a lungul Țării Românești până la Dunăre. Banatul care are capitala la Caransebeș, un oraș bine populat. Se mărginește spre sud-est cu susnumita Orșova, stăpânită de turci, spre răsărit cu Țara Românească, spre miazăzi cu Timișoara, iar spre apus cu Ungaria*”⁶⁶. A. Gromo spune răspicat că este vorba de statul ARDEALULUI, care avea o armată proprie, care „*împreună cu statul maghiar, la Cosovo ridica 40.000 de oameni la care se adaugă 7000 de călăreți*”. L. Cholcondilas spune că „*Iancu a fost ales general comandant de către unguri și l-au pus să stea în fruntea statului lor, fiind acum atacat de către barbari și germani*”. El precizează că Iancu a strâns „*armată mare de tot pe cât putea din Ardeal și a luat și dintre peonii (unguri)*”. Un alt aspect, era acela că, Ardealul se afla sub conducerea lui Iancu și că este de sine stătător⁶⁷.

Francesco Massora într-o scrisoare adresată secretarului dogelui Veneției, pe la mijlocul sec. XVI, spune că „*Această Transilvanie deci a fost numită DACIA de către antici*”. Nu face nici o aluzie că a fost integrată Ungariei. După bătălia de la Mohacs din 1526 Ungaria nu mai exista ca stat. După aceea regatul apostolic dispare de pe harta Europei, iar Ardealul devine PRINCIPAT, autonom dar sub suzeranitatea PORTII OTOMANE, plătind tribut asemeni Moldovei și Țării Românești. Țara Ardealului, și în cadrul stăpânirii romane avea teritoriul strâns legat de cel al Olteniei (și parțial al Munteniei), făcând parte din aceeași structură teritorială. Această parte a DACIEI, numită Ardeal, este orientată economic, social, politic, cultural-religios, demografic, etnic spre Moldova și Țara Românească, de care este legată organic. Existența voevodatelor, cnezatelor, a țărilor și districtelor, vor imprima acestui teritoriu o dezvoltare deosebită de cea a regatului arpadian și explică de ce Ardealul nu s-a contopit niciodată cu Ungaria, de ce nu a format o singură țară cu aceasta, ci două țări deosebite. Ungaria s-a orientat spre apus, spre lumea catolică, iar Ardealul spre cele două țări române de la răsărit și sud de Carpați⁶⁸.

Voievodatul, ca instituție s-a născut din aceleași instituții băștinașe găsite de regii arpadieni la cucerirea Ardealului.

11) Voevodatul „... nu e altceva decât dezvoltarea pentru întreaga țară a vechilor voevodate din sec. IX-XI”. Această organizare nu este specifică Ungariei ci numai românilor, de aceea apariția voevodatului ARDEALULUI abia la 1176 precizează Ștefan Pascu, dovedește două lucruri: a) că la acea dată Transilvania, nu fusese cucerită în întregime, voevodul LEUSTACHIU este dovada, b) că puterea centrală maghiară a fost nevoită să recunoască trăinicia vechilor instituții feudale românești.

12) Această organizare administrativ-politică deosebită de Ungaria (de regat), voevodate, cnezate, districte, vor imprima Ardealului o dezvoltare deosebită de cea a Ungariei. Aceasta explică de ce Ardealul nu făcea parte din Ungaria. Ardealul este o țară (REGNUM) deosebită. La 1257 regele Bela al IV-lea e nevoit în urma stăruințelor și presiunilor fiului său Ștefan să-i cedeze acestuia Ardealul. Vreme de 13 ani, Ștefan, în calitate de conducător al Ardealului și-a asumat prerogative de suveran. El a cărmuit Ardealul ca pe o țară independentă.

A înfruntat cu ajutorul localnicilor pe regele Bela al IV-lea, când acesta a căutat să-l aducă la ascultare pe fiul său Ștefan. Regele a suferit o serie de înfrângeri, fiind obligat să accepte pacea.

În perioada anarhiei feudale din vremea lui Ladislau al IV-lea Cumanul, Ardealul a fost socotit din nou o țară (regnum) deosebită, iar voevodul său Roland Borsa (1282-1284) a exercitat prerogativele de suveran al țării separând-o de regatul Ungariei ș.a.m.d. El s-a amestecat în succesiunea la tronul regatului. Urmașul lui Roland Borsa, Ladislau Khan (1294-1315), separă și mai mult Ardealul de Ungaria. El își constituie la Deva o adevărată curte suverană cu juzi, cu notari, stăpânind cetăți, orașe, domenii regale, saline⁶⁹. El s-a amestecat în disputele dintre Venceslav (fiu al regelui Boemiei) Otto de Bavaria și Carol de Anjou. A confiscat coroana Ungariei și își căsătorește fata cu Ștefan Uros, fiul regelui sârb Ștefan Milutin..., iar pe prezumtivul ginere îl trimite în captivitate la un voevod român – vasal sau din afara Ardealului, probabil în nordul Moldovei⁷⁰. Se declanșează o revoltă a lui L. Khan și a fiilor săi împotriva lui Carol Robert, fiind ajutat de regele Serbiei, cneazul Holicului și probabil și de către Basarab I.

Autonomia Ardealului se manifestă pe plan politic și în veacul al XIV-lea, când contrar uzanțelor se constituie adevărate dinastii de voievozi

(Lakffy și Csaky) ca: Ștefan Lakffy (1344-1350), Andrei Lakffy (1356-1359), Dionisie Lakffy (1360-1367), Nicolae Lakffy (1367-1368), Emeric Lakffy (1362-1372), Ștefan Lakffy (1373-1376) și Nicolae Csaky (1401-1403), Iacob Lakffy (1403-1409 - 1426-1435), Ladislau Csaky, împreună cu Petru Cseh (1436-1437). Despre familia Csaky, Andrea Giovanni Gromo spune că este românească. Astfel de atitudini de autonomie și chiar de independență a Ardealului se manifestă prin răscoale (1302, Peștiș), cea a lui Bogdan din Maramureș (1359) când pleacă în Moldova, a lui Litovoi (1276-1277), a lui Negru Vodă (1291), emigrări (populația românească). Legături economice, militare, politice, culturale (ș.a.m.d.) dintre cele trei țări. Această autonomie atinge nivelul de independență în vremea lui Iancu de Hunedoara, care reunește cele trei țări, e drept pe scurtă durată.

6. ORGANIZAREA ARDEALULUI

După retragerea aureliană „Dacia Romană” a încetat să mai existe ca provincie romană împărțită în trei (Apulensis, Porolissensis și Malveasis). Practic s-a refăcut unitatea teritorială a *DACIEI*, a dispărut proprietatea privată de tip sclavagist și s-a generalizat *OBȘTEA SĂTEASCĂ* ce avea funcții multiple ca cele: administrativ-teritoriale, religioase, culturale, economice, sociale, juridice, militare etc.

De la aceste obști, în timpul migrației barbarilor, românii au fost obligați a se apăra de atacurile migratorilor. Obștea era condusă de „*Sfatul bătrânilor*” și Adunarea obștei.

În perioada stăpânirii goților în *DACIA*, Procopius din Cesarea arată că: „*Gepizii împinseseră și stăpâneau cetatea Sirmiun și aproape toate cetățile DACIEI*”. Dar care sunt aceste cetăți nu ni se precizează. Mai înainte *DACIA* plătea goților un tribut, iar gepizii locuiau la început toți de cealaltă parte a Istrului⁷¹. Această situație se petrece în vremea lui Iustinian (527-565). De aici rezultă că era o societate organizată. Cineva aduna și ducea tributul la care se referă Procopius. Ulterior formele acestea din cadrul obștilor, au evoluat. Obștile în fața pericolului exercitat de barbari și-au unit forțele în cnezate și vevodate care au continuat să se consolideze și să se regăsească în fosta *DACIEI*.

Această organizare a început să se transforme în țări și districte conduse de personalități numite domnii, termen de origine latină, deci, foarte vechi. Ele se conduceau după legi proprii în care se regăsesc elemente de drept roman, demonstrând caracterul latin al acestor norme juridice.

Recapitulând și sintetizând aceste forme de organizare, putem preciza că de la *OBȘTEA SĂTEASCĂ*, prin unificare se ajunge la cnezate,

voevodate, districte și țări, care au ajuns la forma *VOEVODATULUI* condus de un *DOMN*, care poate îndeplini și pe cea de voevod (conducător militar). Din cronicile ungurești aflăm de existența unor formațiuni politice românești (Anonymus) ca cele ale lui Gelu, Menumorut, Glad, Gylas etc.

Regalitatea arpadiană a luptat pentru a instaura în Ardeal o conducere similară Ungariei. În 1111 este amintit principele Mercurius, ca după 65 de ani, documentele din 1176 să pomenească de *VOEVODUL LEUSTACHIUS*. De asemenea există formațiuni în Banat, ca cea a lui *VOILA*. Faptul că la 1176 se vorbește despre voevodul Leustachius demonstrează victoria românilor care și-au impus propria lor formă de organizare statală, ca și cel puțin pentru un moment o autonomie.

În fruntea voevodatului se află *VOEVODUL*, care așa cum s-a mai spus reprezintă instituția politică-administrativă centrală autohtonă românească. Această particularitate față de Ungaria însoțită de altele ca: voevodatele mai mărunte, cnezatele, districtele, scaunele (românești de judecată), vor imprima statului o dezvoltare deosebită de cea a Ungariei feudale și explică de ce Ardealul nu s-a integrat în regat, de ce nu au făcut împreună un singur stat, cu toate eforturile *UNGARIEI*.

Mai precizăm o dată, Ungaria s-a orientat spre Apus, ea fiind catolică, în timp ce Ardealul s-a orientat spre spațiul Țării Românești și spre Moldova, el fiind ortodox. Voevodul Ardealului era numit de regele Ungariei, iar el era ajutat de vicevoevod, care era numit de voevod, uneori erau doi vicevoevozi. (De exemplu, în vremea lui Iancu de Hunedoara erau vicevoevozi în 1441 Nicolae de Ocna Sibiului și Pancrațiu Dindeleag, până în 1444)⁷².

Voevodul avea largi prerogative și o mare autonomie față de coroana maghiară. El stăpâna cetăți. Cetățile sunt de două feluri, de pământ, care aparțin obștilor de țărani, și de piatră, ce aparțin puterii centrale. Cetățile de pământ au fost ridicate de români și au jucat un rol defensiv, de a apăra comunitățile rurale de invazia barbarilor (maghiarilor și tătarilor). Cele mai vechi știri despre aceste cetăți de pământ le avem din sec. IX când paralel cu începuturile penetrației maghiare, au început jefuirea obștilor. Astfel de cetăți românești s-au descoperit la Morăști Biharea, Moldovenești (lângă Turda), Pianul de Jos (jud. Alba), Birton (jud. Sibiu, Firtăuș (jud. Mureș), Hunedoara și în alte părți. Ele au fost

cucerite de regalitatea maghiară, și răpite pământurilor românilor. Aveau orașe, domenii, mine de sare, de fier, aveau putere de a schimba episcopi (catolici), aveau armată și un organism *ADUNAREA REPREZENTANȚILOR* (stărilor) din care la început făceau parte și românii (după aceea, cum se consolida autoritatea regatului, românii au fost excluși). Se exercitau prevederile lui Ludovic cel Mare „*nimeni nu poate fi nobil dacă nu este catolic*”.

În afară de voevod, vicevoevodul și adunarea stărilor, existau districtele, care cuprindeau un număr mare de voevodate și cnezate. Ele asigurau autonomia românilor, iar în interiorul lor se conducea după „*legea românilor*”. Aceste adunări rezolvau litigii privind stăpânirea în devălmășie ca a Depresiunii Jiurilor (în 1435). Aceste districte se păstrează până în vremea Principatului, iar scaunele lor de judecată rezolvau și probleme succesoriale, sau litigii de proprietate. Erau districte în Țara Hațegului, Făgărașului, Bârsei, în Banat, Zărand Bihor și Banatul, ca țară, mai este numit și valahia Cisteriană⁷⁴. Nicolae Olahus vorbește și de „Țara dintre Someșuri”, de „Țara dintre Timișuri”. Această situație este schimbătoare, unele țări vor deveni o unitate. Același Nicolae Olahus face această precizare⁷⁵.

Comparativ cu *ARDEALUL*, Ungaria este un alt stat și are o altă organizare. Există un rege, o cancelarie regală (organizată după modelul Bizanțului). Are comitate, singurul element asemănător între Ungaria și Ardeal. Justiția în Ungaria se realiza prin judecători aleși; la români se înfăptuiește acest lucru în cadrul scaunelor de judecată pe temeiul „*Legii românilor*” așa cum am mai menționat. Comitatele sunt nobiliare, există așa-ziii *BARONI* care la românii din Ardeal lipsesc. Organizarea Ungariei urmează după istoricul maghiar Gergely Andraș, următoarele structuri: 1) regele, 2) cancelaria regală, 3) Dieta, 4) biserica (romano-catolică), 5) comitatele, 6) orașele regești, 7) cetățile în jurul cărora s-au arondat comitatele. În schimb, în Ardeal, era următoarea structură: 1) Voevodul; 2) vicevoevodul; 3) Adunarea stărilor, țările; 4) districtele; 5) voevodatele; 6) cnezatele, care în interior se conduc după legi proprii, au scaune de judecată; 7) biserica (care este ortodoxă). În timp ce Ungaria este un mozaic etnic, Ardealul este țara românilor lângă care mai conviețuiau și minorități. Ungurii nu erau majoritari în țara lor, românilor li s-au răpit pământurile

de către cuceritori. Religia în Ungaria a devenit o problemă politică, la români a rămas o problemă cu mesaj spiritual și etnic.

Proprietatea feudală maghiară este rezultatul din: teritoriile cucerite în Ardeal, din uzurparea oștilor, din minele ce au aparținut băștinașilor etc. Ungaria și Ardealul mai au comun și capacitatea de a bate monedă, dreptul de a stabili aria unde poate să circule. De exemplu, lăncu de Hunedoara, le spune sibienilor să bată monedă care să circule și peste munți, în Țara Românească. Acum putem conchide că Ardealul, din această perspectivă, nu poate fi integrat Ungariei.

Ardealul gravitează spre refacerea întregului de altădată: *DACIA*. Principatul care s-a născut în 1541, după Mohacs, păstrează următoarea organizare: principele care se află în fruntea țării și era investit de către Poarta Otomană – acest lucru era încăleat uneori prin numirea lui directă de către sultan, era apoi dieta, care îl alegea pe principe și-l propunea sultanului. El hotăra în problemele de politică externă (declara pace sau război), numea pe trimișii diplomatiei, primea ambasadori, trebuia să plătească tribut turcilor. El își alegea colaboratori dintre marii feudali; ei formau sfatul (consilierii) principatului. Dieta care era o formă dezvoltată a adunărilor nobiliare din perioada voevodatului cuprinde pe nobili (câte doi de comitat și doi de scaun), reprezentanții orașelor (din 9 orașe și 14 târguri), erau apoi 10 pârçălabi de cetăți regale. În total erau 150 de oameni care se adunau la chemarea principelui. Avea armată, bătea monedă, instanțe judecătorești.

În mai 1688, generalul Anton Caraffoa a impus Ardealului să accepte protecția Vienei.

Prin *DIPLOMA LEOPOLDNA* din 1691, Curtea de la Viena a trecut la o nouă organizare a principatului, care se referă la faptul că Ardealul își consolidează poziția de țară distinctă, de Ungaria (care nu există din 1526 ca țară). Viena putea să o alipească acelei părți a Ungariei care era ocupată de Imperiul Habsburgic, dar nu a făcut-o.

Organizarea politică a Ardealului se bazează pe acel odios *Unic Trium Naționum* din 1437 (pe unirea celor trei națiuni sași, secui și maghiari). De asemenea se menține dieta, organizarea administrativă și judecătorească. Viena recunoaște legile derivate din *Tripartitumul lui Verböczy*. Ardealul are un guvernator recunoscut de Viena. Există un

comandant militar. Principatul are obligații financiare mai mari față de împărat decât față de Poartă; 120.000 de florini în timp de pace și 400.000 de florini în timp de război, de asemenea, împăratul are dreptul a se amesteca în problemele interne ale țării.

Din 1765 când Ardealul devine *MARE PRINCIPAT*, organizarea lui se schimbă astfel:

- principe devine împăratul, care are o „cancelarie aulică” pentru această țară;

- există o tablă regească;

- se păstrează Dieta dar i se restrâng atribuțiile;

- există un guvernator numit de împărat și un comandant militar subordonat împăratului. Practic țara nu mai are armată, dar se înființează regimente grănicerești românești și secuiești în părțile Năsăudului, în secuime, la Hațeg, care avea subunități la Hunedoara (Răcăștie), Țara Bârsei și în alte părți.

Practic autonomia Ardealului este limitată, iar atribuțiile administrative și judecătorești (justiția trece sub controlul statului, împăratului). Se restrâng drepturile comitatelor. Se numesc de către Viena judecători care aplică legile acesteia. Se respectă edictul de toleranță.

Viena, practic este mână în mână cu nobilimea națiunilor privilegiate. Principatul cuprinde mai multe regiuni. Principatul propriu-zis cuprinde zona intracarpatică, Banatul, părțile vestice (numite Partium) Crișana, Satmar, Maramureș.

Marele principat cuprinde următoarele comitate: Alba, Cluj, Crasna, Dăbâca, Hunedoara, Solnocul de Mijloc, Solnocul interior, Târnavă, Turda și Zărand, dar din punct de vedere fiscal acestea țin de Ungaria⁷⁷. Acestor comitate li se adaugă cele din Partium (Arad, Bihor, Satu Mare, Maramureș) precum și comitatele Timiș, Torontal și Caraș. De asemenea se mai păstrează și câteva districte ca, cele ale Chioarului, Brașov, Făgăraș și Bistrița. În ce privește organizarea sașilor și a secuilor, ea a rămas tot în scaune. Sașii aveau următoarele scaune în principat: Miercurea Nocrich, Orăștie, Rupea, Sebeș, Sibiu și Sighișoara, iar secuii aveau: Arieș, Ciuc, Mureș, Odorhei și Trei Scaune. Pe lângă acestea se mai păstrează și următoarele orașe libere: Alba Iulia, Bistrița, Brașov, Cluj (de la forma românească Clus), Gherla Dumbrăveni (iar din 1786) și Mediaș.

Reorganizarea administrativă a Ardealului va mai continua.

Să nu uităm că din 1867 se va realiza uniunea austro-ungară, care va marca alipirea Ardealului la Ungaria și a Banatului la Austria.

7. LEGĂTURI ECONOMICE ÎNTRE ȚĂRILE ROMÂNE

Cu toate acestea, Ardealul nu a încetat de a-și păstra fața spre trații săi de peste munți, din VALAHIA MARE și VALAHIA MICĂ formând împreună DACIA.

Legăturile economice. spirituale și politico-militare reflectă o unitate organică a celor trei țări românești, care se vor uni la 1 Decembrie 1918 cu România.

La temelia unității românești din întregul său spațiu se află originea comună, cea daco-romană, limba și credința răsăriteană (ortodoxă), conștiința acestei obârșii. Acest lucru este demonstrat științific și recunoscut chiar și de cei mai înverșunați adversari ai adevărului istoric: Călătorii străini prin spațiul românesc, umaniștii, renașcentiștii au receptat și ei acest lucru inclusiv conștiința originii daco-romane. Alessandro Guagmini scria că: „Acest popor al valahilor se numește român și ei spun că își trag obârșia... din Italia. Limba lor este o corcitură a limbii latine și a celei italiene, astfel că un italian înțelege ușor pe un român”⁷⁸.

Reicherstorffer face încă o precizare că „... acea parte unde locuiesc românii, cuprinde vechea DACIE. La apus este râul Tisa, spre sud Dunărea, iar spre nord Polonia”⁷⁹. Același lucru îl spun și Enea Silvio Piccolomini, Pierre Lescalopier călător francez care a trecut în a doua jumătate a secolului XVI-lea înregistrează și conștiința originii românilor când scrie că: „Această țară împreună cu Moldova și cu cea mai mare parte din Transilvania a fost populată de coloniștii romani din timpul împăratului Traian. Locuitorii acestei țări se socoteau urmașii adevărați ai romanilor și limba lor românească”⁸⁰. De asemenea Antonio Verancsics, constată că „... românii sunt cu mult mai vechi și decât ungurii”.

Belsius într-o scrisoare către Maximilian arată că Despot Vodă în corespondența sa, redactează întâi scrisorile în limba română, apoi le traduce în latină. Ceea ce demonstrează că treptat limba valahă se impune și la nivelul elitelor. Hans Dernschwan von Hrodeczin relatează că „*la salinile din părțile Sibiului este nevoie de șapte slujbași, care în mod obligatoriu trebuie să știe românește*”⁸¹.

Acest lucru devine o necesitate, deoarece, spune Antonio Possevino „*toți folosesc limba ungurească afară de români*”⁸². În vremea lui Iacob Hiltbrand românește vorbesc și minoritarii. El va scrie că aceștia „*Cum locuiesc printre ardeleni, învață și limba românilor (adică ungurii) ca să poată vorbi cu ei și să le poată da ordine, ca zilieri, și servitori. Acești români de rând, de condiție servilă... sunt pedepsiți aspru în Transilvania și trași de obicei în țepă, astfel că se pot vedea în fața tuturor orașelor, târgurilor și satelor țării astfel de spectacole îngrozitoare*”⁸³.

Scrisoarea lui Neacșu către Iohanes Bekner judele Brașovului ne arată că elitele sașilor încă din 1521 vorbeau românește. De aici se mai desprinde o concluzie, că acest oraș este centrul economic din spațiul românesc fapt pe care-l consemnează și Nicolae Olahus. El avea să scrie în „*Descrierea Transilvaniei*” că „*Brașovul este o piață de schimb pentru români... și ceilalți oameni din afară*”⁸⁴.

Sebastian Munster în *Cosmografia* sa, constată că „*Brașovul este centrul economic al lumii românești*”⁸⁵, iar Giovanni Andrea Gromo completează spunând că „*Aici se adună toate popoarele învecinate ca într-o hală comună de mărfuri și se găsesc totdeauna munteni, moldoveni, turci, greci, armeni, secui și alții*”⁸⁶.

Unitatea economică a tuturor românilor în evul mediu s-a manifestat în condițiile geografice și etnice ale teritoriului lor, iar caracterul complementar al producției materiale a țărilor române manifestat totodată în condițiile caracterului unitar al preocupărilor economice ale populației din cele trei țări române a stat la baza schimbului de mărfuri din Ardeal pe de o parte, Moldova și Țara Românească, pe de altă parte⁸⁷. În acest context vor avea loc în permanență legături politice între cele trei țări: Ardealul, Moldova și Țara Românească, ce vor da un caracter unitar al acțiunilor lor care vor culmina printr-o autonomie și independență a statului unic românesc.

8. LEGĂTURILE POLITICE ÎNTRE ȚĂRILE ROMÂNE

Legăturile politice între cele trei țări românești în epoca feudală se înregistrează din sec. XIII, când are loc încercarea lui Litovoi de a obține independența. Țara Hațegului face corp comun cu Valea Jiului și Oltenia. În *Diploma Ioanișilor* din 1247 sunt precizate în mod indirect aceste legături. De asemenea, descălecatul lui Negru Vodă (din 1290) urmat de descălecatul lui Dragoș (din 1352-1353) și apoi acel al lui Bogdan („infidelul notoriu”) din Maramureș, care alungă pe urmașii lui Dragoș și întemeiază statul feudal independent Moldova. Într-un fel sau altul, Ardealul participă la întemeierea celorlalte două state românești, fapt normal dacă ținem seama de legătura organică, permanentă din cele mai vechi timpuri și până azi, dintre cele două versante ale Carpaților și de unitatea spațiului carpato-dunărean⁸⁸.

Nicolae Alex. Basarab I (1352-1364) și cu urmașul său Vladislav Vlaicu (1364-1377) stăpânesc cu titlul de feud Almașul și Făgărașul din Ardeal. Același lucru de stăpânire în Ardeal a fost în vremea lui Litovoi care stăpânea Țara Hațegului. Mai sunt și alți domnitori care au domenii peste munți ca: Radu de la Afumați (1522-1529) și Radu Paise (1536-1545). Ei vor stăpâni Vințul de Jos și Vurpărul. Domnii moldoveni au și ei domenii peste munți ca Ștefan cel Mare (1457-1504) care primește de la regele Matia Corvinul cetățile Ciceiu și Cetatea de Baltă cu satele aferente (60 de sate)⁸⁹. Aceste cetăți rămân în posesia urmașilor, Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546) care sporește această zestre cu cetățile și satele aferente, Bistriței, Rodnei și Ungurașului.

Atunci când se profilează la orizont pericolul otoman românii din cele trei țări ale lor se vor ridica la luptă, apărând cu pieptul și brațele

lor creștinătatea și bineînțeles glia strămoșească și libertatea, atât de greu încercată. După lupta de la Rovine, Mircea, deși biruitor, a trebuit să se retragă la Brașov, de unde cu sprijinul voevodului Ardealului, Ștîbor (1359-1401) și al regelui Sigismund de Luxemburg, își recucerește tronul. Acest ajutor antiotoman l-au primit de la ardeleni și Dan al II-lea și Alexandru Aldea (1431-1436) care se bizuiau pe brașoveni. Alexandru Aldea le scrie acestora o scrisoare în care precizează: „*Așa să știți că turcii au napadit Dunărea prin toate vadurile și vin împotriva țării să prade și să jefuiască; și grăbiți-vă cât mai iute, ziua și noaptea, să-mi veniți în ajutor, căci dacă nouă ne va fi rău, vouă vă va fi și mai rău... câtă oaste puteți ridica în grabă, să vie, iar câtă nu este gata, o veți trimite în urmă*”⁹⁰. Un moment important îl constituie lăncu de Hunedoara supranumit „Stăpânul românilor”. Acesta unește toate forțele românești sub o singură spadă împotriva pericolului islamic. De asemenea la 10 ianuarie 1475 la Vaslui a participat și un detașament ardelenesc. În 1479, sașii din Brașov îi trimit lui Ștefan cel Mare următoarea scrisoare: „*Multă supunere și slujbă și aducem înaintea de toate Măriei Tale, parcă ai fost ales și trimis de Dumnezeu pentru cărmuirea și apărarea Ardealului. Îți dăm de știre că suntem în mare primejdie și la mare strâmtoare din pricina turcilor nespun de cruzi... pentru aceea, cu mult dor și dragoste te rugăm pe Măria Ta ca să faci bunătatea să te apropii de această țară spre a o feri de acei turci... Căci au nădejde în Măria Ta și cei din Valahia că îi vei scăpa de silă și robia acelor păgâni*”⁹¹.

Ștefan cel Mare întemeiază mănăstirea Vadul în apropiere de cetatea Vadul care păstorește peste 84 de sate din Ungaria și cetatea Ciceului. La rândul lor ardelenii lui Bartolomeu Dragfy care era încuscrit cu Ștefan Vodă îl sprijină în 1497 împotriva polonezilor cu 12000 de oșteni. După 1526, după lupta de la Mohacs, Ardealul s-a separat definitiv de Ungaria și ca urmare ea a avut o viață administrativ-teritorială, juridică, etnică, religioasă și culturală proprie care i-a dat trăsături de stat românesc. Legăturile dintre cele trei țări românești erau și în vremea lui Ioan Zapolyay și Petru Rareș care în 22 iunie 1529 l-au înfrânt pe Ferdinand de Austria, iar când a intrat victorios în Brașov spunea că această țară a cucerit-o pentru el cu sabia în mână și n-o dă nimănui. De asemenea, Alexandru Lăpușneanu și Pătrașcu cel Bun au așezat în scaun în Ardeal (1556) pe fiul

nevârstnic al lui Zapolyay. Un al doilea moment important a fost în vremea lui Mihai Viteazul, reușind de la lăncu de Hunedoara unirea tuturor românilor sub același buzdugan. Și Bathoreșty nutreau ideea unității românești. Continuă să fie activă (în această idee se încadrează și tratatul din mai 1595 când principele Ardealului este superiorul Moldovei și al Țării Românești. Jeremia Movilă dorea să-l aibă pe fratele său Simion pe tronul Țării Românești.

Gabriel Bathory principele Ardealului nutrește idealul de a fi „regele DACIEI” (Rex DACIAE), idee care va cuprinde pe Gh. Rakoczy I și Gh. Rakoczy II, Matei Basarab și V. Lupu, promotorii statului CONFEDERAT. Nu erau străini de aceste legături nici Gh. Duca, Grigore Ghica, Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu. Teama unității românești este receptată și în exterior. Turcii, respectiv Soliman cel Mare (Magnificul) în 1538 spune Anto Verancsics că: „... s-a temut sultanul Soliman (Magnificul) ca nu cumva când ar încerca el să ocupe Transilvania sau Țara Românească sau Moldova, toate aceste țări să se unească împreună și să se apere, în parte prin curse, ceea ce de asemenea nu este greu de crezut, prin forță, deoarece sunt făcute bine, apărate de munții cei înalți, cei mai abrupti, de pădurile cele mai grele de străbătut... și o armată jărănească atât de pricepută și atât de dâră în atacarea dușmanului”¹⁰².

Aceste legături se vor maturiza ajungând până la 1 Decembrie 1918 când se va naște ROMÂNIA MARE.

9. LEGĂTURILE CULTURALE ÎN TRE ȚĂRILE ROMÂNE

Spre acest stat ce va apare după primul război mondial au concurat și legăturile culturale, tot ceea ce a gestat în Ardeal. Aceste legături au fost dezvoltate de românii de pe toți versanții (sudic și răsăritean) munților Carpați care nu au fost niște granițe ci punți de legătură, ce au favorizat mișcarea populației, migrații de populații care a cimentat aceste legături. Aici în Ardeal ca și în Moldova, Maramureș, Dobrogea și Țara Românească, există miorița, doina, sârba, hora, cântecul bradului, orația de nuntă, obiceiuri tradiționale de muncă, de naștere, nuntă și moarte.

Sărbătorile de anotimp sunt specifice pentru întreg teritoriul românesc. Această cultură populară (artă populară, muzică și dansuri) au un caracter unitar. Noi nu găsim în cultura românească, ceardașul, sau alte obiceiuri, ci tradiții românești. Găsim cel mult niște influențe nesemnificative. Nici din această perspectivă nu există o legătură cu cultura maghiară. Aici, în Ardeal au apărut primele elemente de cultură greacă (alfabetul, helenismul) de cultură latină (scrierea latină, arhitectura romană, urbanistica, tradiții de anotimp ca saturnaliile și multe altele). Aici a fost romanizată cel mai intens populația. Tot aici au apărut elemente de astronomie (la Sarmizegetusa Regia, de medicină (plante medicinale, chirurgia (operații pe craniu) etc.

S-au făcut descoperiri în acest sens la Sarmizegetusa Regia. De asemenea celebra ștampilă cu caractere latine „*Decebalus per Scorylo*” imprimată pe vasul de lut, descoperit tot la Sarmizegetusa Regia și multe alte descoperiri de acest gen. Din epoca de trecere spre feudalism, ne-au mai rămas relicve, ca celebrul donarius de la Biertam cu textul latin „*Ego*

Zenovius votum pōsui” din sec. IV d. Hr. De asemenea numeroasele descoperiri de la Porolisum, Napoca, Micia și Ulpia Traiana sunt atâtea relieve antice de cultură și civilizație daco-romană. În acest domeniu al culturii amintim și primele biserici de piatră de la Densuș sec. IV d. Hr. Pui, Sântămăria Orlea, Strei și altele. În viața spirituală sunt demne de amintit episcopiile din sec. VII-VIII și IX, descoperite de Epifanie Norocel și Nestor Vornicescu⁹³ ca și episcopiile de la Biharea, Dăbâca și Morisena unde ne este pomenit și episcopul Ursus, apoi descoperirea de la Prejmer (lângă Brașov) unde s-a descoperit o biserică de rit răsăritean din sec. XV⁹⁴.
 (Acestora le putem adăuga pe cele de la Strei Sângeorz, de la Gurasada, care datează din a doua jumătate a sec. XIII⁹⁵.)

Ardealul este lăcașul limbii române, aici s-au tradus primele texte bisericești în românește. Sub influența reformei au fost traduse în românește Evanghelia, Psaltirea și Faptele Apostolilor și Psaltirea Scheiană (1514). În sudul Ardealului s-au mai descoperit un Octoih și un Apostol. Unii cercetători le consideră că ar data din sec. XV. Ardealul are meritul de a fi locul unde s-au făcut traduceri de carte sfântă, sub influența husiților din acest sec. XV. Tot în Ardeal spune C.C. Giurăscu avem și primele texte de literatură populară în românește ca: Viețile sfinților, texte bisericești apocrife sau legende religioase, apoi românele populare de genul Alexandriei, în sfârșit textele astrologice de prevestire a viitorului după mersul astrelor, cuprinse în *CODEX STURDZANUS*, copiate între anii 1580-1619⁹⁶. Există Codicele de la Coholm scris în 1592, există un Codex Neago Reanus se cuprinde, pe lângă cea mai veche versiune în românește a Alexandriei, scrisă la 1620 de preotul Ion Valahul din satul Sânpetru (jud. Hunedoara)⁹⁷.

În Ardeal s-au tipărit pentru întâia dată cărți în limba română. Cele mai vechi sunt două catehisme, ambele de caracter luteran tipărite la Sibiu în 1544 celălalt la Brașov în 1550. Primele texte muzicale le avem tot datorită ardelenilor, prin persoana călugărului franciscan Ion Căianu, care printre altele a transcris o variantă a *Călușului*. El a trăit între 1629-1687. Colecția de texte muzicale se cheamă „*Codex Caiiani*”, care păstrează și cântecul „*voevodesei Lupu*”⁹⁸.

În ceea ce privește versurile, primele se datoresc pastorului Visky (reformat) de la Sântămăria Orlea, apoi Mihail Halici fiul, născut în

Caransebeș. Acesta scrie o odă dedicată unui prieten. Tot lui i se datorește și cel mai vechi dicționar latino-român, cunoscut azi sub denumirea „*anonymus Caransebunsis*”. În Banat s-a redactat și primul dicționar româno-maghair-latin⁹⁹, prima piesă de teatru în limba română, a fost scrisă tot în Ardeal și are ca subiectuciderea lui Grigore Ghica, deci după 1777⁹⁹.

Suntem obligați și ne facem datoria de credință și trebuie evidențiată contribuția coriferilor „*Scolii Ardelene*” care se vor remarca în domeniile istoriei, lingvisticii și gramaticii, combătând prin opera lor teoriile imigraționiste ale vremii. Samuel Micu Clain (1745-1806) va scrie o gramatică a limbii române, completată de Gheorghe Șincai și publicată în latinește la Viena în 1780 sub titlul „*Elementa linguae daco-romane sive valachise*” și o lucrare intitulată „*Istoria lucrurilor și întâmplărilor românilor*”. Samuel Micu Clain demonstrează în lucrarea sa, originea daco-romană a românilor. Gheorghe Șincai (1753-1816) continuă ideea daco-românilor a lui S.M.Clain, în lucrarea sa „*Hronica românilor și a mai multor neamuri*”. De asemenea, în această lucrare Gh. Șincai prezintă evenimentele din anul 87 d. Hr. până în 1739. El face referiri la românii de pretutindeni atât la cei din stânga Dunării cât și din dreapta Dunării.

Petru Maior (1760-1821) era cel de-al treilea corifeu al „*Scolii Ardelene*”. Lucrarea lui de căpetenie este *Istoria pentru începuturile românilor în Dachia*, apărută în 1812. El combate tezele aberante ale lui Eder, Sulzer și Engel. El introduce teoria „*puristă a originii românilor*”, din latini, de la Roma.

Corifeii „*Scolii Ardelene*” s-au bătut cu vigoare pentru introducerea literelor latine (alfabetul latin) în locul celui chirilic.

În 1709 apare la Sibiu un *Catehism*, iar în 1744 *Bucoavna de la Cluj*, tipărite cu litere latine, fiind o premieră și în această direcție în spațiul românesc¹⁰⁰ și *Cartea de Cântece câmpenești* tipărită tot la Cluj. În 1805 apare la Cluj *Ortografia latină-valahică*, atribuită unui oarecare Cristian (Korocsi).

Numărul bucoavnelor se îmbogățește cu cele de la Blaj și de la Sibiu.

Ideile „*Scolii Ardelene*” se răspândește cu rapiditate în spațiul românesc, cu sprijinul acestora dar și al dascălilor (cadrelor didactice)

care vor ajunge la școlile din București și din Iași, așa cum au fost: Gheorghe Lazăr (din Avrig, născut în 1781) care ajunge la București și Gh. Asaki la Iași. Opera lor va fi continuată de o pleiadă de dascăli ca: Iosif Gentile, Aaron Florian, August Treboniu Laurian, Axente Sever și Ion Maiorescu. La Iași au activat bănățeanul Damaschin Bojâncă, Eftimie Murgu, Alexandru Papiu Ilarian. La Vâlcea activa Radu Tempea.

În știință s-au remarcat în mod deosebit, Victor Babeș (1854-1927), Aurel Vlaicu (1882-1919), Traian Vuia (1872-1950), în biologie și aviație, iar în domeniul chimiei Iacob Teclu.

De cea mai mare însemnătate s-a bucurat contribuția Ardealului la dezvoltarea literaturii prin Ioan Budai Deleanu (cu celebra *Țiganiada* și poemul *Trei Viteji*), Liviu Rebreanu (*Pădurea spânzuraților* și *Răscoala*), Gheorghe Coșbuc (*Fire de tort*, *Jurnalul unui pierde vară*), Octavian Goga, Lucian Blaga și alții.

Din punct de vedere al aportului artelor plastice la dezvoltarea culturii românești, menționăm contribuția adusă de C. Leca (1810-1887), Carol Pop de Satmary (1813-1888), care se remarcă și în domeniul fotografiei, Sava Henția (1848-1904), iar în sculptură Cornel Medrea de la Miercurea Sibiului. Din domeniul muzicii se remarcă Gh. Dima (1847-1925) și Tiberiu Brediceanu și încă mulți alții.

Am lăsat mai la urmă contribuția românilor ardeleni la dezvoltarea Renașterii. Un rol important în promovarea ideilor Renașterii îl va juca Iancu de Hunedoara, care sprijină pe tinerii români capabili, și-i trimite la studii în străinătate; ca Ștefan, fiul lui Toma din Ciula, care este student la Cracovia (în 1445). De asemenea Ioan, fiul lui Filip More din Ciula a studiat tot la Cracovia, în Polonia, va ajunge canonic la Alba Regală între 1484-1492. Iancu de Hunedoara împreună cu Filipo Scolari vor emite teza originii daco-romane a românilor. Iancu de Hunedoara la fel ca și fiul său Matia s-a înconjurat de mari oameni de cultură, vestiți umaniști, așa cum a fost Ioan Vitez (Viteazul de la Oradea) român catolic, care împreună cu Iancu va fundamenta teza renașcentistă că „*autoritatea centrală*” trebuie întemeiată pe sprijinul cnezimii române. Un alt umanist român celebru a fost Filip More din Ciula, episcop catolic de Pecs, inițiatorul și potențialul editor al lui Mezerius, cel dintâi editor al unei lucrări de epigrafie română veche din Dacia. El este cronicarul de la Curtea voevodului român Iancu

de Hunedoara, și inițiatorul primelor traduceri în limba română¹⁰¹. Cel mai strălucit umanist român a fost Nicolae Olahus care a făcut glorie nu numai românilor ci și întregii Europe. Nicolae Olahus a fost rudă cu Hunedoreștii. El scrie că: „... *limba românilor a fost odinioară romană, ca unii ce sunt colorii romani, dar multe din vorbele lor pot fi înțelese de latini*”¹⁰².

Un rol important în promovarea culturii în general și a celei românești l-a avut tiparul, iar sașii din Ardeal au jucat în acest sens un rol important, tipărind numeroase cărți și au contribuit la folosirea limbii românești în cultura românească.

Prima carte în limba română s-a tipărit, așa cum am mai spus, la Sibiu în 1544 de către Filip Moldovanul, un catehism, tipograf fiind sasul Lukas Trapoldner. De asemenea diaconul Coresi și-a petrecut o bună parte din activitate în Ardeal, la Brașov, când au avut loc o serie de colaborări ale sale cu Iohan Bekner și Lukas Hirscher. De asemenea, în epoca lui Ioan Honterus și Valentin Wagner, școala și tipografia din Brașov, jucase un rol mediator între cultura românească ortodoxă-bizantină și cea protestant-latină¹⁰³.

Primele tipărituri sibiene au fost: „... *pasquillete și antipapale*”, scrise după toate aparențele de Iohan Myld, rectorul școlii orășenești... În 1 februarie 1529 episcopia din Alba Iulia (catolică) a emis un act prin care se interzice editarea scrierilor anticatolice. Cu toate acestea Thomas Germanicus editează tot în 1529 un *Libellus Gramaticus* (Cibinii) considerat pe bună dreptate prima tipăritură din Ardeal¹⁰⁴.

Tipografia sibiană dispunea de litere chirilice și după 1544 datorită lui Filip Pictor Moldoveanul, scriitorul scrierilor românești, ca meșter capabil să mai scrie carte. Ca urmare la 22 iunie 1546, Filip termină *Tetraevangheliarul slavon*. El a semnat pe această carte cu numele său Filip Moldoveanul¹⁰⁵.

Între timp va apare o tipografie și la Cluj (Clus), unde apar în limba română *Cântarea cântărilor* apoi o *Cazanie*. Tipografia clujeană a apărut în 1550. La Cluj se publică și se tipărește una dintre primele lucrări ale renumitului umanist ardelean Christian Scheraus, care a făcut studiile

la Wittenberg (1556). El devine diacon (predicator), iar în 1558 publică biografia lui Francisc David. De asemenea a publicat „Istoria lui Matia Corvinul” de Antoniu Bonfinius într-o concepție umanistă¹⁰⁶.

Din toate aceste aspecte se desprind câteva concluzii esențiale care se referă la: Caracterul unitar al Ardealului cu Țara Românească, Moldova și Banatul, la existența conștiinței originii comune a românilor din daco-romani, la complementaritatea spațiului economic, la existența unei piețe comune la Brașov. De asemenea reiese clar că Ungaria nu a putut integra statul Ardealului, cu toate eforturile făcute de elitele maghiare. Românii au aceleași tradiții, obiceiuri și credințe religioase. Ardealul împreună cu Moldova și Țara Românească au apărut creștinătatea de turci. Ardealul a făcut corp comun cu celelalte țări românești, nu cu Ungaria, pe care în epoca *HUNEDOREȘTILOR* au condus-o fără a se integra Ungariei. O altă concluzie importantă se referă la unitatea Ardealului cu Moldova și Țara Românească, a principilor Ardealului, până când Maria Tereza a creat Marele Principat, iar împăratul Francisc Iosif a creat dualismul austro-maghiar în 1867. De asemenea Ungaria a furnizat numai instabilitate politică în zonă și persecuții, discriminări naționale, culturale și religioase, mai ales împotriva românilor. O altă concluzie importantă care se desprinde este aceea că naționalitățile minoritare din Ardeal (sași, secui și maghiari) din păturile sociale inferioare s-au înțeles, neavând de împărțit decât sărăcia și nevoile, aroganța și infatuarea erau ale nobilimii maghiare, care se credea predestinată să conducă, furând munca celor oproșiți.

Toate acestea au fost biruite și au impus națiunea română care și-a adus o contribuție majoră la prosperitatea culturii românești, la impunerea limbii române ca limbă unică în Ardeal, ca mijloc de comunicare inter-etnică. În 1784 la 26 aprilie s-a introdus prin ordonanță în locul limbii latine, limba germană, ca limbă oficială a administrației. Cu acest prilej populațiile română, germană și sârbă s-au pronunțat că nu doresc să fie introdusă limba maghiară. La 1848 pastorul Ștefan Ludwig

Roth arăta clar și răspicat că, de fapt, limba comună de înțelegere, între toate naționalitățile din Ardeal, este română. Acesta a murit ca martir al revoluției fiind executat de pașoptiștii maghiari la Cluj în 1849.

NOTE BIBLIOGRAFICE

- ¹⁾ Procopius din Cesarea, Războiul cu goții, București, 1963, p.180/190.
- ²⁾ Iordanes, Getica, în Izvoarele istoriei României, 1970, vol. II, p. 429/431.
- ³⁾ Ștef. Pascu, Voievodatul Transilvaniei, vol. I, Cluj, 1972, p.19/21.
- ⁴⁾ Adrian Riza, Ardealul (XII), în Transilvania nr. XI, 1983, Sibiu, p.32/37.
- ⁵⁾ I.A. Pop, Românii și maghiarii în sec. IX-XIV, p.8.
- ⁶⁾ ibidem
- ⁷⁾ Adrian Riza, op. cit. p. 32/37.
- ⁸⁾ I.A.Pop, op. cit. p. 9.
- ⁹⁾ A. Riza, op. cit. p. 32.
- ¹⁰⁾ Ștefan Taurinus, în Călători străini..., vol. I, p. 159.
- ¹¹⁾ Ștefan Brodaries, Descrierea Transilvaniei în Călători străini, vol. I/447/448.
- ¹²⁾ Antonio Bonfinius, Despre limba românilor, în Călători... vol. I, p. 483.
- ¹³⁾ Stolnicul C. Cantacuzino, Istoria Țării Românești, ediția Nicolae Cartoian, p. 47.
- ¹⁴⁾ Grigore Ureche, Letopisețul Țării Moldovei, 1955, p. 123.
- ¹⁵⁾ P.P. Panaitescu, Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI, 1959, p. 45/57.
- ¹⁶⁾ Ibidem, op. cit. p. 169 și 49.
- ¹⁷⁾ Felix Petanciu, Despre drumuri pe care trebuie să se pornească expediția contra turcilor, în Călători străini..., vol. I, p. 443.
- ¹⁸⁾ Laonic Chalcondilas, Expuneri istorice, 1958, p. 193.
- ¹⁹⁾ Mircea Valea, Nistor Anghel. Dr. Mihail N. Rudeanu, Toponimia

- hunedoreană, de la daci la români. Călăuza, 2002, p. 289 et. passim.
- ²⁰⁾ C. Daicoviciu, St. Pascu, V. Cheresteșiu, T. Morariu, Din istoria Transilvaniei, vol. I. 1960. p. 64.
- ²¹⁾ I. A. Pop, op. cit, p. 142.
- ²²⁾ Ibidem op. cit.
- ²³⁾ Materialele se află la Muzeul Județean din Deva, în depozite
- ²⁴⁾ K. Horedt, Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenburgens. București. 1958, p. 139-148.
- ²⁵⁾ E. Petrovici, La population de la Transilvanie an XI-a siecle, in Nefeu de Transilvania I, 1944, p. 65.
- ²⁶⁾ I.A.Pop, op. cit. p. 148.
- ²⁷⁾ I.A.Pop, op. cit, p. 149.
- ²⁸⁾ Ibidem op. cit. p. 150.
- ²⁹⁾ Vezi lucrarea lui I.A.Pop. Români și maghiarii în sec. IX-XIV.
- ³⁰⁾ Ibidem op. cit, p. 102 et passim.
- ³¹⁾ Grigore Ureche, Letopisețul Țării Moldovei, 1955, p. 123.
- ³²⁾ Ibidem
- ³³⁾ Ibidem, op.cit.
- ³⁴⁾ N. Iorga, Studii, p. 29/30.
- ³⁵⁾ Procopius din Caesarea, Războiul cu goții, 1963. p. 188. et. passim.
- ³⁶⁾ Todor Nicoară, Transilvania la începutul timpurilor moderne (1680-1800) DACIA, Cluj Napoca, p. II et passim.
- ³⁷⁾ G. Andrea Gromo, Scurtă descriere a Transilvaniei, în Călători străini... vol. II p. 316.
- ³⁸⁾ Todor Nicoară, op. cit. p. 11.
- ³⁹⁾ C. Daicoviciu, St. Pascu, V. Cheresteșiu, T. Moraru et passim. Din istoria Transilvaniei, vol. I, 1960, p. 134.
- ⁴⁰⁾ Nicolae Hodor, Condiționarea geografică a etniei și confesiunii, modelul latinității, orientale, în Etnie, națiuni, confesiune, Orient. 1996, p. 132.
- ⁴¹⁾ D. Protase, Autohtonii, p. 264.
- ⁴²⁾ I.A.Pop, op. cit, p. 21.
- ⁴³⁾ C. Daicoviciu, St. Pascu... op.cit. p.40
- ⁴⁴⁾ Paul Lendvai, Ungurii, 2001, editura Humanitas, p.27, et. passim.

- ⁴⁵⁾ Anton Veroncsics, *Descrierea Transilvaniei, Moldovei și a Țării Românești*, în *Călători străini...* vol. I, p. 400 et. passim.
- ⁴⁶⁾ Andrea Gromo, op. cit. 316.
- ⁴⁷⁾ Magyar muvelodes tortenete, vol. II p. 124.
- ⁴⁸⁾ Todor Nicoară, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800)*, Dacia, Cluj Napoca, 2001, p. 23.
- ⁴⁹⁾ Ibidem op. cit, p. 19.
- ⁵⁰⁾ I. I. Rusu, *Românii și secuii*, București 1990, p. 22.
- ⁵²⁾ C. Daicoviciu, St. Pascu, V. Cheresteșiu, T. Moraru, op. cit. p. 73
- ⁵³⁾ Ibidem
- ⁵⁴⁾ I.I. Rusu, op. citată, p. 45 et passim.
- ^{55a)} C.C. Giurăscu, op. cit. p. 59 et. passim.
- ^{55b)} Idem p. 49 et passim.
- ^{55c)} Idem, p. 54 et passim.
- ⁵⁶⁾ Thomas Noder, *Așezarea sașilor în Transilvania și aportul lor la dezvoltarea societății românești*, în *Studii de istorie a naționalităților din România și înfrățirii lor cu națiunea română*, București, 1976, p. 20.
- ⁵⁷⁾ Idem op. cit. p. 21.
- ⁵⁸⁾ Idem p. 17
- ⁵⁹⁾ Idem p. 38/39
- ⁶⁰⁾ Ibidem
- ⁶¹⁾ Idem op. cit. p. 51
- ⁶²⁾ I.A. Pop op. cit. p. 160.
- ⁶³⁾ Idem op. cit. p. 161/162.
- ⁶⁴⁾ Paul Lendvoy, op. cit. p. 7
- ⁶⁵⁾ Michael Bocignoli din Reguza, în *Călători străini*, vol. I, p. 175.
- ⁶⁶⁾ G. Andrea Gromo, în *Călători străini...* vol II, 1970, p. 328.
- ⁶⁷⁾ Laonicos Chalcondilas, *Expuneri istorice*, 1958, București, p. 156, 157, 200 et passim.
- ⁶⁸⁾ L. Kovary, în *Erdely tortenete (Istoria Transilvaniei)*, Pesta, 1859, vol. I, p. 136.
- ⁶⁹⁾ C. Daicoviciu, St. Pascu, V. Cheresteșiu, T. Moraru, op. cit. p. 84.
- ⁷⁰⁾ I.A. Pop, op. cit. p. 188.
- ⁷¹⁾ Procopius din Caesarea, *Despre războaie*, în *FONTES HISTORIAE*

DACO-ROMANAE, vol. II, p. 445 et passim.

- ⁷²⁾ Documente privind Istoria României, Introducere vol. I, ed. Academiei. RPR, 1956. p. 504.
- ⁷³⁾ I.A. RUSU, Dovezi privind continuitatea adunărilor românești din Țara Hațegului după mijlocul secolului al XV-lea în Sargeția XVII-XIX (1184-1985), p. 170 et passim.
- ⁷⁴⁾ Giovanni Andrea Gromo, Scurtă descriere a Transilvaniei, în Călători străini. vol. II, p. 316.
- ⁷⁵⁾ Nicolae Olahus. Despre Transilvania, în Călători străini. vol. I, p. 494, 495.
- ⁷⁶⁾ Toador Nicoară. Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800). editura Dacia, Cluj Napoca, 2001, p.6.
- ⁷⁷⁾ Idem op. cit. p. 11
- ⁷⁸⁾ Alessandro Guagmini. Reîntoarcerea lui Alex. Lăpușneanu, în Călători străini... p. 299.
- ⁷⁹⁾ Reicherstorffer Georg, Corografia Moldovei, în Călători străini... vol. I p. 211.
- ⁸⁰⁾ Antonie Maria, Graziani (1537-1611) Descrierea Moldovei, în Călători străini... vol. II, p. 428/429.
- ⁸¹⁾ Hans Dernschwam de Hrodeczin, ... în Călători străini vol. I p. 285.
- ⁸²⁾ A. Possevino, op. cit. p. 554.
- ⁸³⁾ I. Hildebrand, Călători străini, vol. VI p. 585.
- ⁸⁴⁾ N. Olahus, Despre Transilvania, în Călători străini... vol. I, p. 492.
- ⁸⁵⁾ Sebastian Munster, Cosmografia, în vol. Călători vol.I. p. 508.
- ⁸⁶⁾ Giovanni A. Gromo, op. cit. p. 357.
- ⁸⁷⁾ Vezi Radu Manolescu. Legături economice între țările române, în secolele XIV-XVII, în Studii de istoria naționalităților..., p. 209 et passim.
- ⁸⁸⁾ C.C.Giurăscu, Transilvania în istoria poporului român 1967. București. p. 85.
- ⁸⁹⁾ Victor Motorga, Cetatea Ciceului sub stăpânirea Moldovei. Schiță istorică. Dej. (1927). p. 54/55.

- ⁹⁰ I. Bogdan, Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul, p. 41.
- ⁹¹ Scrisoare publicată de N. Iorga în *Îndreptări și întregiri istorice românilor, după acte și arhivele sosite în An; Acad. Rom. Mom. Sect. ist. XXVII (1904-1905) p. 108.*
- ⁹² Anton Veranesics op. cit, p. 418.
- ⁹³ Epifanie Norocel, pagini din istoria veche a culturii române, 1966, p. 261.
- ⁹⁴ Popescu Ovidiu, Politica voievozilor români de la sud de Carpați, de apărare împotriva penetrării feudalității maghiare și a catolicismului în Sargeția XX, 1986/1987, p.155.
- ⁹⁵ V. Vatașanu, Istoria artei feudale în Țările Române vol. I, 1959, p. 74-78.
- ⁹⁶ C.C.Giurăscu, op. cit. p. 103 et passim.
- ⁹⁷ N. Cartoian, Cărțile populare în literatura românească, vol. I, 1929.
- ⁹⁸ Ștef. Pascu, Istoria Transilvaniei, p. 145.
- ⁹⁹ C.C.Giurăscu, op. cit, p. 107/108/109.
- ¹⁰⁰ C.C.Giurăscu op. cit. p. 172.
- ¹⁰¹ Popescu Ovidiu și Popescu Șerban, Hunedoara, orașul pădurenilor, orașul fierului, Arad, 2001, p. 100.
- ¹⁰² Umanistul Nicolae Olahus (1493-1568) cu studiu introductiv de I.L.Piru și Corneliu Albu, 1963, p. 120.
- ¹⁰³ Pavel Binder, Interferențe în domeniul tiparului în Transilvania sec. XVI, în *Studii de istorie a naționalităților conlocuitoare din România și a înfrățirii lor cu națiunea română*, București, 1976, p. 279.
- ¹⁰⁴ Pavel Binder, op. cit, p. 279.
- ¹⁰⁵ Idem op. cit. p. 287.
- ¹⁰⁶ Idem op. cit. p. 292.

10. LIMBA ROMÂNĂ, LIMBA DE COMUNICARE INTERETNICĂ ÎN ARDEAL

Limba este instrumentul gândirii ce-l deosebește fundamental pe om de celelalte ființe, deoarece cu ajutorul ei se transmit idei, noțiuni, stări afective și sentimente, îndeplinind astfel funcția de comunicare interumană. De asemenea, este necesar să precizăm că limba îndeplinește și calitatea de purtătoare de cultură a comunităților umane, ca având caracter istoric, fiind constituită pe un teritoriu specific, determinant, pentru fiecare popor în parte.

În acest context este firesc ca, limba română, să nu facă excepție de la regula generală. Ea este legată direct de poporul român, fiind creația directă a acestuia, legată de alcătuirea și distingerea unei unități de cultură pe un teritoriu comun, cu un destin în lume, creat de împrejurările și condițiile în care trăiește și își desfășoară existența.

Sub aspect metodologic dar și științific, atunci când studiem limba unui popor, suntem obligați să avem în vedere însăși poporul respectiv: structura lui etnică, teritoriul pe care a luat naștere, data apariției sale în istorie ca unitate distinctă, originea limbii proprii, adaptarea unui nume deosebit, contactele cu alte popoare și limbi, influențe și determinări reciproce.

Limba unui popor – spune P.P.Panaiteșcu – este un factor de cultură, de vreme ce exprimă gândirea aceluia popor. Ea este reprezentanta abstractă a vieții materiale și spirituale a unui popor întreg și numai a aceluia popor¹.

În acest context e bine totuși să reamintim, chiar dacă se cunoaște, că poporul și limba română s-au format în spațiul *CARPATO-DANUBIANO-PONTIC*, pe teritoriul patriei noastre, în stânga și dreapta Dunării.

Popoarele romanice – arată același istoric, P.P. Panaitescu – s-au născut prin despărțirea de unitatea romană, pe când popoarele migratoare din evul mediu, germanice, slave și finice s-au format prin reunirea triburilor de care erau despărțite¹.

În cazul românilor – a numelui pe care îl purtăm – constatăm că el vine direct din antichitatea romană. *„Noi ne numim români, sau mai corect după schimbarea sunetelor: rumâni. În toate dialectele ei, limba noastră este denumită rumânească. E un nume popular, numele oamenilor, nu al statului sau al ținutului, e numele poporului român, lepădat și pierdut de toți romanicii din Apus, păstrat numai de neamul de țărani români de la Dunăre”*.

Poporul român, creatorul limbii sale, s-a format prin romanizarea geto-dacilor, proces care s-a încheiat în ultimele secole ale mileniului I, iar limba română este o limbă romanică, chiar dacă au pătruns și alte cuvinte de origine slavă, greacă, turcă, peceneagă, cumană, maghiară ș.a.; dar care nu au putut să-i schimbe caracterul sau structura latină.

Teritoriul de formare este vast, dar nucleul central în jurul căruia a gravitat acest proces îl constituie vechea Dacie, fapt dovedit de istoricii mai noi sau mai vechi, demonstrat inclusiv de conștiința românilor, de apartenența lor la acest spațiu.

Originea daco-romană a românilor, caracterul latin al limbii noastre, este dovedit de contemporanii din evul mediu, care, au susținut în lucrările lor acest fapt. În acest sens amintim *„Chorografia Moldovei”* publicată de Reicherstorffer în 1541 în care autorul avea să spună: *„... românii sunt o seminție italică ce se trage, după cum zic ei, din vechii romani, despre care se spune în istorie că au fost aduși în Dacia de împăratul Traian”*³. De asemenea, umanistul Tröster, căruia Antonie Plămădeală îi dedică o lucrare specială, încearcă să demonstreze pe bază de lingvistică latinitatea limbii române. În sprijinul acestei idei *„... nu mult după Troster, în secolul al XVIII-lea, un iezuit, Franciscus Fasching, ocupându-se de vetus Decorum idioma și arătând că românii se trag din romanii strămutați de Traian în Dacia, aduce în sprijinul afirmațiilor sale*

tot argumente lingvistice, printre altele denumirea de *Prot de la Traian* pentru *Câmpia lui Traian* de lângă Turda și expresii ca „sic nos sentem rumeni, noi sentem di sange romuna”⁴.

Istoriografia evului mediu, călătorii străini în lucrările lor arată și demonstrează că românii sunt descendenți ai dacilor, iar ardelenii, moldovenii și muntenii sunt unul și același popor, iar țara lor în vechime era una, DACIA. Această imagine se păstrează în tot evul mediu. Oamenii de cultură fac deosebire între țara Ardealului și țara Ungariei, ei nu fac confuzie și nici nu au afirmat că Ardealul ar fi Regatul de Est al Ungariei. De exemplu: A. Verancisc spune că: „... Transilvania se mărginește la apus cu Ungaria”⁵. Deosebirea dintre Ungaria și Transilvania o fac și Ștefan Boradics în lucrarea „*De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohacs verissima descriptio*”, Enea Silvio Piccolomini în „*Cosmografia*”. Nicolae Olahus, Martin Hochmeister ș.a. Aceștia, în lucrările lor, precizează că Ardealul este țară separată de Ungaria și că, împreună cu Țara Românească și Moldova alcătuiau DACIA. Am făcut aceste precizări pentru a nu crea posibilitatea unor îndoieli, pentru a demonstra falsitatea tezei privind „*Ungaria Mare*” promovată de către extremiștii hortiști.

Oamenii de bună credință, reprezentanți ai culturii maghiare autentice nu au îmbrățișat niciodată aceste teze. *Statul maghiar* spune J. Acsady – a fost conglomerat pestril de teritorii, de ținuturi, mari domenii și orașe a căror unitate, aceasta este adevărat, o reprezintă coroana căreia, însă, nu i-a reușit niciodată ca să o realizeze și de fapt⁶. „Românii – spunea A. Papiu Ilarian – s-au inspirat din sfaturile lui Cseres, care, deși secui, nu era prin aceasta mai puțin patriot, când la sfârșitul veacului al XVII-lea se plânga de relele din patrie (care nu era Ungaria) și striga cu glas profetic: „Suferințele tale de azi să-ți servească de lecție, o, Transilvanie, patria mea iubită, pentru a evita orice uniune cu Ungaria... Nenorocirea Transilvaniei a venit întotdeauna din Ungaria și de la unguri”⁷.

Am prezentat cele de mai sus pentru a demonstra că Ardealul, populația lui, care, în principal, era formată din români, secui, sași și unguri, nu face parte din Ungaria. Raporturile dintre cele două țări erau doar de vasalitate (și nu de puține ori au fost conflicte militare cu tendințe reale de

eliberare, de scuturarea suzeranității maghiare. Exemple de acest fel sunt numeroase. De asemenea, limba cunoscută și folosită de toți locuitorii Ardealului a fost și este limba română. Numai în românește se puteau înțelege sașii cu ungurii, cu secuii și toți aceștia cu românii.

La început acest fenomen se referea la straturile sociale inferioare (tărănimea și sărăcimea orașelor), chiar dacă din 1437 românii au fost considerați tolerați în propria lor țară. Treptat însă, dezvoltându-și orașele, legăturile comerciale dintre ele va impune o cultură orășenească și implică limba română care va fi limba de comunicare între meșteșugari și negustori concretizată în scrisori și diverse acte comerciale⁸. A treia etapă în care limba română se impune în Ardeal se referă la perioada când ea cuprinde cercurile culturale, când umaniștii locali sau străini scriu studii despre români, sau creează poezii în limba română. Ultima etapă va cuprinde și cercurile conducătoare ale Transilvaniei, când limba română devine limbă diplomatică, mai ales după *UNIREA* celor trei țări românești sub buzduganul lui Mihai Viteazul.

Factorii care au determinat acest fenomen sunt destul de numeroși, iar în cele ce urmează vom încerca a enumera pe cei mai importanți. Printre aceștia se numără caracterul complementar al economiei țărilor române. Legăturile economice, dezvoltarea cu precădere față de Moldova și Țara Românească a meșteșugarilor în Transilvania, a determinat negoțul celor trei țări românești să fie orientat în interiorul spațiului românesc, nu înspre Ungaria. Cercetând hărțile legăturilor comerciale ale Ungariei și Ardealului întocmite de oameni de știință maghiari ca: Cholnoky J., Bosiczky B. și Glaser L. se va constata că Ardealul este orientată cu predilecție spre Moldova și Țara Românească în timp ce Ungaria gravitează spre nordul și sud-vestul Europei. Acest lucru este determinat de mai multe cauze dintre care amintim:

a) caracterul unitar al dezvoltării societății românești ce vine din antichitatea geto-dacă și apoi din cea daco-romană;

b) complementaritatea producției de mărfuri din cele trei țări românești. Moldova și Țara Românească exportă în Ardeal materii prime, vite mari și mici, produse animaliere (piei, lână, brânză), apoi miere și ceară, pește, grâne și vin; adică din roadele pământului, și cumpărau arme, bijuterii, unelte și alte produse meșteșugărești. Cele 16 trecători ale

Carpaților pe unde mărfurile din Ardeal pătrundeau, în Țara Românească și Moldova, ca și sistemul unui regim vamal propriu al Ardealului diferit de cel al Ungariei, existența unei monede proprii: marca Sibiului, statornicită de Matia Corvin în 1489 pentru întreaga Transilvanie, constituie tot atâtea dovezi ale complementarității⁹.

Georg Reicherstorffer, vorbind de Brașov ca centru comercial, arată că: „... Aici aleargă secuii, românii, armenii și grecii și se aduc mărfuri turcești din Moldova și din Țara Românească”¹⁰. Nu spune că aleargă ungerii și aduc mărfuri din Occident. Legăturile economice sunt organice între cele trei țări românești. Sintetizând toate aceste relații, Radu Manolescu demonstrează că „Țara Românească era legată de Banat prin Valea Oltului, de la Brașov și Țara Bârsei prin drumurile Dâmboviței, Prahovei, Teleajănelui și Buzăului. Moldova era legată de Țara Bârsei prin drumul Brașovului de pe Valea Oituzului și prin drumul Trotușului. De Transilvania răsăriteană prin pasul Bicazului, iar de Bistrița și Transilvania nordică prin drumul Bistriței de pe Valea Moldovei”¹¹.

Un alt factor important al determinării limbii române ca mijloc de comunicare interetnică în Transilvania avea să-l constituie grija cu care românii au știut să-și păstreze graiul, care le-a fost mai scump decât însăși viața. A. Bonfini, referindu-se la acest aspect, spunea: „Deși năvăliri barbare de tot felul s-au revărsat asupra provinciei Dacia și asupra poporului român și asupra regiunii geților împreună cu Panonia, totuși s-a văzut că n-au putut fi răpuse coloniile și legiunile române care se dezvoltaseră de curând. Încate sub valul de barbari, ele totuși mai exultă limba română, și ca să nu o părăsească nicidecum, se împotrivesc cu atâta îndârjire, încât îi vezi că luptă nu atât pentru păstrarea neuitată a vieții cât a limbii. Căci, cine nu s-ar minuna, dacă ar sta să socotească deseale puhoai ale sarmaților și geților, și de asemenea, ale hunilor, vandalilor și gepizilor și incursiunile germanilor și longobarzilor, că s-au mai păstrat încă până acum la daci și geți rămășițele limbii române?”¹².

De asemenea, trebuie să arătăm că în acea epocă, barbarii, al căror stadiu de dezvoltare era inferior populației daco-romane (chiar dacă erau cuceritori) și, mai târziu, celei românești, apare firesc că la curtea căpeteniilor lor să se vorbească o limbă cultă, de circulație în lumea epocii respective. Priscus din Panion, aflat la curtea lui Atila în calitate de

ambador, constată că aici se vorbește limba latină sau „... a ausonilor”¹³. M. Rusu, referindu-se la aceasta spune că „...având în vedere faptul că marea majoritate a populației supuse vorbea latinește era firesc ca și unii dintre huni sau goți ori gepizi și șciți ce trăiau sub stăpânirea hunilor să fi învățat latina, mai ales că aceasta era o limbă de largă circulație.”¹⁴

Faptul că românii au constituit încă de la început populația majoritară și, bineînțeles, băștinașă, a determinat etniile minoritare pentru a supraviețui, să învețe românește. Din studiile de demografie istorică rezultă că în Transilvania, în ajunul mării invazii tătaro-mongole, din 1241, erau circa 550.000 locuitori, dintre care 400.000 erau români, adică 65%. Pe la mijlocul sec. XIV-lea, populația Transilvaniei, datorită sporului natural, atingea aproximativ 900.000 locuitori, din care tot 65% sunt români, procent ce se va modifica începând cu secolul al XVII-lea, când numărul românilor va crește¹⁵. Aceste studii de demografie istorică sunt confirmate de numeroși călători străini care, trecând prin Transilvania, au constatat acest lucru, adică, ponderea populației românești¹⁶.

Păstrarea etnosului românesc în Transilvania, a limbii române, a fost puternic influențată de religia ortodoxă. Încercările care s-au făcut, de dezrădăcinare a românilor ardeleni au dat greș. Există numeroase exemple când prelați catolici au încercat să-i convertească pe români la biserica Romei, în care scop au învățat și românește, dar totul a fost fără rezultat. Analizând prin analogie cu ceea ce se întâmplă în Moldova, când misionari sași sau unguri învață românește cu gândul la convertirea românilor. „Acești catolici – spune P.B.Baksic – își păstrează limba lor săsească și unii dintre ei sunt unguri; dar toți știu limba românească mai bine decât limba lor, și pentru cine vrea să stea printre ei e de-ajuns să știe limba românească, pe care mai ales femeile o cunosc mai bine decât pe cealaltă, cu toate că ar fi bine să o știe și pe cea maghiară”¹⁷.

Creștinismul la noi a fost propovăduit în limba latină¹⁸.

În procesul de deznaționalizare, feudalitatea maghiară lovește puternic în biserica ortodoxă. Începutul brutal al regilor Ludovic I și Sigismund care îi obliga pe români să-și boteze copiii în rit catolic, avea să se izbească de o rezistență puternică. Românii au preferat bunurilor materiale, păstrarea ființei lor de neam²⁰. Lupta lor împotriva catolicismului, mai ales după desființarea episcopioilor românești va fi susținută de

voievozii români; la început de primii Basarabi, apoi de urmașii lor. Unele biserici din sudul Transilvaniei au fost zidite cu contribuția materială a lui Radu I, biserica din Rășinari 1383 și cea din Râșnov 1384, și a altora. Mircea cel Bătrân dăruiește bisericile din Ardeal cu sate și moșii. De asemenea, mitropoliții Țării Românești sfințesc preoții români din Ardeal pentru a nu-i lipsi pe aceștia de fețe bisericești. Mitropolitul Antim al Ungrovlahiei este investit cu atribuții de exarh al Ungariei și al Plaiurilor (adică reprezentant, împuternicit a toată Transilvania și a regiunilor subcarpatice din Banat)²¹. Protecția Bisericii Ortodoxe Române din Ardeal se va intensifica tot mai mult și va căpăta forme noi. La 21 octombrie 1579 preoții români din Ardeal au ales pe Ghenadie ca mitropolit care va fi hirotonisit la Târgoviște²². Prin tratatul din 20 mai 1595, între Mihai Viteazul și S. Bathori biserica românească ardeleană a fost subordonată mitropoliei Țării Românești. Marele voievod va spijini biserica Ardealului, construind la Alba Iulia o biserică miropolitană²³.

În concluzie, biserica ortodoxă română, prin rolul pe care l-a jucat, a participat direct la procesul de formare a conștiinței naționale, a unității naționale, la consolidarea limbii române ca mijloc de legătură și comunicare între oameni, dovedind necesitatea cunoașterii ei de către întreaga populație, chiar dacă românii, prin acel *TICĂLOS UNIO TRIUM-NATIONUM* au fost scoși în afara legilor. În acest context, ei au fost condamnați să muncească pentru nobilii maghiari, care, deși stăpâni sau administratori pe domeniile feudale erau totuși obligați să vorbească și cu țărani, oricât de trufași au fost. Toți ungerii, spune Giovan Andrea Gromo, se socotesc nobili și cavaleri, iar în această calitate, bineînțeles, că nu lucau.

„Et... își dau pământurile lor românilor să le lucreze în felul cum se obișnuiește în Italia”²⁴. Locuitorii satelor, precizează Pietro Busto, ai A(lteței) S(ale) și ai nobililor maghiari sunt români, iobagi ai ungerilor și sunt siliți să muncească pământurile stăpânilor lor fără nici o cheltuială. Bogăția stăpânilor constă în a avea mulți din acești iobagi pentru că nu duc lipsă de pământuri²⁵.

De fapt, fenomenul acesta este determinat de factori mai vechi, așa cum este armata. Știm precis, că cel puțin, până la dezastrul de la Mohacs, baza socială a armatei din Ardeal, era formată din țărani, adică

din români, conduși de cnezii lor. Toți aceștia vorbeau românește, iar sașii, secuii și unгурii erau obligați a ști românește. Acest lucru se impune cu atât mai mult, cu cât nu de puține ori armatele celor trei țări române luptau împreună contra aceluiași dușman comun, iar soldații și comandanții lor trebuiau să comunice între ei. Frontul comun împotriva turcilor a căpătat o strălucire deosebită în timpul lui Iancu de Hunedoara, când Bogdan, tatăl lui Ștefan cel Mare, voevodul Moldovei, îi scrie acestuia, în februarie 1450, din Roman, următoarele: „Țara domniei mele și țara domniei tale una să fie”. De asemenea, să nu uităm că românii au fost cei care s-au opus pătrunderii păgânilor în Europa, iar în acest context marea personalitate a lui Iancu de Hunedoara, împreună cu „Vitejii Ardealului”, vor impresiona lumea. Referindu-se la acest aspect, E.S. Piccolomini scria: „... nu a sporit atât gloria unгурilor, cât a românilor din mijlocul cărora se născuse”²⁶. De fapt, forța militară a celor trei țări românești o constituie, în sec. XII-XIII-XIV-XV-XVI, țaranul român. Acest lucru este observat și de străini, care descriu armata românească de la sfârșitul sec. XV, astfel: „... cu o cavalerie uimitor de numeroasă, și o armată țărănească atât de pricepută și atât de dâră în atacarea dușmanului în asemenea locuri grele, încât cei ce nu ar vedea acest lucru cu greu ar putea fi făcut să-l creadă. Îmbrăcați într-o dimie de culoare brună, grosolană și peste măsură de păroasă, acoperiți pe cap cu o căciulă ascuțită de același fel în formă de piramidă și încălțați cu opinci și cu fețele negre din cauza bărbii, a părului lung nepieptănat, înarmați doar cu un topor și o coasă legată de o prăjină, nespun de sprinteni, aleargă departe în mare număr prin acele păduri și munți și atacă peste tot locul...”²⁷.

Secolul XVII va furniza noi modele de colaborare militară a celor trei țări românești, mai ales în timpul domniei lui Gabriel Bethlen și ale lui Gh. Racoczy I și II, Vasile Lupu, Gh. Ștefan și Matei Basarab.

Analizând aspectele politice constatăm că treptat, în Ardeal se impune limba română ca mijloc de comunicare și la nivelele conducătoare. Sunt voievozi români în Transilvania care, e limpede, vorbesc românește. Din seria acestora fac parte în mod sigur Neucă, Poșa, R. Borșa, Iancu de Hunedoara, B. Dragfy, S. Mailat; Bathoreștii vorbeau românește (erau nepoți și strănepoți de-ai lui Ștefan Mailat. De asemenea, la curtea lui I. Sigismund care „... știa bine limba română...”²⁹ trăiau personalități

marcante din rândul românilor ca M. Csaky, A. Baracsay, Gaşpar Bekes sau care ştiau româneşte ca I. Kemeny²⁹.

Victoriile lui Mihai Viteazul ca şi marea lui realizare, *UNIREA* celor trei Ţări Româneşti nu vor rămâne fără urmări în planul limbii române. Marele voevod impune limba română ca limbă oficială în cancelaria domnească, iar ideea lui de unitate va domina de-acum viaţa politică a sec. XVII şi XVIII ca în secolele XIX şi XX să se intensifice lupta şi să fie realizată unitatea politică a românilor. Astfel de tendinţe ale românilor de unire sunt constatate încă de la începutul secolului al XVI-lea. Pentru Perombsky, secretarul polon al reginei Isabela, văduva lui Ioan Zapolya, arăta într-o scrisoare a sa, că pătrunderea lui Petru Rareş în Ardeal nu a întâmpinat piedici mari, fiind ţara aceasta locuită de români, din pricina asemănării limbii lor, s-au alăturat cu uşurinţă moldovenilor. De asemenea, Gheorghe Martinuzzi spunea lămurit într-o scrisoare din 1542, că locuitorii acestei ţări doreau de multă vreme să fie deopotrivă cu cei din Muntenia şi din Moldova sub ocrotirea turcului. Ioan Kemeny, principele Transilvaniei (1661-1662) ne confirmă şi el, în memoriile sale, că limba română devine limbă diplomatică în relaţiile dintre cele trei ţări. Referindu-se la solia lui în Moldova, la V. Lupu, scria că Gh. Rakoczy I: „*Ne-a încredinţat ca să-i aducem acestuia, noi înşine, două răvaşe scrise în latineşte şi în româneşte*”³⁰. După cum vedem, limba română a început să cuprindă straturile conducătoare din Ardeal. Putem vorbi că după ce s-a impus la nivelele inferioare, ea cuprinde treptat toată societatea, toate straturile sociale.

Renaşterea în ţara noastră, dezvoltarea ei impetuoasă, mai ales în Ardeal, a influenţat determinant în secolele XVI şi XVII impunerea limbii române ca limbă de circulaţie interetnică. Ea este o limbă latină, ori cărturarii vremii au observat acest lucru; ei fiind de fapt cei care mânău latina în cercurile culturale. De aceea, au şi învăţat-o cu multă uşurinţă, scriind studii despre români, despre limba lor, despre strămoşii geto-daci şi romani. În galeria acestora vom aminti pe Ioan Vitez de la Oradea, episcopul Gereb de la Alba Iulia, Nicolae Olahus (toţi trei sunt de fapt, de origine română ca şi Filip din Ciula Mare - Haţeg, Pavel din Turdaş). Deschiderea de şcoli în limba română în Ardeal, la care vor preda dascăli

nu numai români, ci și sași, secui și unguri, va impune în Ardeal și mai mult limba autohtonilor. În urma presiunii exercitate de calvini asupra românilor, pentru școlile lor se tipărește în 1570, cu litere latine, o cârtică,¹² cârtică de cântări în limba română, tradusă după alta ungurească a lui Szegeđi Gergel³¹. De asemenea, în 1697, Ioan Viski (adică din Visca) va traduce pentru românii calvinizați (el fiind unul dintre ei) din zona Hunedoarei „*Psalmi și cântece bisericești*”³².

Perioada renașterii va impune – așa cum s-a mai arătat – limba română. O primă dovadă de netăgăduit este celebra scrisoare a lui Neacșu din Câmpulung adresată lui Iohanes Bekner, judele Brașovului, scrisoare în care se folosea limba română, ceea ce dovedește cunoșterea ei în condiții bune de către judele Brașovului. Umanistul Conrad Iacob Hildebrand spunea că: „... *Acești urmași ai romanilor... în limba lor, ei se numesc români. Sunt în număr atât de mare în Maramureșul din Transilvania, încât aproape covârșesc cu mulțimea lor pe unguri și pe nemți. Cum locuiesc printre transilvăneni (adică printre români), aceștia învață și limba românilor ca să poată vorbi cu ei și să le poată da ordine*”³³. De asemenea, vestitul poet german Martin Optiz, profesor la Alba Iulia era atât de încântat de români și limba lor încât se simte îndemnat a scrie versuri despre ei³⁴. Marii umaniști sași și maghiari vorbeau curent românește, așa cum sunt: Valentin Lado³⁵, Giovanni de Marini Poli³⁶, I. Honterus, Tröster, Topeltinus³⁷ ș.a. Istoricul I. Lupaș spune că: „*Nu numai în păturile de jos ale sătenilor, ci și printre orășeni se înrădăcinase cunoștința limbii române, afirmându-se chiar simpatie pentru ea*”³⁸. În acest sens, îl citează pe Comitele Valentin Franck von Frankenstein, care scria versuri în limba română: „*Csei fegeduială/ Fere deruyala?/ Trechetoare brumă/ Fum vunt, prah, szau, szpuma/ Iare csei în mune/ Nu jeszte mincsune*”³⁹.

Mai târziu, când limba românească se pregătea să-și înceapă cu ajutorul tiparului, lucrarea chibzuită de clădire a unității naționale, s-a pornit năvala unor curente potrivnice; de germanizare în Bucovina căzută sub stăpânitorii austrieci, de rusificare în Basarabia cuprinsă de muscali, de maghiarizare în Ardeal și Banat⁴⁰. În această perioadă s-au vânturat unele teze dușmănoase românilor ca: „*a cui este țara, a aceluia să fie și credința*”. Mai târziu, li se va pune românilor o altă teză: „*A cui este țara,*

a aceluia să fie și limba". Acum se va porni prin politica de maghiarizare, alungarea limbilor popoarelor subjugate de *IMPERIU*. Asistăm la războiul limbilor care culminează în 1842 cu hotărârea Dietei din Cluj, când limba maghiară este decretată limba oficială. Hotărârea Dietei este doar un act efemer împotriva realităților istorice. În Ardeal se vorbește românește de către toți locuitorii săi. Iosif al II-lea la 1773 călătorind prin această țară împreună cu notarul sas din Mediaș, Mihail Heydendorf avea să afle de la acesta că: „toți sușii cunosc limba română întocmai ca și limba lor maternă”.

Concluzionând, constatăm că limba română s-a impus de la început ca limbă de comunicare interetnică în Ardeal. Prima dată acest fenomen a cuprins păturile sociale inferioare ale populației, apoi, treptat, pe cele bisericești și cărturărești, ca în final să cuprindă și pe cele politicești. Această realitate avea să-l determine pe marele revoluționar Ștefan Ludwig Roth să spună: „... în Transilvania nu este necesar să fie impusă o limbă prin votul Dietei pentru a fi folosită de toată lumea fiindcă acea limbă există, ea nefiind nici limba germană, nici limba maghiară, ci limba românească, pe care o știu toți, fără să fi învățat. Pentru învățarea altei limbi îți trebuie ani de zile, să ostenești prin școli. Limba românească o înveți aproape fără să vrei, din întâlnirea zilnică de pe stradă. Dintr-o dată bagi de seamă că ști românește. Și chiar dacă n-ai dori să vorbești limba aceasta, o înmîită trebuință a vieții de toate zilele îți cere cunoștința ei”.

În marele proces de înfăptuire a unității naționale, al reîntregirii neamului între granițele sale firești și istorice, limba română a jucat, pe lângă ceilalți factori, geografici, economici sociali, politici, culturali ș.a., un rol primordial. Ea a constituit liantul care i-a unit nu numai pe români, ci toate etniile existente pe plaiurile românești într-un stat național unitar la 1 Decembrie 1918, Ziua Națională a României – a tuturor cetățenilor ei.

10. (NOTE BIBLIOGRAFICE)

- ¹ P.P. Panaitescu – Introducere la istoria culturii românești, Editura Științifică, 1969, p. 133.
- ² Ibidem – Op.cit.p.140; autorul arată că un alt mod de formare a numelor de popoare în Europa, este rezultatul unificării prin cuceriri. Cel mai convingător exemplu îl constituie francezii, care sunt un popor romanic, dar poartă numele unui trib germanic, al cuceritorilor Galiei.
- ³ Georg Reicherstorffer – *Chorografia Moldovei în Călători străini despre Țările Române*, vol. I, p. 196.
De asemenea, vezi în acest sens și lucrările lui A. Verancsies, I. Honterus, E.S. Piccolomini, Ștefan Brodarics ș.a.
- ⁴ Franciscus Fashing – S.I., *Vetus Dacia ex. probatis Scriptoribus deprampta ac Antiquitatum Cultaribus*, Claudiopoli, 1725, p.15, 23-24, 91.
- ⁵ A. Verancisei – *Descrierea Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești în Călători străini...*, vol. I, p. 400-401.
- ⁶ J. Acsandy – *Magyarország három reszre oszlasanak tortenette* Budapesta, 1987, p. 10.
- ⁷ Apud A. Papiu Ilarian – *Les Roumains des etats eutrichieus L'indpendence constitutionalle de la Transilvanie*, Bucarest, 1961, p.37.
- ⁸ R. Manolescu – *Cultura orășenească în Moldova în a doua jumătate a sec. XV-lea, în Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1964, p. 69.

- ⁹ C.C. Giurăscu – Transilvania în istoria poporului român, Editura Științifică, 1976, p. 69.
- ¹⁰ G. Reicherstorffer – op. cit. p. 218.
- ¹¹ R. Manolescu – Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (sec. XIV-XVI), Editura Științifică, București, 1965, p. 257.
- ¹² A. Bonfini – Despre limba românilor, în *Călători străini...*, vol. I, p. 483.
- ¹³ Priscus din Panion – Ambasadele în G. Popa Liscanu, Izvoarele istoriei Românilor, vol. VIII, 1936, p. 105.
- ¹⁴ M. Rusu – Paleocreștinismului și etnogeneza românilor, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie – Cluj Napoca, 1983-1984, p. 51.
- ¹⁵ S. Pascu – Ce este Transilvania, Editura Dacia, 1983, p. 53- 54.
- ¹⁶ A. Veramcises – p.cit., p. 410, același lucru îl constată și Giovan Andrea Grama, în *Scurtă descriere a Transilvaniei, Călători străini...* vol. II, p. 320. De asemenea, mai târziu, avea să confirme acest lucru și Iohanne Traster în lucrarea sau cu un titlu ciudat, *Das Alt-und Neu-teutsche Dacia*, Nurnberg 1666, p. 338.
- ¹⁷ B.P. Baksic – Rapoarte, informări, descrieri, în *Călători străini...*, Editura Științifică, 1973, vol. II, p.238.
- ¹⁸ Mircea Păcuraru – Istoria bisericii ortodoxe române, 1980, vol. I, p. 69.
- ¹⁹ Nestor Vornicescu – Primele scrieri paotristice în literatura noastră, sec. IV-XVI, Craiova, 1984, p. 29.
- ²⁰ C.C. Giurăscu – Istoria românilor, vol. I, 1974, p. 59.
- ²¹ Mircea Mușat, Ion Ardealeanu – De la statul geto-dac la Statul român unitar, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 103.
- ²² Mircea Păcuraru – op. cit., p. 353-355.
- ²³ Idem, op. cit., p. 359.
- ²⁴ Giovanni Andrea Gromo – *Descrierea mai amplă a Transilvaniei*, în *Călători străini...*, vol. II, p. 333.

- ²⁵ Pietro Busto – *Scrisoare către... în Călători străini*, vol. III, pag. 439.
- ²⁶ E.S. Piccolomini – *Cosmografia în Călători străini...*, Editura Științifică, București, 1976, vol. II, p. 472.
- ²⁷ A. Veramcises – op. cit., p. 418-419
- ²⁸ Giovan Andrea Gromo – op. cit., p. 362.
- ²⁹ Ioan Kemeny – *Memorii*, în *Călători străini...*, vol. V, p. 129
- ³⁰ Idem, op. cit, p. 135.
- ³¹ Sextil Pușcariu – *Istoria literaturii române, Epoca veche Sibiu*, ed. II, 1930, p. 74.
- ³² Nicolae Albu – *Istoria învățământului românesc din Transilvania*, Blaj, 1944, p. 26, Ioan Visky este de fapt român din Hăjdat, jud. Hunedoara, sat care trecuse aproape în întregime la calvinism. Vezi în acest sens M. Păcuraru. *Istoria mănăstirii Prislop*.
- ³³ C.I. Hildebrand – *Călătoria în Transilvania. în Călători străini...*, vol. V, p. 585.
- ³⁴ I. Lupaș – *Istoria românilor*, 1944, p. 268.
- ³⁵ V. Lado – *Românii și propaganda catolică, Călători străini...*, vol. III, p. 120-121.
- ³⁶ Giovanni de Marini Poli – ... *Călători străini...*, vol. III, p. 274.
- ³⁷ Vezi în *Călători străini*, capitolele dedicate lui Honterus, Topelltius și Troster.
- ³⁸ I. Lupaș – *Istoria românilor*, 1944, p. 333.
- ³⁹ Idem, op. cit., p. 333
- ⁴⁰ Apud I. Lupaș – *Istoria unirii românilor*, p. 108.

II. IANCU DE HUNEDOARA, VOEVODUL ROMÂNILOR DIN EPOCA SA

Aeneas Silvio Piccolomini, viitor papă, în lucrarea sa „*Cosmografia*”, referindu-se la Iancu de Hunedoara avea să scrie că: „*Iancu de Hunedoara (Huniades) a cărui reputație o întunecă pe a celorlalți, nu a sporit atât gloria ungarilor cât a românilor din mijlocul cărora se născuse*”¹.

Citatul de mai sus este semnificativ pentru cele ce urmează, pentru ceea ce a însemnat marele hunedorean pentru români, pentru întreaga Europă. El prin calitățile sale personale, prin ce a înfăptuit în politica sa față de românii pe care i-a adunat sub un singur sceptru, a apărat creștinătatea de invazia turcilor, fiind numit de contemporanii săi „*căpetenia valahilor*”, adică voevodul lor.

Pentru a fi cât mai explicit în ceea ce voim a spune, îl vom cita și pe Anton Verancsics care în „*Descrierea Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești*” scria: „*Principii lor se numesc (ai românilor) voevozi, ceea ce înseamnă conducători de oaste, de la vog sau voinza, care în limba ilirică (slavă) înseamnă oaste și vody care înseamnă a conduce. De aceea ei numesc pe soldați voinici și spun voevozi, pentru a face slujba ostășească*”². Iancu în calitate de voevod a fost recunoscut drept căpitan suzeran pentru țările și oștile care luptau la Dunărea de Jos. El era de drept suzeranul celor trei țări române, deosebite de legăturile de vasalitate față de regii Ungariei³, devansându-l, în această idee, pe Mihai Viteazul. Ungaria se afla în această epocă într-o criză dinastică, într-o profundă anarhie feudală, ce se va termina cu dispariția Ungariei ca stat de pe harta Europei.

În dezvoltarea lor românii din arcu carpato-danubiano-pontic au urmat aceeași evoluție economică, socială, politică și spirituală.

Cu toate acestea procesele prestatale s-au interferat între cele trei țări. S-au produs așa zisele descălecate ca cele ale lui Dragoș și Bogdan din Maramureș în Moldova și descălecatul lui Litovoi în Țara Românească. Voevodul care stăpânea Țara Hațegului se afla în nordul Olteniei. Radu Popa acceptă posibilitatea ca Litovoi cel din *Diploma cavalerilor ioaniși* din 1247 să îi descălecat din Țara Hațegului¹. Legăturile dintre Țara Românească și Țara Hațegului au fost permanente sub toate aspectele, contribuind la conservarea structurilor românești. În politica sa de catolicizare și maghiarizare, regatul maghiar a desfășurat asupra românilor o acțiune concertată de a distruge structurile politice, românești (țări, districte sau voievodate) creând în locul lor comitate și colonizări (ale sașilor și secuilor în zonele unde erau puternice structuri românești), Brașov, Făgăraș, Sebeș, Orăștie, Sibiu și chiar Hațeg. În secolul X s-au înregistrat foarte puține comunități maghiare în Ardeal, doar cele de la Cluj, Biharea-Oradea și la Șiclău, Arad.

în dezvoltarea lor români din anul cuprins-dandina-pontic
 au avut aceeași evoluție economică, socială, politică și spirituală.
 Cu toate acestea procesele prezente - au intrat în mine este trei
 și a avut așa riele descalcare ca cele ale lui Darog și Bogdan
 în Muntenia și descalcare în Litova în Țara Românească.
 în anul care săpăna Țara Hațegului se afla în nordul Olteniei. Radu
 în anul acceptă poziția ca Litova este din Diploma cavelerilor în anul
 în 1347 și a descalcare din Țara Hațegului. Legăturile dintre Țara

12. POLITICA DE CATOLICIZARE A ROMÂNILOR - STRUCTURI POLITICE

În 1230 la cererea episcopului Iacob Preneștin, legatul apostolic a fost trimis pentru combaterea necatolicilor, regele Bela al IV-lea, a jurat să se străduiască, „să stărpim pe toți ereticii... și falșii creștini din țările noastre. Iar pe aceia care nu sunt supuși bisericii romane în țările noastre, ci au ritul lor național, incompatibil cu credința catolică, îi vom sili să asculte de biserica romană”⁶.

Sinodul de la Buda din 1279 a interzis schismaticilor să-și clădească biserici și capele. Sinodul din 1309 de la Bratislava îi lisește pe ortodocși, „... de toate privilegiile, indulgențele, favorurile și beneficiile feudale”. Aceste acțiuni au devenit politică de stat, demonstrată de actul emis în 1366 de Ludovic cel Mare în care se spune: „... nici un nobil al regatului nu poate fi decât catolic”. Toți ceilalți de alte origini urmau să decadă din respectiva stare⁷. După cum vedem din textele citate mai sus, etnicul se suprapune cu confesionalul și are bătaie lungă, fiind încorporate într-un sistem organizat și peren de maghiarizare a românilor.

Ca urmare a temeiului legal de desfășurare a prigoanei împotriva românilor ortodocși, li s-au răpit acestora bisericile de piatră (de la Alba Iulia, Hațeg, Sântămăria Orlea și Bretea). Bisericile ortodoxe sunt transformate în biserici catolice pentru oaspeții regali.⁸ Au dat foc bisericilor românești din lemn, sau le-au distrus. I.P.S. Nestor Vornicescu într-un studiu erudit constata că în Ardeal erau peste 600 de mănăstiri, din care au fost identificate 400⁹. De asemenea, izvoarele scrise consemnează prezența unor episcopii ca cele de la Milcovia, gurile Dunării, Morisena,

Dăbâca, Alba Iulia și Prejmer, la sfârșitul mileniul I, care au fost desființate sau transformate în episcopii romano-catolice¹⁰.

Papa Urban al V-lea a ajutat de regele Ludovic cel Mare între 1365-1369, intensifică acțiunea de prozelitism prin călugării franciscani.

În 1265 s-a creat un arhidiaconat romano-catolic la Hunedoara cu același scop, catolicizare¹¹. Regalitatea maghiară a fost prezentă în Ardeal. A înființat numeroase episcopii pentru a organiza acțiunea de prozelitism catolic într-un sistem. Acesta a fost rolul episcopilor de la: Cenad, Oradea și Alba Iulia¹².

O altă cale de maghiarizare a Ardealului urmată de regalitatea maghiară a constat în distrugerea unităților administrativ-politice românești din acest spațiu. În primul rând s-au constituit proprietățile regale feudale. Acestea au luat naștere prin uzurparea obștilor¹³.

Regatul maghiar s-a străduit să lichideze țările românești. De exemplu: *Diploma cavalerilor ioaniți* receptează Hațegul ca fiind o țară ce face parte din Țara lui Litovoi, așezând-o în 1247 pe aceeași treaptă¹⁴. Regalitatea maghiară a rezervat Țării Hațegului un regim distinct de Țara lui Litovoi¹⁵.

Pe structura Țării Hațegului s-a născut pentru scurtă durată comitatul Hațeg¹⁶ apoi s-a născut un district al cetății Hațeg care, la fel ca celelalte, reprezintă o subdiviziune a comitatului Hunedoara. Ori acest district a fost creat artificial pe cursul inferior al râului Strei, în cea mai mare parte din sate desprinse de Hațeg sau poate din sate care constituiau o subdiviziune a Țării Hațegului a fost lipsit de viabilitate și a dispărut¹⁷. A procedat așa cu Țara Hațegului deoarece aceasta joacă rolul unei punți de legătură dintre trei țări românești și crea o posibilă unitate între Ardeal, Banat și Oltenia.

Hațegul, la început a făcut parte din Țara lui Litovoi, apoi între 1275-1276 a devenit comitat, cu scopul desprinderii acestui teritoriu de voevodatul Olteniei. Din comitatul Hațeg și implicit anterior acestuia, Radu Popa identifica zece cnezate și anume: 1) Cnezatul Râului Bărbat; 2) Cnezatul Râului Alb; 3) Cnezatul Râului Mare; 4) Cnezatul Britoniei; 5) Cnezatul Streisângeorgiului; 6) Cnezatul Cernei; 7) Cnezatul Sălașurilor; 8) Cnezatul Silvașului; 9) Cnezatul Vadului și 10) Cnezatul Densușului.¹⁸ După aceea au luat naștere districtele: Deva, Strei, Dobra și

Hunedoara, iar la Hațeg s-a construit o cetate regală unde se afla un reprezentant al regelui care aduna impozitele pentru acesta și pentru a consolida puterea regală. De asemenea trebuie să facem o mențiune în ceea ce privește pe acest reprezentant, aceea că strângerea dărilor era o atribuție a voevodului, deci era românească și a devenit regală. Primul castelan al Hațegului a fost un personaj străin în vremea voevodului Ladislau Kan, pe nume Petru Aba". De asemenea s-a creat un nou comitat, cel al Hunedoarei, cu capitala la Hunedoara deoarece aici era un arhidiaconat romano-catolic (din 1265), era o cetate de pământ, la care erau arondate satele de pe Valea Cernei, era în apropierea zăcămintelor de fier și topitorii de la Ghelari. Ulterior centrul comitatului a devenit Deva abia în deceniul trei al secolului al XIV-lea, după cucerirea acestei cetăți de către oastea regală de la fiii fostului voevod al Ardealului, Ladislau Kan.

Hunedoara și Hațegul vor purta amprenta unor structuri administrativ-politice românești, se leagă de mai multe țări românești de aceea vor fi inima puterii lui Iancu de Hunedoara.

Politica de cucerire prin distrugerea unităților administrativ-politice românești a continuat.

Regalitatea maghiară a căutat să stăpânească Țara Românească și Moldova, folosind în acest scop catolicismul, încă din faza consolidării acestor state.

Vlaicu Vodă a înființat în 1370 și cea de-a doua mitropolie, a țării, la Severin, pentru a împiedeca pătrunderea catolicilor din Ungaria.

O altă metodă pentru distrugerea elementelor românești se referă la colonizări de străini, în special în zonele cu densitate românească. Aceste colonizări erau însoțite de biserici și mănăstiri romano-catolice, în special cele ale franciscanilor care au preluat bisericile ortodoxe românești ori au construit altele noi. Așa s-a întâmplat în zonele Bistrița, Sibiu, Sebeș, Gârbova, Alba Iulia, Hațeg, Hunedoara și Brașov.

Bisericile românești din Hațeg, Sântămăria Orlea, Teceu (Maramureș), Câmpulung, Sighet, Făgăraș etc. Nu putem trece cu vederea nici colonizarea cavalerilor ioaniți sau a cavalerilor teutoni, care au desfășurat o adevărată teroare împotriva românilor ortodocși care s-au răscolat de fiecare dată, așa cum au procedat cei din Maramureș, Făgăraș și

Hunedoara, războiul dus de Litovoi (în timpul lui Ladislau al IV-lea Postumul, din 1277) când acesta a murit, iar fratele său Bărbat s-a răscumpărat. De asemenea în aceeași acțiune se pot înscrie și răscoala din 1302 de la Peștiș când a fost distrusă biserica „*Toți sfinții*”.

Regatul arpadian intră în criză dinastică. Pe tronul arpadienilor vor veni Angevinii, iar timp de câțiva ani vor avea loc lupte interne, statul maghiar va slăbi. *Ungurii*, spune Antonio Possevino, vorbind de cărmuirea politică a Ardealului a creat „... acele comitate care se află înăuntrul Ardealului, adică: Clujul, Turda, Dăbâca, Solnocul dinăuntru țării, Târnava, Alba și Hunedoara, se cărmuiesc cu foarte puține deosebiri, după aceleași legi și obiceiuri după care am spus că se cărmuiesc comitatele din afară. În fruntea fiecăruia din comitatele pomenite se află un comite, care are un locțiitor al său numit vicecomite, apoi judecătorul său, asesorul său și adunările sau întrunirile sale”²⁰. Cu toate acestea, s-a constituit un stat, voevodatul Transilvaniei, menținându-se vechile forme de organizare ale românilor, de cnezate și voevodate, țări și districte de la unguri persistând doar comitatele ca forme administrative. Ardealul nu a făcut parte din regatul Ungariei niciodată. El a fost doar vasal regatului arpadian. De aceea unele teritorii transilvănene în evul mediu au făcut parte integrantă din Moldova sau Țara Românească așa cum au fost cetățile: Ciceul, Ungurașul, Rodna sau Făgărașul.

Țările și districtele românești rămase pe domeniile regale pe locul vechilor cetăți românești în secolele IX- XIII sau în așezări cu rol economic, politic sau religios, regalitatea sau reprezentanții ei din Ardeal au ridicat noi fortificații, încadrând unitățile politico-administrative ale românilor cu aceste domenii²¹. De exemplu domeniul Hunedoara.

Societatea românească din spațiul românesc era uniform dezvoltată. Cnezimea tindea spre constituirea statului lor²² așa cum se va întâmpla în vremea Hunedoreștilor valorificând toate condițiile, fiindcă drepturi politice nu vor avea decât nobilii catolici.

Răul pe care l-au înfăptuit regii maghiari românilor l-a exprimat poate cel mai plastic A. Veroncsics, care scria: „Într-acolo tindeau românii în timpul domniilor lui Carol, Ludovic cel Mare și Sigismund căci stăpânirea ungurească era mai urâtă decât se poate spune”²³. Această stăpânire a distrus și furat celor mai vechi locuitori ai Ardealului aproape

totul. Le-au luat până și bisericile de piatră dintre cele mai vechi. Totuși le-au mai rămas câteva, așa cum au fost cele de la 1177; mănăstirile de la Dăbâca și de la Hodoș din vremea lui Ahtum, sau cele de la Măidan, Bezdin²⁴, ori ca bisericile de la Mănăstirea Râmeț, Strei Sângeorgiu, Densuș sau ca cele descoperite arheologic din perioada sec. XI-XIII²⁵.

Un rol important l-au avut și legăturile economice, spirituale și culturale.

Din Ardeal în Moldova porneau drumul Brașovului (prin pasul Trotuș), Drumul Tulgheșului (prin pasul Tulgheș) și Drumul Bistriței. Spre Țara Românească pornesc drumuri din Crișana și Banat, prin Arad pe Valea Mureșului, pe Valea Begheului sau prin Poarta de Fier a Transilvaniei. De asemenea, din Țara Hațegului se merge pe drumul Vâlcanului, iar din Sibiu se merge pe Valea Oltului (prin Turnu Roșu) spre Țara Românească până la Dunăre. Din Țara Bârsei se merge prin Brașov la Bran, pe drumul Timișului și Prahova, apoi pe Valea Ialomiței. Mai sunt Drumul Teleajănelui și Drumul Buzăului.

De Ungaria, Ardealul este legat doar prin Arad-Buda-Viena, iar al doilea drum era cel al Orăzii²⁶.

Un alt element care a păstrat vie etnia românească și a stimulat conceptele românești a fost credința ortodoxă. Din Moldova și Țara Românească veneau slujitori ai bisericii ortodoxe în toată Țara Ardealului încă din secolul al XIII-lea la mănăstirile Prislop și Colț, Plosca și Cerna. Un rol important l-au avut mănăstirile și bisericile din Țara Românească, respectiv Vodița și Tismana, Vișina²⁷, au venit călugări ca Nicodim, de la Tismana și au întemeiat lăcașuri (Prislop construită cu bani de la Mircea cel Bătrân²⁸ sau ctitoriile lui Radu I). Prezența Sf. Nicodim în Țara Ardealului nu numai la Prislop (Hațeg) ci și în Țara Zarandului și în Banat a fost benefică.

Secolul XIV înseamnă o învioreare a credinței ortodoxe care stimulează implicit viața și cultura românească la mănăstirile de la Peri (Maramureș), Prislop (Hațeg), Plosca (Hunedoara), Scorei (Făgăraș), Hodoș (Arad), Bodrog, Șiria etc. deși au suportat persecuțiile catolicilor²⁹.

În bisericile și mănăstirile românești apar ctitori și școli pentru picturi, care, deși regalitatea și nobilimea maghiară, biserica romano-catolică, le interzicea să aibă „moșii” proprietăți, prin efort susținut au

depășit opreliștile barbare. Biserici cneziale din sec. XIV-lea s-au înregistrat la Râul de Mori (Cândea), Sălașul de Sus (era biserica cnezului Jaru). Aceasta era biserică a iobagilor (adică a românilor). Aici apare ctitor și cnezul Sărăcin. Biserici cnezale din sec. al XIV-lea apar și la Rusor. Aici sunt pomeniți cnezi până în 1435 ca: Vâlcu, cnezul Băsărabă, cnezul Costea. La biserica din Nălați Vad apare și numele cnezului Florea. O dinastie de cnezi apare la Nușoara, cnezi apar la Ostrov (cnezii Dionisie și fiul său Stanciu) apoi bisericile cneziale de la Peșteana, Clopotiva și Tuștea ca și Mușineștii din Răchitova.

Secolul al XV-lea produce o adevărată explozie de biserici ortodoxe și acest lucru este cu atât mai important cu cât ne aflăm la puțin timp după Conciliul de la Florența, când s-a încercat o împăcare între cele două biserici creștine în 1439.

S-a crezut mult timp că în fapt s-a produs o reconciliere. Unii istorici exagerând acest act au afirmat că acesta a fost benefic, dar tot ei recunosc că românii au respins catolicismul mai ales în vremea lui Sigismund de Luxemburg. Bisericile și mănăstirile franciscane din Țara Hațegului dispar, pierd din enoriași³⁰.

Românii au respins catolicismul, iar în vremea Hunedoreștilor ortodoxia se consolidează și devine un adevărat liant al acestora.

Nu putem trece cu vederea nici sihăstriile și rolul lor în cultivarea credinței și a originii, a unității. Sihăstriile care au scăpat de jaful catolic aveau să-și aducă o contribuție importantă la dezvoltarea bazei materiale a lăcașurilor de cult. Ele aveau moșii și chiar sate, după obiceiul românesc. Astfel de sihăstiri erau la Remetea și Pola (Bucova). Ele erau înzestrate de boieri și domni din Țara Românească. Sihăstiri erau și în Munții Poiana Ruscă (Lunca Cernii), la Răchitova și în alte părți. Ele închideau văile, trecătorile spre Țara Românească catolicilor³¹, aveau și funcție de apărare.

Lăcașurile de cult fără preoți nu-și puteau exercita funcțiile liturgice, dogmatice și spirituale. Mulți dintre ei provin din rândul cnezilor, iar unii sunt preoți-cnezi, ca cei din Râul Bărbat, ca Ladislau Simeon și Dobrota, din Râul Bărbat, Mihail, Teodor și Ioan din Peșteana, Dan din Sălașul de Sus.

Erau și preoți iobagi ca Stanciul din Râul Alb, Dumitru de la Grădiște și Ioan din Cârnești³².

Domnia lui Sigismund de Luxemburg avea să slăbească persecuțiile asupra românilor care au reușit să se remarce în lupta împotriva invaziei turcești. Victoriile lui Mircea cel Bătrân au avut un ecou imens în lumea creștină. Totuși măsurile luate de papa Grigore al IX-lea de a-i așeza în aceeași trăsură pe românii ortodocși cu turcii nu a fost benefică. Secolul al XV-lea debutează cu începutul înnobilării românilor, a înrolării lor în oaste regală (ca *aulae milles*) sau în funcții eclesiastice catolice. Așa a fost cu familiile Drăgoseștilor din Maramureș, Hunedoreștilor și a Căndeștilor. Aceste familii au reprezentat o forță. Ele au intrat în conflict cu regii maghiari. După moartea lui Litovoi, Căndeștii au apărut ideea de libertate, de identitate etnică, sprijiniți fiind de Țara Românească. La sfârșitul sec. al XIV-lea a fost un Căndea executat de rege (probabil pentru nesupunere)³³. Această familie ca și altele vor fi alături de Hunedorești în acțiunea lor de a deveni o putere în regatul maghiar. Căndeștii au avut în sec. XV o biserică de Curte la Colț, care a fost înzestrată cu moșii după obiceiul românesc³⁴. În 1447, Căndeștii din Râu de Mori au primit ca donație de la lancu de Hunedoara, întreaga localitate. Căndeștii au putut transforma parțial biserica, adăugându-i noi fresce, de cea mai clară factură ortodoxă. Tot acum în sec. XV apar biserici ortodoxe la Măceu, Plopi și Farcadin. De asemenea (în 15 decembrie 1450) se vorbește despre biserici românești pe valea Someșului, la Năsăud și Sângeorz (toate din epoca Hunedoreștilor). Pictura interioară din aceste lăcașuri este plătită de ctitori. (Ex. bisericele de la Ribița, Crișcior, Strei, Streisângeorgiu). Pisania de la Ribița, tradusă de Silviu Dragomir sună astfel: „*Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu jupânița lui Stana, cu fiul... și cu fratele său jupân Miclăuș și jupânița lui Sora... Casă a Împăratului Ceresc s-a zidit și s-a zugrăvit mănăstirea Sf. Nicolae (pentru pomenirea lui și a neamului său până în veac, în ziua strașnicei judecăți a lui Hristos). În zilele lui Jigmond (erai ca să fie uric fiilor lui neamului și părinților săi și s-a isprăvit în sâmbăta a 6-a a postului, Stana să săvârșască... iar ei au binecuvântat Sf. Duh au isprăvit...) Popa Dragoșin în anul 1417, în luna iulie s-au isprăvit cu mâna*”³⁵.

Analizând această pisanie ca și pe altele, vom constata cel mai curat ortodoxism, deși ne aflăm în Ardeal, la Ribița, limba este cea a vechilor cazanii, deși Sigismund de Luxemburg a manifestat o persecuție

asupra ortodocșilor. Actul de la 6 iulie 1430 de la Florența, după tratative purtate la Ferrara în prezența împăratului Ioan al VIII-lea al Bizanțului, a patriarhului Constantinopolului, a papei Eugeniu al IV-lea și a altor ierarhi a fost promulgat, dar fără să-și atingă scopul propus, convertirea românilor ortodocși în masă, la catolicism. De aceea regalitatea i-a persecutat pe românii ortodocși³⁶. Regulile după care bisericile au început să prolifereze în plan local, ne scapă³⁷.

Faptul că în a doua jumătate a sec. al XV-lea vor prolifera bisericile ortodoxe este determinat de bisericile devenite catolice (Sântămăria Orlea) este revenirea la ortodoxie prin pierderile enoriașilor care au redevenit ortodoxe, iar unii nobili bănățeni ca Mihai și Nicolae Poreca s-au reconvertit la ortodoxie ne spune același lucru, că românii atunci când pot să străbată ierarhiile feudale nu-și pierd credința. De asemenea, la Gurasada și Zlatna se întâmplă același lucru, adică au loc reconvertiseri la ortodoxie a unor biserici catolice. În același timp, în 1442 sub aripa lui Iancu de Hunedoara, regele maghiar acordă privilegiul călugărilor ortodocși de la mănăstirea din Peri (Maramureș), la rugămintea românilor³⁸ este însă altceva. Cnezii români se remarcă în luptele contra turcilor și vor fi innobilajați. În Țara Hațegului a existat un număr mai mare de nobili, mai ales după 1450 probabil, conchide Radu Popa, fiind mai aproape de Țara Românească. Diplomele regale se înmulțesc în vremea lui Sigismund de Luxemburg. Până atunci erau cunoscute trei familii cneziale cu diplome regale, ca cele ale judeului Nicolae cel Roșu (de Britonia 1315, a comitetului Lațcu (1362), a Corvineștilor (1409)³⁹. Dar innobilarea cu toate prerogativele de nobil va veni în vremea lui Iancu de Hunedoara. În Țara Hațegului au existat și adunări cneziale la care participă reprezentanți din toate cnezatele țării⁴⁰.

Cea mai puternică familie a fost a Căndeștilor și apoi din 1409 a Hunedoreștilor, când în octombrie 1409, Voicu din Cinciș a devenit oștean de curte al regelui, iar fiul său va atrage puterea maximă pe care o va depăși doar Matia care va deveni rege al Ungariei, astfel va lua naștere „dinastia valahă”, Iancu se va înconjura de români în armată, în administrație, biserică, în cancelarii astfel că va fi susținut de toți valahii din spațiul carpato-danubiano-pontic.

Secolul al XV-lea este secolul românilor, în special cea de-a doua parte a sa. Va fi o dominație a lor, în special în epoca Hunedoreștilor, când vor statornici și dinastia VALAHĂ.

Rolul hațeganilor care erau mai aproape de Țara Românească, Banat și Ardeal crește, începând cu epoca lui Sigismund și va culmina cu ceata lui Iancu. Românii au renunțat cu greu la credința lor ortodoxă, dar nevoile vremii i-a învățat cum să răzbată. La 1439 a fost prezent la Florența prelatul Valentin, fiul lui Andrei de Silvaș, care apoi a fost făcut de către papalitate arhidiacon de Turda printr-un act din 25 martie 1439, dat la Florența. Românii care s-au ridicat printr-un catolicism înainte de 1437 s-au înregistrat și în Banat prin nobilul Ioan de Bizere trimis la un proces de stăpânire a celor de la Lupșa. A fost trimis de capitulul de la Alba⁴¹. Exemplele pot fi amplificate citându-i și pe canonicul de Cenad, Gașpar de Ostrov sau Ladislau de Hațeg și Petre More de Galați care a deținut slujbe înalte la episcopia de la Alba Iulia.

Dintr-un document rămas de la I. Capistrano rezultă că Iacob de Măciăș și soția sa Ana ca și Ion de Mâtnic și soția sa Doroteea au pătruns în compartimentul trei al franciscanilor. Un șir întreg de capitulari de la Alba Iulia ca Dumitru (1444, 1446, 1447), preotul Gheorghe (1440, 1451) Ștefan (1444, 1447) și Blașiu (1457-1458), toți acești capitulari erau specializați în probleme românești din Țara Hațegului, fapt ce trădează⁴² infuzia românească de slujitori în aparatul de stat și cel al bisericii romano-catolice.

13. ASCENSIUNEA ROMÂNILOR – ROLUL LUI IANCU DE HUNEDOARA

Hunedoreștii reprezintă o etapă importantă în consolidarea și formarea puterii românești, în special a lui Iancu de Hunedoara care devine în secolul XV exponentul națiunii române (admițând ideea că națiunea a fost prezentă și în evul mediu). De asemenea, nu ne vom opri prea mult asupra biografiei sale, ci numai asupra acelor aspecte care converg spre Iancu de Hunedoara, voevodul tuturor românilor, a cărei conștiință românească, a originii etnice a valahilor a fost puternică și a influențat epoca fără a face din aceasta un titlu de glorie. El i-a unit pe toți românii din arcul carpato-danubiano-pontic sub același sceptru, creând o singură putere militară și politică pe cea condusă de un voevod valah.

Iancu de Hunedoara avea să străbată prin opera sa vremurile ajungând până la noi aureolat de gândirea, de lucrarea cea plină de glorie spre cinstirea neamului din care se trage, așa cum aveau să scrie numeroși contemporani ai săi din țară, sau lumea Renașterii⁴³.

Iancu învață meseria armelor pe lângă nobilii maghiari ai vremii sale ca Csaky, Ujlaki, apoi la episcopul de Zagreb. Începând cu anul 1430, Iancu a intrat în slujba regelui Sigismund de Luxemburg pe care în 1431 îl însoțește la Milano⁴⁴.

Poate cel mai mult l-a influențat Filippo Scolari în slujba căruia a ajuns prin intermediul tatălui său Voicu. În călătoria sa cu regele Ungariei, prin Europa, Iancu a avut ocazia să cunoască oameni de cultură, renaștători de valoare, însușindu-și multe din ideile vremii.

Iancu de Hunedoara și Filippo Scolari au fost promotori ai latinității românilor în conștiința europeană a secolului al XV-lea.⁴⁵

Românii erau tratați ca un „*paria*” de către baronii maghiari, erau înjosiți, deposedați, iar evoluția lor pe scara demnităților nu era posibilă decât în condițiile în care își părăseau religia și apoi, de ce nu, și etnia. Se cunoaște în acest sens un Nicolae protonotar al Transilvaniei (1415), un Blașiu, castelan la Șoimuș, un Francisc ce a condus în calitate de diac de Hunedoara. Nicolae a fost șef al Cămării din Maramureș, Ambrozie era la Szeged. Un Ioan a ajuns vicecomite.

Românii își fac simțită prezența în instituțiile catolice unde vor folosi cunoștințele lor de onomastică, de toponomie, hidronimie și limba română.

Iancu de Hunedoara, iar fiul său Matia vor demonstra că sunt succesorii stăpânilor lumii, romanii, idee mult vehiculată în epocă. În acest sens trebuie să înțelegem și biografia și genealogia pe care le-a creat-o Bonfinius (pentru Matia).

Un renaștător, român care a devenit prieten al lui Iancu, sfetnic de mare taină și prin care controla chiar pe nobilii maghiari, a fost Ioan Vitez de Zredna pentru care Iancu va lupta să ajungă episcop de Oradea, unde va iniția o școală de umanistică. De asemenea Ioan Vitez împreună cu Iancu de Hunedoara au trimis numeroși tineri la universități din Europa: la Cracovia, Viena, Padova⁴⁶ etc. Toți aceștia, odată întorși acasă, vor fi folosiți în cancelariile regale, episcopale sau aparatul administrativ. Cercetătorii avizați vor afirma pe bună dreptate că renașterea românească din vremea Hunedoreștilor s-a născut la Hațeg. De aici a plecat un Filip More de Ciula, Mezerius, canonic la Alba Iulia⁴⁷, fondatorul epigrafiei daco-romane, a pornit tot din Hațeg, iar manuscrisul său a ajuns în Italia datorită lui Filip More. Hațeganii au fost implicați în constituirea unei colecții de inscripții și alte urme daco-romane ce au fost dăruite regelui Maia. Românii au fost preocupați de originea lor, cel mai clar izvor este acela ce vine de la Flavia Biondo.⁴⁸ Trebuie să acceptăm și concluzia istoricului maghiar Malyusz Elemer care referindu-se la aceste aspecte scria: „... *românii trebuiau să-și afirme originile pentru a dovedi că posedau o conștiință proprie*” și au făcut-o.

În mediul românesc este o preocupare asiduă pentru genealogie. Prin aceasta se demonstrează originea socială, vechimea, proprietatea, comunitatea, dreptul de a avea o proprietate.

El, (Iancu), a practicat și a aplicat idei renașcentiste în conducerea țării ca: administrația în mișcare pe care a practicat-o neîntrerupt. În toată cariera lui, a depășit tot ceea ce este cunoscut până la el. Iancu a străbătut toate traseele principale din Ardeal, care dintr-un calcul, a necesitat 60 de luni în perioada 1444-1456. El a fost întâlnit în acest timp la Hunedoara, Hațeg, Déva, Timișoara, Bistrița, Zarand, Maramureș, Brașov, Făgăraș, Caransebeș etc. Iancu de Hunedoara este un renașcentist în idei, concepte și acțiune. El s-a ridicat peste nivelul nobilimii și a regilor maghiari și a celorlalți domni români.

Împreună cu prietenul său, românul Ioan Vitez formulează necesitatea întăririi autorității centrale, pe baza sprijinului generos al nobilimii mici. Amândoi formulează ideea păcii interne și cea a respingerii energice a ingerințelor otomane, iar în activitatea lor diplomatică, scrie A. Rusu se va reflecta umanismul.

Alături de Ioan de Zrenda vom aminti și pe umaniștii Andrei de Vetis (român) și pe polonezul Nicolae Laszocki. Un istoric maghiar, Tibor Kardoș scria în 1963 într-o lucrare de-a sa: „*La realizioni umanisti-se italo-ungheresie il laro caraliere*”, că Iancu a făcut „*una cariera renascimentale.. in tutto e per tutto*”.

Iancu de Hunedoara într-o scrisoare adresată lui Ulrich de Cilli scria: „*eu caut adevărata noblețe în inima umană nu altundeva*”.⁴⁹

Istoricul maghiar Gheorghe Andraș, emite ideea perfect plauzibilă potrivit căreia în epoca Hunedoreștilor era la modă construirea regatului național. Această idee a fost îmbrățișată de marea majoritate a nobilimii de rând⁵⁰. Această nobilime provenea în majoritatea cazurilor, din rândul românilor (cnezi și voievozi) de aceea misiunea îi aparține.

Am face o precizare însă, de care trebuie să ținem seama ca o realitate istorică, dar și ca metodă de lucru. Majoritatea istoricilor maghiari tratează Ardealul ca pe o provincie a Ungariei și o integrează în statul maghiar. Nimic mai greșit. Ardealul este un stat vasal Ungariei, așa cum Moldova și Țara Românească au fost vasale Imperiului Otoman.⁵¹

În cursul evului mediu Ardealul a manifestat în ansamblu său tendințe de autonomie ca cele din vremea lui Ladislau Khan și Roland Borșa. În Ardeal se manifestă neîntrerupt tendințele de autonomie și de orienare a acesteia spre Moldova sau Țara Românească. Este și firesc să fie

aşa, românii sunt majoritari și vorbesc aceeași limbă, au aceeași religie, creștinismul ortodox. Maramureșul gravita spre Moldova, Făgărașul era o prelungire a Țării Românești ca și Țara Hațegului, iar Banatul era legat de Hațeg și de restul spațiului românesc.

Stăpânirea nobilimii maghiare și a regatului maghiar asupra teritoriului Ardealului a creat condiții optime de răzvrătire împotriva feudalității maghiare între 1433-1434 în Țara Bârsei și a Făgărașului... apoi în Țara Hațegului: urmată de o răzvrătire din Maramureș.

În Ardeal se manifestă tendința de autonomie și de orientare spre cele două țări românești. O mare răzvrătire izbucnește în 1467 împotriva regelui din Ungaria pusă la cale de trei voievozi, respectiv: Ștefan cel Mare, Radu cel Frumos, Sigismund și Ioan Szentgyorgy, care urma să devină rege⁵². De asemenea, secuii au fost mereu prezenți în oastea lui Ștefan cel Mare. Acesta era socotit de secuii ca stăpân al scaunelor lor; sașii brașoveni, în 26 aprilie 1478 îl cheamă pe Ștefan... cu mare dor și dragoste „să facă bunătatea să se apropie de aceasă țară spre a apăra de turci socotindu-l „ales și trimis al lui Dumnezeu pentru apărarea și cârmuirea Transilvaniei”⁵³.

Autonomiile românești se bazează pe cnezate, voievodate, țări și districte. Districtele românești sunt supraviețuirea cu modificările impuse de dezvoltarea istorică a vechilor cnezate și voievodate. În organizarea internă a districtelor se păstrează acel „*Jus valahicum, Legea românilor*” pe care baronii maghiari au fost obligați să le respecte până la prăbușirea regatului maghiar (1526–Mohacs). Este vorba de scaune de judecată, compuse din jurați, cnezi, preoți și chiar oameni de rând.

Acestea sunt: districtul Amlășului, format din 5 sate românești între Sibiu și Miercurea Sibiului, Țara Hațegului cu cele cinci districte (Hunedoara, Hațeg, Deva, Strei, Dobra).

Spre nord de Mureș erau în Țara Zarandului ceea ce se numea districtus Valahales, Banatul cu 8 districte (Ilidia, Almaj, Sebeș, Caran, Corasova, Bârzava, Comiat, Lugoj, Mehadia), Caran-Sebeșul (după ce s-au unit Caranul cu Sebeșul) avea rolul de conducător. Aceste districte erau privilegiate. În fapt Banatul avea 15 districte. În Bihor sunt alte două districte identificate: Crasna, cu două districte identificate, Satu Mare cu

doi districte identificate, Radna cu unul, Clujul cu unul, Maramureșul cu un district și voevodat. Aceste districte erau conduse de cnezi și crainici, iar conducătorul tuturor din districtelor dintr-o țară erau conduse de un voevod⁵⁴.

Sunt adunări cneziale care aveau multiple funcții de confirmarea proprietății, are funcție juridică, valahicus⁵⁵. Aceste adunări districtuale sunt instituții românești și au avut același caracter ca adunările, erau patronate de un reprezentant al domnului, al voevodului, adunările nu au fost simple scaune de judecată, adunările districtuale erau specifice numai românilor, adunările districtuale reprezintă cea mai veche instituție românească⁵⁶.

În Țara Hațegului se țineau în diferite locuri, după caz, la: Hațeg, Hunedoara, Bârcea, Deva, Dobru⁵⁷. Aceste adunări cneziale se vor regăsi peste tot, deoarece țările române se vor menține în Ardeal. Ele vor fi cunoscute de cancelaria maghiară în cadrul acelor „*districtus valacholes*”. De la acești cnezi se va ajunge apoi la boieri și nobili⁵⁸.

Bine pregătit militar, îmbogățit ideologic de la izvorul renașterii europene, Iancu de Hunedoara urcă treptele ierarhiei militare și politice, ajungând în fruntea neamului său cel românesc și nu numai, înfruntând uraganul ridicat de semilună într-un moment greu pentru întreaga Europă.

Iancu de Hunedoara încă din vremea lui Sigismund de Luxemburg pe lângă care și-a petrecut o bună parte de timp a oferit un bun prilej pentru a și se cunoaște calitățile de militar, conducător și loial creștinismului, poporului român.

Iancu de Hunedoara a început cariera politică împreună cu fratele său Ivașcu, când în 1438 a devenit ban de Severin. În 1441–1456 a fost voevod al Transilvaniei, iar în 1446 guvernator al Ungariei până în 1453, căpitan general al Ungariei (1453–1456), Iancu a mai îndeplinit și funcția de comite al secuilor, comite de Timiș și comite de Belgrad⁵⁹ etc.

În această perioadă Ungaria, care se amestecă în luptele pentru obținerea tronului de la Neapole, este bântuită de ciumă. Turcii au pătruns în Balcani, cuceresc Bulgaria și Grecia, pregătesc asediul Constantinopolului în 1453, războiul de 100 ani nu s-a încheiat, turcii înaintează spre vest și cuceresc Serbia, Bosnia, Herțegovina. În Polonia s-au instalat Iagelonii și erau departe de pericolul turcesc⁶⁰. După moartea

Sigismund de Luxemburg, care a ridicat regatul la rangul de mare putere, ginerele său Albrecht de Habsburg a fost ales rege al Ungariei, dar după 1439 izbucnește o nouă criză dinastică deși la graniță amenințau turcii. Carta pentru tron a creat convulsii interne la care au participat Casa de Habsburg și Jagelonii. Fiica lui Sigismund ca să asigure tronul Ungariei pentru copilul ei ce avea să-l nască, pe viitorul Ladislau al V-lea, o îndeamnă pe subreta ei Ilona Kontaner, cu câțiva complici să fure coroana Ungariei de la Castelul din Vișegrad pe care a ascuns-o în Austria. Regina Elisabeta a reușit să-l atragă pe Deneș Szecsi, cardinalul și arhiepiscopul de Esztergom în această acțiune de a-l încorona pe sugarul ei ca rege. Între timp nobilii maghiari l-au ales rege pe Wladislav I Jagelo, dar fără coroană. Acesta avea să moară la Varna în 1444. Ca urmare lăncu, în 1446, a fost ales regent (guvernator al Ungariei), pe durata interregnelui⁶¹. Pentru Ungaria, pentru baroni (categoriile privilegiate aveau posesiuni funciare mari) problema vitală a fost cea a succesiunii la tron ce a dominat întreag secolul al XV-lea, nu a pericolului otoman, căruia i se putea opune. Problema care se pune acum este alta. Turcii amenință statele dunărene care au mai scăpat cuceririlor și implicit a Europei Occidentale. Cine este capabil să facă față acestei agresiunii? Ungaria? Nu! Polonia? Ea este departe de Dunăre și nu se implică într-un război greu. Mai mult, urmărește extinderea catolicismului spre răsărit. Occidentul? Nu! El, împreună cu baronii unguri la Nicopole au trădat înșelându-l pe Mircea cel Bătrân și pe creștinii din Balcani. Atunci cine? Răspunsul vine de la sine. Români! Ei sunt cei mai amenințați de păgâni și pot ridica în acea vreme oaste considerabilă, de 100.000 de oameni, în timp ce Ungaria doar 14.000.⁶²

Țările Române respectiv Moldova, Țara Românească și Ardealul însemna 89%, iar Ungaria 11%⁶³. Este semnificativ faptul că înainte de bătălia de la Varna, burgunzii, raguzanii și venețienii i-au trecut pe turci în Europa. Au fost trecut Bosforul 40.000 de turci pentru care s-a plătit 40.000 de galbeni, adică, turcul și galbenul⁶⁴.

Lăncu cunoaște această situație, de aceea își reorganizează armata. El se baza pe oamenii de rând (cnezi, țărani, orașeni și mica nobilime, care practic provenea tot din cnezime) și pe mercenari. De asemenea adoptă măsuri economice, de ușurare a vămilor (pentru sare) pentru circulația mărfurilor și strămutarea iobagilor de pe o moșie pe alta. Nobilii încep luptele între partide.⁶⁵

Marele voevod văzând atitudinea nobilimii, anarhia care amenința regatul și lumea creștină, caută în conașionalii săi sprijinul necesar. Ei erau în acel moment singura forță capabilă de luptă. Pe fondul uman, social, economic, cultural și ideologic Iancu clădește cu migală forța românească, iar el devine „voevodul tuturor românilor”.

Prin participarea lui Iancu în fruntea luptei antiotomane s-a stabilit un echilibru militar în Balcani, fapt consemnat prin armistițiul de trei ani, încheiat în 1450. Iancu de Hunedoara este receptat de cronicarii turci drept conducătorul creștinilor și nu greșeau când îi spuneau „*crâ*”⁶⁶, era conducătorul românilor care deveniseră o forță de echilibru în Balcani.

14. BAZA SOCIALĂ ȘI POLITICĂ MILITARĂ A PUTERII LUI IANCU

Baza socială prin care Iancu de Hunedoara începe a controla Țara Ardealului, o constituia membrii familiei; rudele apropiate sau mai îndepărtate. Un temei mare va pune Iancu de Hunedoara pe prietenii din Țara Hațegului; din spațiul românesc. El va inaugura ceea ce fiul său Matia va continua, iar istoricii numesc „*politica românească*” unindu-i pe toți valahii sub același buzdugan pentru a opri păgânii de orice neam ar fi ei, pentru a termina cu tendințele de subjugare, așa cum a procedat și Ludovic cel Mare care obișnuia să spună „*țara noastră moldovenească*”⁶⁷. Un alt segment important al puterii sale îl constituie biserica ortodoxă, preoții cnezi ca și cnezii români în satele de țărani.

În aceeași categorie a slujitorilor lui Iancu se înscriu și tinerii pe care marele comandant din Hunedoara împreună cu Ioan Vitez i-a trimis acasă în cancelariile comitatelor, voevodatului și al episcopatelor ortodoxe sau catolice. Cu ajutorul lor „*Acest mare conducător de oști a înfrânt opoziția mării nobilimi din Ungaria... impunându-se ca adevăratul conducător al celor trei țări românești*”⁶⁸.

În ceea ce privește rudele sale trebuie să le împărțim în două ramuri. Una din Transilvania, din rândul cărora făceau parte, Ivașcu (sau Ioan cel Tânăr), care a fost în perioada 1438–1439 ban de Severin, dar care a murit în 1441 în Serbia într-o bătălie cu turcii. Știm, de asemenea că avea o rudă prin alianță. Un unchi de-al lui Iancu de Hunedoara a ținut prin căsătorie o hațegancă din Grădiștea și i-a avut cumnați pe voevodul Moga de Hălmgaiu și pe un anonim nobil mărunț din Brănișca.

Totalitatea acestor înrudiri se va transfera în relațiile familiale pe care hunedoreanul le-a avut mai târziu, în calitățile sale succesive de voevod al Transilvaniei, guvernator și căpitan suprem al regatului⁶⁹. Probabil că la aceste rude făcea popasuri în drum spre Hunedoara, la Grădiștea (26 august 1448-1451) cât și la Densuș (7 iunie 1443).

O altă categorie de rude apropiate sunt cele care provin din rândul familiei soției, a micilor nobili de Szilagyî, care l-a ajutat în special în lupta antiotomană și l-au sprijinit pe Iancu, apoi pe Matia împotriva marii nobilimi, la înscăunarea celui mai strălucit rege din dinastia Valahă pe tronul Ungariei. Se înșiruie familia surorii sale Clara⁷⁰, căsătorită cu nobilul Pancrațiu Dindeleag, care a deținut funcții înalte la curtea regală. De asemenea, sora sa Elisabeta, a fost căsătorită cu Ion Szekelyi, nobil de influență. Aceste rude de primă mărime au slujit Corvineștii în lupta lor.

O altă ramură de neamuri o formează cele ale surorilor lui Iancu căsătorite în Moldova și Țara Românească cu претенdenți, sau chiar domnitori, ce-l vor sprijini pe Iancu în opera sa de a uni cele trei țări românești. Totalitatea acestor înrudiri se va transfera și în relațiile de familie pe care, hunedoreanul le-a avut mai târziu în calitățile sale succesive de voevod al Ardealului, guvernator și căpitan suprem al regatului⁷¹.

În vremea lui Iancu de Hunedoara a slăbit presiunea catolicilor asupra românilor, avusese deja loc conciliul de la Florența în 1430, chiar dacă nu a avut succes, în sensul că românii ortodocși n-au trecut la catolicism. Iancu a adus de la Caffa un episcop ortodox pentru românii din Ardeal, care sălășuia la Hunedoara și avea grijă de credințioșii săi. A tolerat preoți ortodocși în anturajul său, a devenit protectorul bisericilor ortodoxe române de pe domeniul Șiria. Dacă recapitulăm acțiunile lui Iancu de Hunedoara constatăm că: a) presiunea catolică scade asupra românilor; b) ortodoxia se întărește în Ardeal; c) Iancu de Hunedoara controlează pe credințioșii romano-catolici și pravoslavnici prin episcopii de Oradea și Alba, prin Ioan de Caffa; d) există o unitate ideologică religioasă a românilor; e) în toate autonomiile și districtele românești există oamenii lui Iancu, care văd acum posibilitatea de a accede rapid spre ceea ce numesc ei, nobili cu diplome regale. Cercetătorii au observat o evoluție rapidă a titlurilor de feudal de la cel de cenz (prefeudal, prestatal - vezi Radu Popa), la cel de nobil cu sigiliu, cum vom întâlni în Banat.

Această evoluție a avut următorul drum: nobiles olahi (Mehadia), nobiles Walachi partium Transilvanorum, nobilibus Ungarius et Walachis, nobiles Walachi ditorum partium Transilvanorum et signonter in districtibus Făgăraș et Omlaș, nobiles Walahory, nobiles walacy. În actele în care apar aceste titluri se menționează și etnia românească?

O altă categorie de tude aparține tutele care provin din rândul familiilor scitei a micilor nobili de Zilahy, care s-a găsit în special în epoca austro-ungară și s-au găsit pe lângă apoi pe lângă imperiul austro-ungar în Transilvania. În actele apar tutele de tipul nobilibus Walachi ditorum partium Transilvanorum et signonter in districtibus Făgăraș et Omlaș, nobiles Walahory, nobiles walacy. În actele în care apar aceste titluri se menționează și etnia românească?

O altă categorie de tude aparține tutele care provin din rândul familiilor scitei a micilor nobili de Zilahy, care s-a găsit în special în epoca austro-ungară și s-au găsit pe lângă apoi pe lângă imperiul austro-ungar în Transilvania. În actele apar tutele de tipul nobilibus Walachi ditorum partium Transilvanorum et signonter in districtibus Făgăraș et Omlaș, nobiles Walahory, nobiles walacy. În actele în care apar aceste titluri se menționează și etnia românească?

O altă categorie de tude aparține tutele care provin din rândul familiilor scitei a micilor nobili de Zilahy, care s-a găsit în special în epoca austro-ungară și s-au găsit pe lângă apoi pe lângă imperiul austro-ungar în Transilvania. În actele apar tutele de tipul nobilibus Walachi ditorum partium Transilvanorum et signonter in districtibus Făgăraș et Omlaș, nobiles Walahory, nobiles walacy. În actele în care apar aceste titluri se menționează și etnia românească?

O altă categorie de tude aparține tutele care provin din rândul familiilor scitei a micilor nobili de Zilahy, care s-a găsit în special în epoca austro-ungară și s-au găsit pe lângă apoi pe lângă imperiul austro-ungar în Transilvania. În actele apar tutele de tipul nobilibus Walachi ditorum partium Transilvanorum et signonter in districtibus Făgăraș et Omlaș, nobiles Walahory, nobiles walacy. În actele în care apar aceste titluri se menționează și etnia românească?

O altă categorie de tude aparține tutele care provin din rândul familiilor scitei a micilor nobili de Zilahy, care s-a găsit în special în epoca austro-ungară și s-au găsit pe lângă apoi pe lângă imperiul austro-ungar în Transilvania. În actele apar tutele de tipul nobilibus Walachi ditorum partium Transilvanorum et signonter in districtibus Făgăraș et Omlaș, nobiles Walahory, nobiles walacy. În actele în care apar aceste titluri se menționează și etnia românească?

15. ROMÂNII CONDUC REGATUL UNGARIEI ȘI ARDEALUL

Iancu de Hunedoara a numit dintre români, demnitari prin comitate (comiți, vicecomiți, castelani etc. De exemplu: Gh. Brancovici, Ioan Românul, sunt în slujba lui Ladislau de Hunedoara (fiul lui Iancu). Ioan Woloch de Sâncraii (jud. Cluj) ajunge vicecomite de Turda, Nicolae Hațeganul (Hovzaky) este în slujba de vicecastelan de Timișoara al lui Iancu, Zawcha, era vicecomite de Bereg, Ioan Cândreș de Râu de Mori, Ladislau Cârde, Ladislau Olah a fost jude scaunal al Orăștiei (ramura de neamuri din Țara Românească). Cele mai remarcabile familii din elitele românești ridicate în vremea Hunedoreștilor ca: Sarăcineștii din Sălașul de Sus, Musineștii din Densuș, Balul din Sânpetru, Bizerești din Caransebeș, din Dej de Timișel, Fiat de Armeniș-Gârliște, Rudărița, Măciș de Tincova, Racovița din Caransebeș⁷³.

Pentru nobilii mai mărunți cităm familii din Livadia, Paroși, Râu Alb, Sălașu de Sus, Silvasuri, Zeicani, Râu de Mori, Nălați, Ostrov, Băiești etc. Ambrozie de Dolha și familia sa, debutează în armata lui Iancu și apoi ajunge la Matia. „*Rolul românilor în viața Transilvaniei și a Ungariei, în spațiul românesc pentru apărarea împotriva turcilor așa cum au fost Cârdea de Râu de Mori, Ladislau Lațcu de Râu de Mori, Iancu Cândreș de Râu de Mori, Nicolae de Bizere, Mihail de Cerna din Densuș, Ambrozie de Dolha, Ioan Ungur de Nădăștie, Mihail de Peșteana, Stoica zis Chezdovăț, Ioan Mihalini etc.*”⁷⁴

Iancu de Hunedoara văzând atitudinea nobilimii maghiare, anarhia spre care aluneca Ungaria, și-a îndreptat tot mai mult atenția spre

spațiul românesc, fapt ce-l determină pe Zoticos Paraspondylos să-l numească pe Iancu „*stâlp al românilor*”⁷⁵.

Pe lângă românii din Hațeg, Hunedoara, Zărand și Banat se asociază și cei din Maramureș. În vremea Corvineștilor a crescut cu număr banderiu personal al lui Iancu.

Ascensiunea românilor din Ardeal în vremea lui Iancu de Hunedoara l-a îngrijorat pe papa de la Roma, și îl trimite pe lângă Iancu pe Ioan de Capistrano. Acesta s-a arătat un înverșunat dușman al ortodoxiei. Iancu de Hunedoara l-a domolit pe Ioan de Capistrano, l-a făcut să înțeleagă că fără românii ortodocși nu se poate lupta împotriva turcilor. I. Capistrano avea să spună după întâlnirile sale cu Iancu de Hunedoara că: „*Oricine dorește să stea lângă noi contra turcilor sunt prietenii noștri: sârbi, schismatici, români, iudei, eretici și orice fel de necredincioși care vreau să fie cu noi în această împrejurare vor merita prietenia noastră*”. De aici se vede că aprigul I. Capistrano a trebuit să bată în retragere, chiar dacă-l ura pe Ioan de Caffa. Lupta antiotomană nu putea fi dusă altfel, iar Iancu de Hunedoara era român. În vremea lui Iancu a început ascensiunea românească către trepte superioare ale ierarhiei feudale.

Iancu îi va numi pe mulți români, castelani, apoi bani și comiți, egregii și baroni, ierarhi ai bisericii romano-catolice (palatini), episcop, și regenți ai Ungariei.

Iancu de Hunedoara s-a bazat mult și pe orășeni, pe românii din târguri ca: Lipova, Hațeg, Hunedoara, Caransebeș și altele. El avea o ideologie renașcentistă, iar alinierea masivă a românilor, a Corvineștilor încă de când erau bani de Severin, voievozi ai Ardealului, apoi regent al Ungariei se justifica prin aceea că erau toți români, aveau conștiința originii daco-romane, iar Iancu deși se catolicizase, nu a uitat că a fost ortodox. El a trimis administratori români în toate autonomiile românești din Banat, Făgăraș, Amlaș, Cluj, Hațeg, Hunedoara, Maramureș, în forme superioare concepțiile diplomatice ale cancelariilor regale și voievodale pe seama românilor, a protejat mănăstiri, călugări din Țara Românească și Moldova.

Toate acestea au făcut din el un exponent al românilor, cel de voevod al tuturor românilor.

Iancu a înnobilit o serie de cnezi, deoarece avea nevoie de oameni de încredere. Antonio Passevino referindu-se la această categorie socială în Ardeal spunea: „...au puțini nobili de vază, sunt mai viteji decât ungurii, dar sunt socotiți mai prejos atunci când trebuie să fie răsplătiți de principe. Cu toate acestea este uimitor cât au fost de îndărănici până acum împreună cu cei din Țara Românească și din Moldova în schisma lor și în ritul lor grecesc. Aceștia au un mitropolit care își are reședința la Alba Iulia și care a întemeiat toate bisericile lor”⁷⁶.

Nobilii cu sigilii s-au întâlnit în Banat ca: Nicolae Bizere (1447), Nicolae de Ilova, Căndeștii din Râu de Mori, Ladislau Walachus (considerat de Iancu „proximus noster”). Au mai fost întâlniți nobili români cu sigilii la: Giulești, Cuhea, Maramureș, Sucei, Streisângiorz, Reșița, Obița (Banat), Făgăraș, Caransebeș, Căndeștii din Râu de Mori etc.

16. BISERICA ALIATA LUI IANCU DE HUNEDOARA

Un sector important căruia Iancu i-a acordat o atenție mare, a fost biserica; atât cea ortodoxă cât și cea romano-catolică; acum cu atât mai mult atacurile turcești sunt mai puternice. Legăturile ecleziastice și sprijinul cultural venit din sudul Carpaților este elementul catalizator ce a generat ridicarea unor monumente religioase. De asemenea din veacul al XV-lea se păstrează un număr de preoți români care încep să se afirme⁷⁷. În fond legăturile religioase dintre românii din Moldova, Țara Românească și Ardeal au fost permanente și au condus la păstrarea credinței ortodoxe. Un rol important l-au avut lăcașurile de la Vodița, Tismana, Vișina și chiar mitropolia Țării Românești, când mitropolitul de la Argeș va fi și al plaiurilor.

Literatura dogmelor ortodoxe va circula mai mult prin intermediul călugărilor care trec munții nestingheriți de autoritățile voevodatului în epoca Corvineștilor, ceea ce a fost extrem de benefică⁷⁸. Legături au fost și cu bisericile, mănăstirile și prelații din Moldova. Încă din 1448 Iancu de Hunedoara l-a trimis pe Lațcu Căndea din Râu de Mori la mănăstirea Neamțului, dăruind-o cu o ferecătură de carte. De aici au venit apoi călugări, copişti, zugravi de carte ca ieromonahul Simion ce va fi întâlnit la Plosca. În secolul XV crește numărul preoților și al protopopilor ortodocși fapt ce-l determină pe Iancu să-l aducă pe Ioan de Caffa ca episcop și să-l instaleze la Hunedoara, la biserica Sf. Nicolae. Călugărul I. Capistrano, un înfocat catolic, va trece la persecuții împotriva episcopului ortodox. El nu se va da înlături de la înscenări și chiar agresivitate mai puțin creștinească, ceea ce îl va determina pe Petru de Socet la o adevărată răscoală. După moartea lui Iancu, biserica Sf. Nicolae a fost distrusă de I. Capistrano. Ea a

fost reclădită în vremea lui Matia care probabil că nu a uitat că se trage din bunici ortodocși. Matia dă privilegiu călugărilor de la Vodița și Tismana, de a circula oriunde în regat fără să fie supărați, iar în 1476 călugării ortodocși erau puși sub protecția regală împotriva abuzurilor călugărilor minoriți. Se menționează faptul că probabil atunci a luat ființă protopopiatul românesc pe moșiile bihorene ale episcopilor de la Oradea⁷⁹. Din 1450 preoții Hațegului și ai Maramureșului apar ca stăpâni, ori oameni de mărturie. Din același an încep a fi notificate majoritatea bisericilor românești, iar din 1479, preoții din Maramureș și Hațeg care aparțineau, „*fidem grecom*” au fost scutiți de toate taxele datorate regelui⁸⁰, iar în 1445 Iancu de Hunedoara primea patronatul asupra bisericilor ortodoxe ale românilor de pe domeniul Șiriei⁸¹.

În perioada Hunedoreștilor biserica joacă rolul de liant pentru toți românii, indiferent din ce parte provin. Acest lucru îl recepționează inclusiv cronicile turcești cu prilejul bătăliei de la Varna, când regele maghiar înfrânt de turci, ca urmare a îngâmfării baronilor, a erorii comise de el, a murit. Armata românilor condusă de Iancu a fost protejată. Iancu ar fi spus: „*Noi am venit aici pentru credința noastră și nu pentru crai*” (Trevorih-ial Osman). Același lucru îl înregistrează și Ltfi-Pașa, Teoarhi-i al-i Osma), iar Mustafa Ali Kuhn-ul Ahbar, consemnează că Iancu ar fi afirmat că „*lupta noastră se dă pentru credință nu din dragoste față de crai*”.

Credința românilor este cea ortodoxă, iar voevodul românilor nu voia să-i înșele pe cei care l-au sprijinit cu devotament. De asemenea Iancu ar fi exprimat și adevăratele sentimente față de rege⁸² care erau și ale românilor.

17. TRĂDAREA NOBILIMII MAGHIARE

În aceste condiții, ale unei anarhii feudale în Ungaria, este firesc ca românii să se fi unit în lupta comună pentru apărarea țării. Baronii Ungariei erau puțini, și se ocupau de partide politice, de succesiuni la tron, primejduind chiar existența statului maghiar care după Mobars (1526) va dispărea de pe harta Europei. Un contemporan al evenimentelor scria: „*Baronii unguri nu se tem de Dumnezeu, își iubesc doar pânțelele, se feresc să meargă la război, acolo unde au de dat ochii cu turcii, ei nu-și apără țara*”, iar faptele o dovedesc.

Partida nobililor era condusă de ducii de Cilli, de familiile Garai, Uilaki, Dionisie Szecsi și arhiepiscopul de Strigoniu. Oponenții acestei partide erau nobilii: Laurențiu, Hedervary, episcopul de Eger și Simion Rozgany. Această partidă dorea un rege puternic. La 1 ianuarie se convoacă o dietă la care participă și Iancu. Cu această ocazie voevodul Transilvaniei arată că Ungaria este izolată și cât este de gravă situația. Fără folos. Cele două tabere nu se împacă. Iancu, atunci, a fost așezat în fruntea taberei militare, care era de partea regelui Vladislav I.

În noiembrie 1442 vine legatul papal ca să împăce cele două tabere. Giuliano Cesarini are însă ghinion. În Țara Românească, Moldova și Ardeal succesele lui Iancu de Hunedoara îi sporesc prestigiul. Acum se conturează un partid al lui Iancu, care are la bază un program renașcentist, dinamic, în mișcare, de atragere a păturilor sărace în lupta împotriva turcilor. După Campania cea lungă, Iancu, este adeptul unei păci cu turcii, în timp ce Cesarini susținea continuarea războiului. Iancu intră în conflict cu

acesta. El a obținut condiții de la Murad al II-lea la 30 iulie 1444 la Seghedin, mai mult decât onorabile ca: a) Turcii nu se mai amestecă în treburile Țării Românești; b) Serbia este lăsată în pace; c) Turcii nu mai atacă Ungaria; d) Turcii se angajează să plătească 100.000 Țe galbeni Ungariei. Cu toate acestea, Vladislav I este îndemnat de Cilli și Cesarini să rupă pacea cu turcii, deși acest gest era calificat ca sperjur de către contemporani. A urmat dezastrul de la Varna, unde regele Vladislav I este omorât. Luptele interne cresc. S-a găsit pentru moment (1444 – 1446) o soluție, este interegn. Iancu devine căpitan general, iar în 1446 guvernator al Ungariei. Iancu are dușmani tot mai puternici ce primejdauia Ungaria. Ioan Vitez, la 24 aprilie 1445, scria: „Adevărul tace, sfârșimate sunt barierele buneii cuvînțe, frâul legii slăbit... Arbitrajul de fier, violența nestăpânită au cale slobodă”⁸³.

În decembrie 1452 Iancu a mers la Viena, unde se găsea și regele. Aici își dă demisia din funcția de guvernator. Ladislau Postumul devine rege fără ca Iancu să fie consultat. Ladislau Postumul era înconjurat de Cilly Ullrich care îl îndemna împotriva lui Iancu.

Nobilii au încercat să-l suprime pe Iancu. În acest sens a fost invitat la Viena la o consfătuire, apoi la o dietă la Bratislava unde urma să fie arestat. A fost prevenit și este însoțit de o suită armată.

În aceste împrejurări au fost date la iveală planurile regale și ale nobilimii de a fi înlăturat. Iancu este înlăturat din orice post politic important. Marii baroni au ocupat toată puterea⁸⁴. El consolidează treptat partida valahă care trebuia să lupte împotriva turcilor. Papa îl sfătuia pe Iancu să renunțe la ideea de a-i înlătura pe turci și să se rezume doar la granițe. Dușmanii îl acuză pe Iancu că a râvnit la tronul regal al Ungariei, fapt receptat și de cronicarii turci. Într-o cronică se consemnează că Iancu ar fi spus după Varna: „În clipa de față crăia ungurească este liberă. Eu am legături de rudenie cu crăia Ungariei și nu sunt de origine necunoscută. Am dreptul la crăie”⁸⁵. De ce n-a făcut-o? Nimeni nu știe până acum. Dar de atunci a început să-i așeze pe românii din Ardeal în diferite funcții și cu

ajutorul lor controla Țara Ardealului. În acea perioadă și-a consolidat puterea militară, economică și politică. Iancu îi sprijină pe orașenii cărora le acordă privilegiile ca celor din Cluj, Brașov și Sibiu, care au fost anulate de către Dezideriu Losonczi, fostul voevod al Transilvaniei, deoarece clujenii au sprijinit răscoala din 1437 - 1438⁹⁶.

18. IANCU DE HUNEDOARA, STĂPÂNUL ROMÂNILOR

Marele Hunedorean controlează întreaga Ardeal și nu numai. Dispune de o puternică bază materială. Are domenii, mai ales în sudul Ardealului, orașe, târguri, mine de fier, de sare, aur, de vite și multe altele. Era capabil să-și întrețină singur o armată⁸⁷. Iancu de Hunedoara reconfirmă Bistriței regimul de oraș liber și privilegiat în 22 iulie 1453. Asigură protecție Timișoarei. De asemenea în 1441 a sprijinit pe brașoveni și pe cei din Sighișoara să-și înființeze o monetărie proprie, iar banii să poată circula și în Țara Românească. Prin aceasta se poate considera drept o încercare de unificare a circulației monetare.

De asemenea, C. Mureșan, spune că Iancu „a scris brașovenilor că banii săi să circule și în părțile transalpine, invitându-i ca împreună cu sibienii să se sfătuiască cu oamenii fruntași ai Țării Românești”.

Iancu avea un camerar personal, pe italianul Odoardo Monini, căruia îi poruncește să adune contribuția în bani pentru sare și de a i se trimite la Dej pentru armată 1000 de potcoave⁸⁸.

Nu putem trece cu vederea nici numeroasele privilegii acordate de numeroși domnitori din Moldova (Petru Mușat, Alexandru cel Bun) și din Țara Românească (Vlaicu Vodă, Mircea cel Bătrân și Vlad Dracul) negustorilor ardeleni, asigurând o piață liberă acestei țări românești, pentru desfacerea de produse.

Iancu circulă în toată țara Ardealului așa cum s-a mai spus. Îl vom găsi prezent în toate părțile: la Hațeg, Hunedoara, Caransebeș, Alba Iulia, Aiud, Brașov, Odorhei, Bistrița, Sebeș, Sighișoara, Turda, Deva, Cluj⁸⁹ și în alte părți. Nu ocolește comunitățile românești.

Comunitățile românești pe care le controla Iancu de Hunedoara și în structura căror se păstrează „*jus valahicom*” (legea românilor) trebuia s-o respecte inclusiv nobilimea maghiară mai ales în epoca Hunedoreștilor. Amintim în acest sens pe cele din Țara Făgărașului, (care este o continuare a Țării Românești), Districtul Amlășului format din 5 sate românești între Sibiu și Miercurea, Țara Hațegului cu cinci districte (Hunedoara, Hațeg, Deva, Dobra, Strei), erau comunitățile românești din Țara Zarandului (cu 120 de sate erau acele districtus olahales), Banatul cu 8 districte privilegiate (ca Ilidia, Almaș, Sebeș, Caran, Carasava, Bârzava, Comiat, Lugoj și Mehadia). Banatul avea de fapt 15 districte, iar Caransebeșul avea rolul conducător, erau cele 15 districte din zona Sibiului, erau în Bihor (două districte, Crasna (două), Satu Mare (două), Rodna (unul), Clujul, Maramureșul⁹⁰, Chioaru.

În acest context, când nobilimea maghiară uneltea împotriva sa, când turcii atacau, când credincioșii erau doar românii, Iancu trece la o nouă măsură, aceea de a-i promova pe români în posturi cheie din Țara Ardealului. Acest lucru s-a realizat numai după ce la mijlocul veacului se petrec următoarele: „... la 15 iunie 1451 Iancu de Hunedoara, cerea nobililor români din șapte districte bănățene să se reunească într-o congregație comună, în limitele comitatului Timiș, la 13 ianuarie 1452⁹¹ la Caransebeș se aflau prezenți 23 nobili. După 1435 au reapărut în forță formele de organizare românească în Hațeg pe fondul cnezatelor și voevodatelor care s-au păstrat mult timp. Această refacere a comunităților românești a fost benefică. De asemenea, s-au mai realizat între 17 – 19 decembrie, reuniunea a încă zece sate, iar între 21 – 24 februarie 1457, o altă reuniune. Comunități cu autoconducere românească s-au mai întâlnit la Năsăud, Bârsa și Mărginimea Sibiului”.

În Munții Apuseni, documentele atestă pe Petru, fiul lui Gheorghe ca voevod. La Borod, funcționa un alt voevodat, ce era compus din șase sate cu un voevod la Vintere⁹². În Zărând, Iancu de Hunedoara i-a reunit pe locuitorii din 120 de sate sub o singură autoritate, aceea a lui Moga din Hălmagiu (rudă cu Iancu de Hunedoara)⁹³. Iancu a condus Ungaria și Transilvania. El a fost voevod până la moarte și guvernator al Ungariei între 1446 – 1453 (până la demisie). Hunedoreanul a condus Ardealul ca pe un stat românesc de sine stătător și formal vasal Ungariei, dar stat care

are o politică internă și externă în care principalii conducători sunt recrutați din rândul românilor ca: Ioan Vitez de Zredna un renescentist care face o școală de umanistică la Oradea, începând cu anul 1445 când devine episcop catolic, iar din 1453 ianuarie, a fost desemnat cancelar secretar al cancelariei mici (secrete). El era un renescentist solid care împreună cu marele său protector pune bazele ideologice ale partidei VALAHE. Ideile acestei partide sunt cele formulate de Ioan Vitez și tinerii care îl slujeau și au fost trimiși la studii în străinătate⁹⁴, ca Ioan Valahul de Beiuș, care studiază la Viena sau Ștefan, fiul lui Toma, din Ciula Hațegului (1445 student la Cracovia), Paul Răduț din Sighet care studia la Veneția la Universitate⁹⁵. Acest partid avea o ideologie renescentistă, susținea originea nobilă a românilor cea daco-romană, un stat românesc centralizat, o participare activă la conducerea lui a valahilor. Lufti-Pașa, tevarih-i al-i Osman (vol. I din 1966) receptează intenția lui Iancu astfel: „*În clipa de față crăia Ungurească este liberă. Eu am legături de rudenie cu crăia Ungariei și nu sunt de origine necunoscută. Am dreptul la crăie*”. Acest text corelat cu fresca de la castel privind originea lui Iancu dă o nouă viziune privind Hunedoreștii, dreptul lor la o crăie fie ea și cea ungurească. Un alt personaj de seamă pe care s-a bazat și care l-a slujit pe Iancu a fost *Nobillis Nicolae –Walachi Wayvode de nostri* de la Ciula (1445). Acesta a fost înobilat de Iancu, iar după sec. al XV-lea dispare, dar până atunci a fost om de încredere.⁹⁵

O altă suită de oameni de încredere de-ai Hunedoreștilor au fost: Grigore Olah, slujitor la Ghe. Brancovici, apoi Ioan Românul, aflat în slujba lui Ladislau de Hunedoara (fiul lui Iancu). Un personaj enigmatic este Ioan Walach de Sâncrai (jud. Cluj), ajuns vice-comite la Turda în 1440, iar Nicolae Hațeganul era în 1446 slujbaș de vicecastelan la Timișoara. Tot în funcție de vicecomite de Bereg a fost Ioan Căndreș de Râu de Mori. În 1452 în funcția de jude scăunal al Orăștiei era Ladislau Olah (rudă cu Iancu, nepot de soră) și: Andrei de Peșteana, Petru Dej de Timișel, Mihai Tăutul de Ilova, Nicolae de Hațeg și Ioan de Breazova. Un umanist de seamă a fost Filip More de Ciula, care face începutul umanismului în Transilvania și Ungaria.

Din seria slujitorilor lui Iancu și chiar a lui Matia a făcut parte neamul Căndeștilor din rândul cărora s-a remarcat cel mai mult Ioan Cădea

de Râu de Mori, Ladislau Lașcu de Râu de Mori, Ioan Candreș de Râu de Mori. Din Banat se remarcă Nicolae de Bizere, iar din Maramureș, Ambrozie de Dolha, iar din Hunedoara, Ioan Ungur de Nădăștia, Mihai de Cerna, Petru Danciu din Sebeș, apoi Stoica zis Ghizdovat și mulți alții⁹⁷. Un șir întreg de capitulari se află în slujba Hunedoreștilor și sunt pomeniți în documente istorice ca: preoții Dumitru (1444), Gheorghe (1451), Ștefan (1447), Blașiu și Ioan de Byzer – fiul olteanului Area și al Neacșăi din Densuș, de la coapitulului din Alba Iulia. De asemenea vor fi mulți anonimi dar sigur românii ce vor sluji în cancelariile lui Iancu din Arad, din convenitele din Cluj – Mănăștur ca și din Maramureș⁹⁸.

Notarii care au compus cancelariile lui Iancu de Hunedoara erau în general oameni noi care s-au întors de la studii din străinătate și provin din mediile românești. Ei au imprimat termenul de „*nobilii noștri români*” și alimentau partida românească pe care se bazau Hunedoreștii. De asemenea au fost formați numeroși dieci și magiștri ca: Ștefan de Sălașu (Hațeg), notarul Mihai de Sălașu la cancelaria lui Matia, Nicolae, diacul de Mâtnic, Toma de Săpânța, Petru de Bârsău, Ioan de Țerova, Luca de Ioncești, Ladislau din Dragomirești și mulți alții. De regulă aceștia vorbeau limbile română, latină și probabil maghiară.

După moartea lui Iancu se vor mai regăsi unii și în vremea lui Matia, după care vor dispărea. Mulți vor fi catolicizați și maghiarizați, vor deceda în stare de iobăgie. În condițiile anarhiei nobilimii maghiare, a războiului civil care plutește în regatul Ungariei, Iancu de Hunedoara și-a dat demisia din toate funcțiile, iar pericolul turcesc devine tot mai mare, mai ales după căderea Constantinopolului, Hunedoreanul și-a întors privirea spre celelalte două țări românești: Moldova și Țara Românească, pentru a le aduce sub același buzdugan. Aici avea mai mare nădejde. În 1442 când turcii erau în Țara Românească, Basarab II s-a retras spre munte așteptându-l pe Iancu să-i vină în ajutor, învingându-i pe păgâni în bătălia de pe Ialomița. Iancu și-a impus autoritatea acum și înăuntru țării⁹⁹. La 2 martie 1443 el confirmă privilegiile brașovenilor și bârsenilor în negoțul din Țara Românească, având comportamentul unui stăpân de țară. Pentru Iancu de Hunedoara, Țara Românească nu a fost străină. A fost destul de apropiată. Aici era căsătorită sora sa Marina, cu fiul lui Dan al II-lea, boierul Manoilă (ramura care l-a dăruit pe Nicolae Olahus). În același an

1443 spune Valerand Wavrin când s-a ținut adunarea generală a celor trei stări din Ungaria au participat (chemați) și mai mulți boieri din Țara Românească pentru a se sfătui cu ceilalți în vederea ducerii luptei antiotomane. Iancu în calitate de voevod a fost recunoscut drept căpitan, suzeranul peste țările și oștile care luptau la Dunărea de Jos. El era de drept suzeranul celor trei țări române. Era o unire între țările române. Deosebită de legăturile de vasalitate față de regatul Ungariei¹⁰⁰. Era unire în cuget, în voință și neam chiar dacă datorită marilor imperii nu putea dăinui. Wavrin spune că: „... românii s-au adunat în număr mare și au ales drept căpitan al lor pe Iancu de Hunedoara”. În acest fel s-a realizat o contopire a mijloacelor de luptă ale Ardealului cu cele ale Țării Românești sub aceeași autoritate a unui „*capitaine des Valagues*” exercitată în Țara Românească prin intermediul unui domn numit Basarab, pe care Iancu și boierii l-au așezat în tronul devenit vacant prin înlăturarea lui Vlad Dracul^{100 bis}.

Relațiile amicale au fost și între Vlad Dracul care a avut două domnii (1436–1442; 1443–1446) și Iancu de Hunedoara. Aceste relații au rămas amicale până după lupta de la Varna, când Vlad Dracul a manifestat o incertitudine.

Iancu, la 20 septembrie 1444 din Orșova a emis un act de întărire a unor privilegii mănăstirii Tismana. În 20 sept. 1444 armata trece Dunărea, iar contemporanii îl sesizează pe Iancu în fruntea românilor din Ardeal cărora li se alătură și 4000 de oșteni români din Țara Românească. Iancu înaintează spre Varna, iar în noaptea de 9 spre 10 noiembrie 1444 s-au văzut deja focurile taberei turcești¹⁰¹.

Regele maghiar Vladislav cel Tânăr, îndemnat de baronii Ungariei nu a ascultat sfatul marelui Iancu, de a așeza tabăra după model husit, ci s-a aruncat în bătălie, unde a avut neșansa de a fi ucis și s-a produs dezastrul. Un contemporan, Andrea del Polotia spune că Iancu a condus oastea românilor, restul armatei (a nobililor maghiari) a fost condusă de regele Vladislav. Turcii au atacat banderile celor doi episcopi din Oradea și Eger, pe care îi înfrâng și-iucid. În ajutorul lor au venit și oștile lui Cesarini și ale banului Sloveniei Franko Tolovac, iar Iancu a sprijinit flancul stâng, dar totul a fost zadarnic. Tot aici a murit și legatul papal Cesarini¹⁰². Deja, aici la Varna, românul Iancu s-a afirmat ca voevod al românilor și așa a fost receptat.

Între 1447–1448 Iancu intervine în Țara Românească, Iancu spune că oricând poate aduna 10.000 de oameni. În noiembrie 1447 a trecut Carpații însoțit de Dan (poate fiul lui Basarab al II-lea) pentru a-l instala, e drept, pentru scurtă durată, pe tronul Țării Românești. Vlad Dracul fuge cu fiul său la Târgoviște, dar este prins și ucis în satul Bălteni, din ordinul lui Dan¹⁰³.

Intrat în Târgoviște, cetatea de scaun a țării, Iancu emite acte și spune despre Târgoviște că este: „... *cetatea noastră*”, iar el se intitulează „*voevod al părților transalpine*”. Iancu, după Varna, devine și guvernator al Ungariei și este autorizat de dietă (în care au intrat majoritatea lor, cnezi și nobili mici) să folosească forța împotriva celor care destabilizau regatul. Iancu, în a doua jumătate a lunii noiembrie 1447 se afla la Brașov, iar la 1 februarie 1448, la Bistrița, unde face mențiunea despre necredinciosul Vladislav (Vlad Dracul) iar în ultima zi a lui februarie, era la Timișoara, de unde le scrie baronilor învățându-i că împreună cu sibienii să se sfătuiască cu oamenii fruntașilor Țării Românești¹⁰⁴. Comportarea marelui căpitan este cea a unui voevod al celor două țări, al unui singur stăpân. Iancu l-a ajutat pe Vlad Dracul să ocupe tronul țării a doua oară, dar acesta nu l-a ascultat. Walerand de Wavrin spune că locuitorii Țării Românești „*s-au adunat în număr cât de mare au putut și l-au ales drept conducător pe Iohanes Choniot căpetenia valahilor*”¹⁰⁵. Relațiile lui Iancu cu Moldova și Țara Românească se înscriu în politica românească de unire a românilor sub un singur voevod în lupta antiotomană. Iancu urmărește practic domnii favorabile în cele două țări.

În 1452 după 23 aprilie, Iancu îi retrage lui Vladislav al II-lea posesiunile ardelene ca Făgărașul și Amlașul. Vladislav protestează într-o scrisoare spunând „*Cât m-am jurat eu... părintele meu Ianăș, voevodul el tot n-a ținut seama de asta, nici slujba mea nu i-a fost dragă: căci nu-i ajunge gubernătoaria Țării Ungurești ci trebuie să-mi răpească ocina mea, adevărata și țărișoara mea, Făgărașul și Amlașul și umblă cu gând rău asupra mea. Dacă și-a călcat făgăduiala și jurământul ce a făcut cu mine și dacă a călcat peste slujba mea, Dumnezeu să se răzbuie asupra celui ce nu a păzit dreptatea, iar domnia mea, cu toată vrerea mea nu voi părăsi ce este al meu odată cu capul*”¹⁰⁶. Vladislav cu toate că a dobândit tronul cu înghăduința lui Iancu, nu i-a dat ascultare și și-a pierdut domnia.

În atenția lui Iancu de Hunedoara care caută să-și împlinească visul, de a fi „voevodul românilor”, Moldova a jucat un rol de seamă cu atât mai mult cu cât „baronii” Ungariei deveneau mai nepăsători, iar Jagelonii din Polonia erau ispitiți de aceste ținuturi. De asemenea, partida proaustriacă a nobililor dorea capul marelui Iancu, chiar dacă pierrea și Ungaria.

Succesele lui Iancu de Hunedoara în fața turcilor au sporit atât de mult prestigiul său în Transilvania, Moldova și Țara Românească, încât l-au impus ca voevod al românilor. Iancu este stăpânit de ideea renașcentistă a statului centralizat românesc „chiar dacă nu erau îndeplinite toate condițiile”.

Camil Mureșan sesizează bunele relații ale lui Iancu cu Ștefan al II-lea, fiul lui Alexandru cel Bun, care era asociat la tron cu Iliăș (1435–1442) fratele său. Acum, timp de aproape nouă ani, asistăm la domnii asociate. Cu toate acestea Iancu a fost în relații bune cu Ștefan al II-lea pe care îl susține în tron până în 1447 când a fost ucis de Roman al II-lea, fiul lui Iliăș. Iancu dorea cele trei țări române subordonate lui. El intervine în Moldova pentru integrarea ei într-un plan unic¹⁰⁷.

Acestui plan i-a subordonat și căsătoria unei surori de-a sale pe care a măritat-o cu Petru al II-lea care devine domn asociat cu Ștefan al II-lea în aprilie 1444¹⁰⁸. Petru al II-lea recunoaște suveranitatea lui Iancu și-i cedează cetatea Chilia, promițându-i și 3000 de călăreți. Aceste relații erau între Moldova și Ardeal nu cu Ungaria. Este dovadă în plus că Ardealul nu face parte din Ungaria. De asemenea, Iancu îi scrie regelui Cazimir al IV-lea în favoarea lui Petru al II-lea, rugându-l să-l accepte pe tronul Moldovei pe acesta, fapt acceptat de Cazimir în condițiile recunoașterii¹⁰⁹ suzeranității Poloniei.

Polonezii nu și-au respectat cuvântul și l-au înlăturat doar după un an (1448–1449) de pe tronul Moldovei pe Petru al II-lea și-l așează pe Alexăndrel. Acesta se socotește: „... *fiu până la moarte*” și-i cere lui Iancu de Hunedoara: „... *să ne miluiască și să ne apere... pe noi și țara noastră ca un domn bun...*”¹¹⁰.

Pe tronul Moldovei după înlăturarea lui Alexăndrel este adus Bogdan al II-lea, tatăl lui Ștefan cel Mare, de către Iancu de Hunedoara. Bogdan, în 11 februarie 1450 dă un act în târgul de jos al Romanului în

care declară că îl consideră pe Iancu de Hunedoara: „... părinte al său... iubitul nostru părinte să ne ocrotească sub mâna sa și să ne apere de orice dușman al nostru” acest act se reînnoiește între anii 1450 și se angajează (Bogdan) să nu cucerască Chilia pentru el¹¹¹.

În acest act se menționează că: „țara domniei mele și țara domniei sale să fie una singură”¹¹². Regretatul profesor P.H.Dan precizează că „Suzeranitatea lui Iancu asupra țărilor române, datează dinainte de ridicarea lui la demnitatea de guvernator al Ungăriei, din vremea când era doar voevod al Transilvaniei”¹¹³. El și Ardealul duceau o politică proprie, alta diferită de Ungaria. Legăturile lui Iancu cu Moldova sunt bine ancorate în legăturile de rudenie. Alexandrel se căsătorește cu nepoata lui Iancu, fata lui Petru al II-lea.

Iancu, așa cum am mai spus, era mai mult decât un protector. Petru al II-lea cumnatul lui Iancu, îi acordă acestuia un document prin care i se prevede dreptul de a „*primi la nevoie un azil prietenesc în Moldova*” ceea ce dovedește că în 1450 el nu se simțea în siguranță, nu avea încredere în Ungaria, în nobilimea maghiară¹¹⁴. În spațiul românesc, Iancu se simțea la el acasă.

Domnia lui Bogdan al II-lea a fost de scurtă durată. El va fi ucis de fratele său, Petru Aron la Răuseni în 1451, iar Petru Aron refuză sprijinul lui Iancu. Marele hunedorean a fost părăsit de toată Europa. Ea i-a furnizat doar vorbe. El nu a ajuns la o înțelegere cu Apusul, fapt ce l-a determinat să se orienteze spre români. El a fost primul conducător de stat, care pentru a face față primejdiei otomane și maghiare a încercat să creeze un sistem politic centralizat, bazat pe forța militară a românilor, așezat pe legăturile etnice, religioase, culturale, lingvistice și de origine daco-romane¹¹⁵, comune. În acest mod Iancu a devenit primul voevod al românilor din spațiul Carpato-Danubiano-Pontic, devansându-l pe Mihai Viteazul.

11-18. (NOTE BIBLIOGRAFICE)

- ¹ - Aeneneas Silvio Pisolomini, *Cosmografia*, în *Călători străini despre Țara Românească*, București, p. 142.
- ² - Anton Verancsies, *Descrierea Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești în Călători străini despre Țara Românească*, vol. I, p.405/406.
- ³ - I.Lespezeanu, Marcu L., *Un stegar al luptei antiotomane, Iancu de Hunedoara*, p. 44.
- ⁴ - Radu Popa, *La începuturile evului mediu românesc, Țara Hațegului*, 1988, p. 251.
- ⁵ - După M. Porumb, *Pictura românească din Transilvania*, vol. I (sec. XIV-XVIII) 1981, p.9/10.
- ⁶ - Ibidem
- ⁷ - A.A.Rusu, *Ciitori și biserici din Țara Hațegului până în 1907*, p. 33/34.
- ⁸ - Ibidem
- ⁹ - Nestor Vornicescu, *Primele scrieri patristice în literatura noastră sec. IV-XVI*, 1984, p. 29.
- ¹⁰ - Ov. Popescu, *Politica voevozilor români de la sud de Carpați împotriva penetrației feudalității maghiare și a catolicismului*, în *Sargeția XX*, 1986-1987, p. 153.
- ¹¹ - Radu Popa, op. cit, p. 73.
- ¹² - St. Pascu, C. Daicoviciu, V. Cheresteșiu, T. Morariu, *Din istoria Transilvaniei*, vol. I 1960, p. 60.
- ¹³ - C. Daicoviciu et... *Din istoria Transilvaniei*, vol. I 1960, p. 75
- ¹⁴ - Radu Popa, Op. cit. p. 249.

- ¹⁵ – Ibidem, p. 251
- ¹⁶ – Ibidem, op. cit. p. 165
- ¹⁷ – Ibidem, op. cit. p. 10
- ¹⁷ – Idem
- ¹⁸ – Ibidem, op. cit. p. 166
- ¹⁹ – Ibidem, op. cit. p. 254
- ²⁰ – A. Possevino, în *Călători străini, despre Țările Române*, 1970, vol. II, p. 559.1
- ²¹ – I.A. Pop, *Instituții medievale românești (Adunările cneziale și nobiliare (boerești) în sec. XIV–XVII*, 1991, p. 32.
- ²² – Ibidem, op. cit. p. 33, cit. passium.
- ²² – C. Daicoviciu și colaboratorii, *Din istoria Transilvaniei*, 1960, p. 75
- ²³ – A. Verancsias, op. cit. p. 405.
- ²⁴ – V.V. Vătășanu, *Istoria artei feudale în țările române*, vol. I. p.3, București, 1959
- ²⁵ – M. Porumb, op. cit, p. 10/15.
- ²⁶ – C. Daicoviciu, St. Pascu, V. Cheresteșiu, T. Muraru, *Din istoria Transilvaniei*, 1960, p. 91/92.
- ²⁷ – A.A. Rusu, op. cit, p. 96/97.
- ²⁸ – Ibidem, op. cit, p. 139.
- ²⁹ – A.A. Rusu, *Ioan de Hunedoara și românii din vremea lui*, p. 242.
- ³⁰ – A.A. Rusu, *Ctitori și biserici – din Țara Hațegului, până în 1700*, p. 127 ct. possium.
- ³¹ – Ibidem op. cit, p. 91/93.
- ³² – Ibidem, p. 63, ct. possium
- ³³ – Radu Popa, op. cit. p. 115, et. possium
- ³⁴ – A.A. Rusu, op. cit. p. 97.
- ³⁵ – Marius Porumb, op. cit. p. 27.
- ³⁶ – A.A. Rusu, *Ioan de Hunedoara și românii din vremea lui*, 1999, p. 97.
- ³⁷ – Ibidem p. 144
- ³⁸ – A. Vereș, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldova și Țării Românești*, IX, București, 1937, p. 272.
- ³⁹ – Radu Popa, op. cit. p. 191
- ⁴⁰ – I.A. Popa are un studiu dedicat acestei instituții.
- ⁴¹ – I. Minea, *Din istoria unui cnezat ardelean, în cercetări istorice*, Iași, 10–12, nr. 1, 1934–1936, p. 33.

- ⁴² – A.A. Rusu, op. cit. p. 246.
- ⁴³ – Ov. Popescu, Șerban Popescu, *Hunedoara, orașul pădurenilor, orașul fierului*, 2001, p. 129.
- ⁴⁴ – Ibidem, p. 131.
- ⁴⁵ – I. Hațegan, *Filippo Scolari și Iancu de Hunedoara, promotori ai latinității românilor în conștiința europeană a secolului al XV-lea în Acta M.N.* 18, 198, p. 163–169.
- ⁴⁶ – A.A. Rusu, *Ioan de Hunedoara și românii din vremea lui*, p. 44
- ⁴⁷ – C. Feneșan, *Studenții din Banat la universitățile străine, până la 1552*, în *Rev. Ist.*, 29, nr. 12, 1976, p. 1952.
- ⁴⁸ – I. Ghețc, *o știre din 1453, a lui Flavia Biondo și începuturile scrierii românești cu litere latine*, în volumul *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, 1974, p. 29 et. passium.
- ⁴⁹ – A.A. Rusu, op. cit. p. 69.
- ⁵⁰ – Gherghel Andraș, *Istoria Ungariei*, Asociația culturală Hoaz Reza, Odorheiu Secuiesc, 1993, p. 44.
- ⁵¹ – Constantin Daicoviciu, St. Pascu, V. Chereșteșiu, T. Moraru, *Din istoria Transilvaniei*, 1960, vol. I, p. 100 et. passium.
- ⁵² – Ibidem op. cit. p. 113.
- ⁵³ – Marius Porumb, op. cit. p. 44.
- ⁵⁴ – C. Daicovici și colectivul, op. cit. p. 115, et. passium.
- ⁵⁵ – I.A. Pop, op. cit. p. 107.
- ⁵⁶ – Radu Popa, op. cit. p. 263.
- ⁵⁷ – Ibidem
- ⁵⁸ – I.A. Pop, cit. p. 42.
- ⁵⁹ – Acad. R.P.R. *Documente privind Istoria României, introducere*, vol. I, p. 505.
- ⁶⁰ – Paul Lendvai, *Ungurii*, 2002, p. 519.
- ⁶¹ – ibidem, p. 81, et. passium.
- ⁶² – Gergely Andraș, op. cit. p. 34.
- ⁶³ – Sipos Ibolya, *Transilvania în timpul domniei lui Matei Corvin, în Corviniana nr.1*, 1995, p. 82.
- ⁶⁴ – I. Lespezeanu și L. Marcu, *Ioan Corvin de Hunedoara*, p. 31/32

- ⁶⁵ – Camil Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, p. 115, et. possium.
- ⁶⁶ – *Tevarih-i al-i Osman în Cronici turcești*, vol. I, 1966, p. 195.
- ⁶⁷ – I.A.Pop, op. cit, p. 19.
- ⁶⁸ – C. Daicoviciu... op. cit. p. 111.
- ⁶⁹ – A.A.Rusu, *Ioan de Hunedoara și românii din vremea lui*, p. 35.
- ⁷⁰ – Idem op. cit. p. 37.
- ⁷¹ – Idem op. cit.
- ⁷² – I. Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania în contextul structurilor nobiliare din centrul Europei și estul Europei între 1440 – 1514*, teza de doctorat, București 1998, p. 107-108.
- ⁷³ – Vezi în acest sens pentru detaliu, lucrările Ligiei Boldea, *Înnobilare și confesiune în lumea feudală românească din Banat (sec. XIV-XVI)*, în *Banatica* 113/II.1995, I.Drăgan, op.cit. A.R.Rusu, *Iancu de Hunedoara și românii din vremea lui*.
- ⁷⁴ – Vezi A.A.Rusu, *Ioan de Hunedoara și românii din vremea lui*, p. 197, et. possium.
- ⁷⁵ – *Fontes Historiae Daco-Romaniae IV*, București, 1982, p. 387.
- ⁷⁶ – A. Posseviono, în *Călătorii străini despre Țara Românească 1970*, vol. II, p. 567.
- ⁷⁷ – Marius Porumb, op. cit, p. 19, et. possium.
- ⁷⁸ – A.A. Rusu, *Ctitori și biserici*, p. 96.
- ⁷⁹ – I. Borcea, *obștea sătească din Bihor, voevozii și cnezii ei în secolele XIII-XVII*, în *Crisia* 12, 1982, p. 145.
- ⁸⁰ – I. Mihaly, *Diplome*, p. 536/537.
- ⁸¹ – Hurmuzaki, *Documente*, I/2, p. 717/721, nr. 596.
- ⁸² – *Cronici turcești*, vol. I, 1966, p. 183, 197, 343.
- ⁸³ – Vezi C. Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, p. 113.
- ⁸⁴ – C. Mureșan, op. cit, p. 179 et. possium.
- ⁸⁵ – *Cronici turcești*, op. cit. p. 247.
- ⁸⁶ – Mihail P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane*.
- ⁸⁷ – *Iancu de Hunedoara*, 1974, C. Mureșan, op. cit, 179
- ⁸⁸ – Ibidem, op. cit. p. 128 et possium
- ⁸⁹ – C. Mureșan op. cit, p. 152
- ⁹⁰ – C. Daicoviciu ct... op. cit. p. 115.
- ⁹¹ – V. Achim, *Considerații asupra adunărilor judiciare reunite ale*

districtelor medievale din Banat, în rev. Ist. 3, nr.9, 10, 1992, p. 293.

- ⁹² - L. Borcea, *Voevodatul Borodului în sec. XIII-XVII în Crisia*, 121, 1982, p. 162.
- ⁹³ - V. Eskenagy, *Hălmaşiu, un sat medieval din Ţara Crişului Alb (sec. XIV-XV) Consideraţii istorice*, în *Ziridava II*, 1975, p. 26.
- ⁹⁴ - C. Mureşan op. cit. 1968, p. 95.
- ⁹⁵ - N. Drăgan, *Cei dintâi studenţi români ardeleni la universităţile apusene*, în *Anuarul Inst. de Ist. Naţională, Cluj*, 4, 1926-1927, p. 421.
- ⁹⁶ - I. Drăgan - *Aleşii nobilimii române din perioada 1440-1514*, în *Medievala Transilvanica*, Satu Mare, I, Nr. 1-2, 1997, p. 88 et. possium.
- ⁹⁷ - A.A. Rusu, *Ioan de Hunedoara şi românii*, p. 197 et possium.
- ⁹⁸ - A.A. Rusu, *Ioan de Hunedoara şi românii din vremea lui*, p. 246.
- ⁹⁹ - Mihail P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane Iancu de Hunedoara*, 1979, p. 40 - 41.
- ¹⁰⁰ - I. Lespezeanu L. Marcu, op. cit., p. 44.
- ^{100^{bis}} - *Istoria României*, vol. II, 1962, p. 429.
- ¹⁰¹ - C. Mureşan, op. cit, p. 102, et possium
- ¹⁰² - C. Mureşan, op. cit, p. 102 - 107.
- ¹⁰³ - Ibidem op. cit. p. 141.
- ¹⁰⁴ - Ibidem op. cit, p. 142.
- ¹⁰⁵ - Ibidem op. cit. p. 142
- ¹⁰⁶ - C.C. Gurăscu, *Istoria românilor*, 1942, vol. II, p.12
- ¹⁰⁷ - C. Mureşan, op. cit., p. 142
- ¹⁰⁸ - Op. cit, p. 40/41.
- ¹⁰⁹ - Op. cit. p. 142.
- ¹¹⁰ - I. Lespezeanu, L. Marcu, op. cit. p. 68.
- ¹¹¹ - C.C. Giurăscu, op. cit. p. 25.
- ¹¹² - M.P. Dan, op. cit., p. 43.
- ¹¹³ - I. Lespezeanu, L. Marcu, op. cit, p. 69.
- ¹¹⁴ - C. Mureşan, op. cit, p. 173.
- ¹¹⁵ - *Istoria României*, vol. II, 1962, p. 446.

POSTFAȚĂ

Scopul lucrării de față este să arate locul și însemnătatea pe care a avut-o Transilvania în istoria poporului român, de la începuturi până în zilele noastre.

Încercând acest lucru autorul, vine cu o serie de dovezi scrise în care se tratează proveniența toponimului și originea sa protoromână.

Înzestrat cu variate bogății ale solului, teritoriul intracarpatic a oferit din cele mai îndepărtate timpuri, mari posibilități de dezvoltare colectivităților umane, vechimea și continuitatea românilor, aici, fiind considerate – cum afirmă Constantin C. Giurescu – „ca un fapt normal, logic și admis fără discuții”. Astăzi, când arheologia și istoria aduc veritabile mărturii despre permanența noastră pe aceste meleaguri, apare cel puțin anacronică aserțiunea emisă de P. Hunfalvy, potrivit căreia ținutul dintre Carpați ar fi identic cu termenul maghiar *Erdel (Erdély)* ce reproduce un vechi maghiar, *erdó-el* (elv; -e lu) „(teritoriu de) dincolo de pădure” și care ar fi fost tradus în actele medievale prin *Ultrasilva* și, mai apoi, prin *Transilvania*.

Creație a cancelariei maghiare de limbă latină, vehiculat numai pe cale cultă, târzie, cuvântul *Transilvania* înseamnă într-adevăr, „(teritoriul de) dincolo de pădure”, avându-și originea în repetatele folosiri în documente, de-a lungul anilor, a poziției caracteristice ținutului intracarpatic față de regatul Ungariei din care acest ținut nu făcea parte (*Ultrasilva, Ultra Silvam, Ultra Silva, Ultrasilvana, Transsilva, Transilvana, Transilvania*). În actul de donație al regelui Géza, din 1075 (*Ultrasilvanus* menționat într-un document de la 1111 nu are decât funcțiunea de supranume „cel din (teritoriul de) dincolo de pădure” – (transilvăneanul) determinant al numelor proprii *Mercurius* și *Simion*. Ca toponim, *Transilvania* apare în sistemul de relații al regatului maghiar, nepătrunzând niciodată pe stratul popular al limbii.

Adrian Riza atrage atenția că în nici un document maghiar cunoscut, de până în veacul al XV-lea, numele teritoriului intracarpatic

nu se întâlnește în vreun context, din care să rezulte că ar reprezenta traducerea hibridului *Ultrasilva*, Transilvania. Astfel, Anonymus pomenind de pădurea Igfon, precizează că „Iacet ad Erdeuleu”. Cronicarul nu echivala, însă, pe *Erdeuleu* cu o „transilvanie”, o „(țară de) dincolo de pădure”, nu traducea în maghiară expresia „ultrasilvam”, deoarece – arăta A. Riza – „o” silva que iacet ad ultra silvam „nu este cu puțință.

În această situație, Anonymus, neînțelegând sensul denumirii date de români „țării” în care viețuiau de veacuri, nu făcea altceva decât să redea incorect această denumire. Formulele existente la Anonymus, Simion de Keza și apoi în cronicile veacului al XIV-lea: *Erdeuleu*, *Erdevelu*, *Erdelu*, *Erdeelew*, *Erdeeleu*, *Erdereb*, *Herdewel*, *Herdewebun*, *Erdevevu*, *Erdelon*, *Erdelow*”, nu ne restituie o tendință de trecere a unui „erdö-elu spre Erdel”, formă întâlnită pentru prima dată la 1390. „Ne găsim mai degrabă în fața unor ezitări caracteristice în transcrierea unui toponim străin, fără sens în limba ungară” – conchide Adrian Riza.

Este cunoscut faptul că „țara” stăpânită de voievodul Gelu cuprindea Podișul Transilvaniei, de la Porțile Meseșului, înspre vest, până la marginea sudică și estică a Podișului, fiind înconjurată de o salbă de alte „țări” locuite de români: Țara Dornelor, Țara Maramureșului, Țara Lăpușului, Țara Oașului, Țara Chioarului, Țara Crișurilor, Țara Zarandului, Țara Hașegului, Țara Almașului, Țara Făgărașului, Țara Bârsei. Denumirile acestor numeroase formațiuni social-politice, vecine celei conduse de Gelu, au fost date de populația băștinașă și este firesc ca și înaintașii românilor ce locuiau în spațiul intracarpatic în vremea lui Gelu să fi dat „țării” lor un nume adecvat realităților locale.

Datând din vremuri imemorabile „țările” au avut un rol deosebit de însemnat în realizarea continuității noastre etnice și lingvistice, existența lor repercutându-se asupra unor unități dialectale. „Mi se pare – afirma Sever Pop – că în aspectul de astăzi al graiurilor noastre întrevăd niște organizații sociale și economice care depășesc documentele noastre istorice”.

Creat de românii locuitori ai ținutului intracarpatic și păstrat în graiul popular de aici, numele acestui ținut a fost, după opinia noastră, *Argeal*, aflat într-un strâns raport semantic și fonetic cu *argea*, cuvânt de origine autohtonă.

În mod fericit sunt tratate momente din lupta de apărare a teritoriului împotriva cuceritorilor maghiari. Veniți dinspre șesul panonic, ungurii întâmpină o serioasă rezistență armată din partea străromânilor conduși de voievodul lor „blac”, „valah” Gelu, la finele secolului al IX-lea, care își pierde viața în luptă.

Ocuparea Transilvaniei, care la început sau chiar în secolul al IX-lea, se limita la câteva puncte întărite de pe cursurile apelor mai importante, ocupanții unguri colonizează în partea răsăriteană secuii și apoi în partea sudică a provinciei, la Brașov, în Țara Bârsei și Sibiu cât și în partea centrală Mediaș - Orăștie - Sighișoara și colțul nord-estic Bistrița și Rodna, atrag elemente germane - „sași”. Colonizarea sașilor se realizează începând cu mijlocul secolului al XII-lea, în timpul regelui Geza al II-lea (1141-1162), când le este dat un privilegiu. Nu se cunoaște precis perioada de colonizare a secuiilor. La început au fost așezați în părțile Bihorului, toponimia păstrându-le amintirea, abia spre sfârșit ajungând în locurile actuale.

De remarcat că și după cucerirea totală a ținuturilor, Transilvania își păstrează ființa ei aparte, autonomia ei, grăitoare fiind în acest sens forma de organizare „voievodatul” și „titlul de voievod” dat cărmuitorului țării, titlul moștenit din epoca anterioară cuceririi, precum și lupta ce a avut loc între 1111-1176, când în încercarea maghiarilor de a organiza politico-administrativ „Principatul”, impune cel dintâi conducător politic în persoana unui Mercurius purtând titlul de principe. Timp de peste o jumătate de veac nu se mai cunoaște nici o mențiune despre conducătorul politic al Transilvaniei, pentru ca în final să fie pomenit drept conducător politic voievodul Eustațiu (Leustachius Woywode Transilvaniae). Deci au ieșit învingătoare instituțiile vechi: voievodatul, cnezatele, țările; dreptul obișnuielnic românesc (Jus Valachicum), districtele etc., care, alături de altele în perioada de până la 1541, adică 400 de ani vor întări și mai mult autonomia voievodatului transilvănean în raport cu regatul feudal maghiar.

Autorul insistă în a documenta că între Transilvania, Țara Românească și Moldova au existat permanente legături etnice.

Dacii de aici „au coborât din Carpați spre Dunăre, spune marele istoric V. Pârvan. O scrisoare papală din 1234 adresată viitorului rege

Bela al IV-lea vorbește despre trecerea ungarilor și germanilor dincolo, în episcopatul Cumanici unde s-au amestecat cu românii adoptându-le credința". Era permanentă trecerea populației românești la est și sud de Carpați. De aici au plecat legendarul Radu - Negru Vodă din Făgăraș sau Dragoș din Maramureș, iar apoi Bogdan Voievod din Maramureș, care au contribuit la consolidarea formațiunilor statale de la sud și est precum și la Formarea statelor feudale românești Independente, Țara Românească și Moldova.

Oierii transilvăneni și crescătorii de vite mari, treceau Carpații la iarnă, ajungând până la Dunăre și Marea Neagră.

Între Țările Române au existat din cele mai vechi timpuri schimburi permanente. Transilvania nu a gravitat niciodată spre Ungaria, având un regim vamal propriu deosebit de acela al Ungariei, respectat și de Habsburgi după înstăpânirea asupra ei și o monedă proprie – marca de Sibiu, imitație după cea de Colonia, atâta timp cât Ungaria își avea propria marcă, pe cea de Buda. Exportul Transilvaniei se concretiza prin produse manufacturiere proprii și din Europa Centrală și de Vest, iar Țara Românească și Moldova exporta materii prime: cereale, piei de vite, lână, brânză, miere, ceară, pește, vin etc. Mai aduceau produse manufacturiere din Orientul apropiat. Sunt cunoscute privilegiile comerciale și tratatele acordate de Vladislav Vlaicu în 1368, Mircea cel Bătrân din 1413, negustorilor brașoveni. În 1779 cancelaria aulică transilvană din Viena recunoaște „legătura străbună dintre Transilvania și Țările Române și nevoia imperioasă de a importa de acolo materiile prime necesare Principatului Transilvania”. Statisticile timpului conțin cantități foarte mari de produse intrate în schimburile comerciale și rulaje de sume importante. În momente critice din punct de vedere politic schimburile comerciale continuau să se facă prin „vama cucului”.

Vorbind despre situația politică și militară autorul insistă asupra legăturilor strânse între cele trei țări, transilvănenii participând, putem spune, permanent cu oameni alături de domnitorii români în luptele de apărare împotriva invadatorilor în special turci.

Este suficient să amintim asemenea acțiuni din perioada lui Mircea cel Bătrân, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihai

Viteazul. Domnitorii români stăpâneau teritorii întinse, orașe și cetăți de apărare pe întinsul Transilvaniei, unde se puteau adăposti la nevoie.

Sub raport cultural, arată autorul, Transilvania a jucat un rol foarte important în viața poporului nostru. Aici s-au realizat primele traduceri religioase cu litere latine, s-au construit primele biserici creștine. Aici s-au tipărit primele cărți în limba română în centre culturale ca Brașov, Sibiu, Orăștie, Alba Iulia etc., – Evanghelia, Psaltirea, Faptele Apostolilor, Alexandria. Transilvania este locul de naștere al „Școlii ardeleni” ai căror corifei au fundamentat dăinuirea, latinitatea și unitatea poporului român. De aici au plecat dascălii satelor și profesorii universitari în Moldova, Țara Românească și Dobrogea împărțind învățăturile lor doritorilor de știință și cultură.

În lucrare se insistă mult asupra uneia dintre cele mai reprezentative personalități militare și politice ridicate din mijlocul românilor, ca voievod al românilor – Iancu de Hunedoara. Întreaga lui viață se conturează pe fondul mult frământatului secol XV, când ofensivei catolicismului împotriva bisericii orientale i se adaugă furtunoasa expansiune a Imperiului otoman, înrobind popoarele din zona sud-estică europeană. Geniul militar al strălucitului voievod îl ajută să adune sub scutul său popoarele român, maghiar, sârb, în luptă împotriva cotropitorilor, zăgăzuind pe limesul dunărean puhoiul turcesc, întârziindu-i cu peste jumătate de veac înaintarea spre centrul Europei.

Figura și realizările lui în plan social, cultural, religios și în special militar se încadrează în pleiada marilor personalități ale trecutului nostru istoric. Iancu întruchipează în mod fericit ideea solidarității popoarelor Europei timpului său, în lupta de apărare și realizare a scopului urmărit: libertatea.

În acest sens realizarea lucrării de față apare ca un omagiu al autorului adus marelui voievod ardelean: Iancu de Hunedoara, căruia i-a fost dat, într-o măreață perioadă istorică mult frământată intern și extern, să simbolizeze în ochii întregii Europe – prieteni și dușmani acea „lumină a lumii”, care așa cum stă scris pe sarcofagul său din incinta catedralei din Alba Iulia, s-a stins odată cu dispariția sa.

prof. Anghel NISTOR

CUPRINS

	pag.
Introducere	5
Numele țării	7
Țara – teritoriul – întindere, de la voevodat la principat	12
Populația	19
Colonizarea	26
Ungaria și Ardealul, țări diferite	32
Organizarea Ardealului	37
Legături economice între țările române	43
Legături politice între țările române	45
Legături culturale între țările române	48
Note bibliografice	55
Limba română – limbă de comunicare interetnică	60
Note bibliografice	71
Iancu de Hunedoara, voevodul românilor din epoca sa	74
Politica de catolicizare a românilor	76
Ascensiunea românilor – rolul lui Iancu de Hunedoara	85
Baza socială și politico – militară a puterii lui Iancu	92
Românii conduc regatul Ungariei și Ardealul	95
Biserica aliata lui Iancu de Hunedoara	98
Trădarea nobilimii maghiare	100
Iancu de Hunedoara, stăpânul românilor	103
Note bibliografice	111
Postfață	116

CUPRINS

1. Demnitatea românilor în teritoriul românesc înainte și după războiul mondial 1

2. Sub raport cultural, înălțimea și înălțările în teritoriul românesc 2

3. Rolul culturii în viața poporului român 3

4. Rolul culturii în viața poporului român 4

5. Rolul culturii în viața poporului român 5

6. Rolul culturii în viața poporului român 6

7. Rolul culturii în viața poporului român 7

8. Rolul culturii în viața poporului român 8

9. Rolul culturii în viața poporului român 9

10. Rolul culturii în viața poporului român 10

11. Rolul culturii în viața poporului român 11

12. Rolul culturii în viața poporului român 12

13. Rolul culturii în viața poporului român 13

14. Rolul culturii în viața poporului român 14

15. Rolul culturii în viața poporului român 15

16. Rolul culturii în viața poporului român 16

17. Rolul culturii în viața poporului român 17

18. Rolul culturii în viața poporului român 18

19. Rolul culturii în viața poporului român 19

20. Rolul culturii în viața poporului român 20

21. Rolul culturii în viața poporului român 21

22. Rolul culturii în viața poporului român 22

23. Rolul culturii în viața poporului român 23

24. Rolul culturii în viața poporului român 24

25. Rolul culturii în viața poporului român 25

26. Rolul culturii în viața poporului român 26

27. Rolul culturii în viața poporului român 27

28. Rolul culturii în viața poporului român 28

29. Rolul culturii în viața poporului român 29

30. Rolul culturii în viața poporului român 30

31. Rolul culturii în viața poporului român 31

32. Rolul culturii în viața poporului român 32

33. Rolul culturii în viața poporului român 33

34. Rolul culturii în viața poporului român 34

35. Rolul culturii în viața poporului român 35

36. Rolul culturii în viața poporului român 36

37. Rolul culturii în viața poporului român 37

38. Rolul culturii în viața poporului român 38

39. Rolul culturii în viața poporului român 39

40. Rolul culturii în viața poporului român 40

41. Rolul culturii în viața poporului român 41

42. Rolul culturii în viața poporului român 42

43. Rolul culturii în viața poporului român 43

44. Rolul culturii în viața poporului român 44

45. Rolul culturii în viața poporului român 45

46. Rolul culturii în viața poporului român 46

47. Rolul culturii în viața poporului român 47

48. Rolul culturii în viața poporului român 48

49. Rolul culturii în viața poporului român 49

50. Rolul culturii în viața poporului român 50

51. Rolul culturii în viața poporului român 51

52. Rolul culturii în viața poporului român 52

53. Rolul culturii în viața poporului român 53

54. Rolul culturii în viața poporului român 54

55. Rolul culturii în viața poporului român 55

56. Rolul culturii în viața poporului român 56

57. Rolul culturii în viața poporului român 57

58. Rolul culturii în viața poporului român 58

59. Rolul culturii în viața poporului român 59

60. Rolul culturii în viața poporului român 60

61. Rolul culturii în viața poporului român 61

62. Rolul culturii în viața poporului român 62

63. Rolul culturii în viața poporului român 63

64. Rolul culturii în viața poporului român 64

65. Rolul culturii în viața poporului român 65

66. Rolul culturii în viața poporului român 66

67. Rolul culturii în viața poporului român 67

68. Rolul culturii în viața poporului român 68

69. Rolul culturii în viața poporului român 69

70. Rolul culturii în viața poporului român 70

71. Rolul culturii în viața poporului român 71

72. Rolul culturii în viața poporului român 72

73. Rolul culturii în viața poporului român 73

74. Rolul culturii în viața poporului român 74

75. Rolul culturii în viața poporului român 75

76. Rolul culturii în viața poporului român 76

77. Rolul culturii în viața poporului român 77

78. Rolul culturii în viața poporului român 78

79. Rolul culturii în viața poporului român 79

80. Rolul culturii în viața poporului român 80

81. Rolul culturii în viața poporului român 81

82. Rolul culturii în viața poporului român 82

83. Rolul culturii în viața poporului român 83

84. Rolul culturii în viața poporului român 84

85. Rolul culturii în viața poporului român 85

86. Rolul culturii în viața poporului român 86

87. Rolul culturii în viața poporului român 87

88. Rolul culturii în viața poporului român 88

89. Rolul culturii în viața poporului român 89

90. Rolul culturii în viața poporului român 90

91. Rolul culturii în viața poporului român 91

92. Rolul culturii în viața poporului român 92

93. Rolul culturii în viața poporului român 93

94. Rolul culturii în viața poporului român 94

95. Rolul culturii în viața poporului român 95

96. Rolul culturii în viața poporului român 96

97. Rolul culturii în viața poporului român 97

98. Rolul culturii în viața poporului român 98

99. Rolul culturii în viața poporului român 99

100. Rolul culturii în viața poporului român 100

101. Rolul culturii în viața poporului român 101

102. Rolul culturii în viața poporului român 102

103. Rolul culturii în viața poporului român 103

104. Rolul culturii în viața poporului român 104

105. Rolul culturii în viața poporului român 105

106. Rolul culturii în viața poporului român 106

107. Rolul culturii în viața poporului român 107

108. Rolul culturii în viața poporului român 108

109. Rolul culturii în viața poporului român 109

110. Rolul culturii în viața poporului român 110

Editura „CĂLĂUZA”

Str. Horea, nr. 30

330047 Deva, jud. Hunedoara, România

Tel.: 0254-214684; Fax: 0254/215545 0744/521284

E-mail: valeriu_bargau@deva.iiruc.ro

Consilier editorial: Valeriu Bârgău

Tehnoredactor: Daniel Bârgău

Carte tipărită la Tipografia

„Floarea Soarelui”

într.

I.S.B.N. 973-8438-09-8